Adriányi Gábor

A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978

A Mindszenty-ügy

Kairosz Kiadó, 2004

Fedélterv
Kissík Fényírdája

ISBN 963 9568 34 1

Felelős kiadó
Bedő György, a Kairosz Kiadó ügyvezetője
Tipográfia: SzAK'95 Bt.
Készült a győri A.D. 2001 Nyomdában

ELŐSZÓ

Azóta, hogy 1961. május 16-án Nyugat-Berlinen keresztül a szabad világba menekülhettem, intenzíven foglalkoztat hazám egyházának története és jelene. Már 1961. július elején beszámolhattam róla a Pápai Államtitkárságon. Mint a Pápai Magyar Intézet növendéke, 1961 és 1963 között konfrontálódnom kellett XXIII. János pápa új keleti politikájával is.

A bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán 1971-ben történt habilitációm - magántanári képesítésem megszerzése - után úgy döntöttem, és ezt Mindszenty bíborossal Bécsben is megbeszéltem, hogy elkövetkező tudományos munkámat két cél szolgálatába állítom. Egyrészről - 1976 óta az említett Karon a közép- és újkori egyháztörténet és a kelet-európai egyháztörténet tanszékvezető tanáraként - igyekszem tanítványaimat és az érdeklődő közönséget otthoni egyházam mozgalmas történetével és szomorú jelenével megismertetni, másrészről pedig igyekszem kutatásaim és publikációim révén az elnyomott és hallgatásra ítélt magyar egyháztörténetírás segítségére sietni. Az első célt szolgálták 28 éven keresztül egyetemi prelekcióim és sokfelé tartott különelőadásaim, valamint egy egész sor publikáció német nyelven, a második cél elérése érdekében pedig egy tudományos egyháztörténeti sorozat kiadásába kezdtem. Isten segítségével a „kék sorozat"-nak

elnevezett „Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae" könyvekből eddig 16 kötet jelenhetett meg.

Akadémiai tanárom, Bernhard Stasiewski professzor kutatásai súlypontjához híven különös figyelmet szenteltem Kelet-Európa, elsősorban Magyarország jelenkori egyháztörténetének. Számos cikket, tanulmányt írtam a témáról, néha álnéven is, hogy elkerüljem a Keletről várható támadásokat. Így a vatikáni keleti politikával állandóan szembesültem, és a téma 1961 óta nem hagyott nyugton. Gyűjtöttem könyveket, cikkeket, tanulmányokat és leveleket. Állandó kapcsolatban álltam Zágon József, Csertő Sándor, Mester István prelátusokkal Rómában. Tőlük szóban és írásban rendkívül fontos információkhoz jutottam. Természetesen ők is fenntartással és súlyos kétségekkel nézték a Vatikán új keleti politikáját, mint ahogy az egész magyar emigráció is felekezeti különbség nélkül hasonlóképpen gondolkozott. Mindszenty bíboros sorsa élénken foglalkoztatott bennünket, hiszen ő lett a vatikáni keleti politika legprominensebb és legszomorúbb áldozata.

A címben jelzett témának a tudományos feldolgozása elsősorban azért nehéz, mert az állami és egyházi levéltárak 1939–1978 közötti anyaga legnagyobb részben – a vatikáni pedig teljesen zárolva van. Ez vonatkozik úgy a magyar, mint a külföldi levéltárakra. Az 1989-es politikai fordulat után ugyan néhány fontos irat nyilvánosságra került, mint pl. a magyar kommunista párt Központi Bizottságának irattárából

az Ólmosi Zoltán által fakszimilében kiadott, Mindszentyre vonatkozó 40 okmány (Mindszenty és a hatalom. Budapest, 1991.), de egyik-másik levéltár és annak anyaga hamarosan zárolva lett. A Vatikán kérésére pl. 1998-ban a magyar kormány zárolta az 1964-es megállapodásra vonatkozó iratokat 75 évre, tehát 2073-ig.

Természetesen a kutatás számára az sem közömbös, egyáltalán milyen akták maradtak fenn az utókorra. Hiszen Magyarországon is, mint a többi „szocialista" államban az 1989-es politikai fordulat idején tömegesen semmisítettek meg aktákat főként az Egyházügyi Hivatal és az Államvédelmi Hatóság irattárából.

A Vatikán a maga részéről ugyanezt tette. A vatikáni megbízottak, Zágon József és Csertő Sándor, de Mester István halála után is Casaroli érsek vatikáni csendőrök kíséretében megjelent az elhunytak lakásán, és minden kézzel vagy írógéppel írt feljegyzést magával vitt. Tudott volt, hogy Zágon prelátus, mint halála előtt az őt ápoló szalvatoriánus nővéreknek mondta, mindent feljegyzett a Mindszenty-ügyről, hogy egyszer később a *teljes igazságot* lehessen megírni (Vö. Mészáros Tibor, Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései. Pécs 1997. 247, 13)

Mester István birtokában, mint e sorok írójával többször is közölte, több mint háromezer levél volt Magyarországról, amelyek az ottani egyházi viszonyokkal foglalkoztak. A már 82 éves Tóth K. János, a

lateráni bazilika kanonokja, 1993. május 15-én ezt írta: *„Sajnos az Ostpolitik híres apostolai mindent elkövettek, hogy az erre vonatkozó levéltárak ne kerülhessenek ‚avatatlan kezekbe'. Azok, akik egy egyházi karrier vagy más előny érdekében ennek a politikának a szekértolói és munkatársai voltak, már Isten ítélőszéke előtt állnak. Zágon József, Csertő Sándor, Mester István hagyatékát a Vatikán haláluk után azonnal lefoglalta, valóságos házkutatás volt. Ez igen jellemző volt"*.

Ennek ellenére birtokomba került egy-két dokumentum a nevezettek hagyatékából. De ezek a kevesek is az akkori események szemléletes képét adják. A későbbi kutatás minden kétséget kizárólag még sokkal több és terhelőbb adatot fog napvilágra hozni. De amit tudok és találtam, azt már most közzéteszem magyarul is, mert egy budapesti kolléga bizonyára jó okkal mondta: *„Ezt neked kell megtenni. Mi nem tehetjük"*. Nem az teszi az egyháznak a jó szolgálatot, aki annak történetét elhallgatja, elkendőzi vagy megszépíti, hanem aki annak valóságát őszintén feltárja. Ezért az Üdvözítő mondásával hozom lényegében szomorú tanulmányomat a magyar közönség tudomására: „Veritas liberabit vos – az igazság fog szabaddá tenni titeket" (Jn. 8, 32)

Königswinter, 2004. január 18-án,
Árpádházi Szent Margit ünnepén.

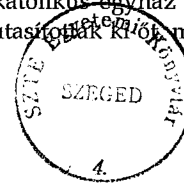
1. XII. PIUSZ POLITIKÁJA ÉS MAGYARORSZÁG (1939-1958)

Az Apostoli Szentszék magatartását Magyarországgal szemben XII. Piusz egész pápasága idején (1939-1958) nemcsak egy világos és határozott keleti politika jellemezte, hanem a pápa személyes vonzalma is, amit többször is kifejezésre juttatott. 1945. december 8-án azt mondta Rómában Mindszenty hercegprímásnak: *„Örülök, hogy eljöttél Hozzánk. Örülök, hogy a magyar nép, amelyet 1938-ban az Eucharisztikus Világkongresszuson megszerettem, szívembe zártam vonzó vallásosságáért, ma a kereszt árnyékában is ragaszkodik hitéhez."*[1]

Magyarország teljes katonai megszállása a Vörös Hadsereg által 1945. április 4-én nemcsak az állam és az egyház, hanem Magyarország és az állam viszonyában is alapvető változást hozott. Az ország a harcos ateista, kommunista Szovjetunió hatalomkörébe került, az egyháznak a moszkvai kommunista egyházpolitika koncepciójával kellett számolnia. 1945. március 29-én meghalt Serédi Jusztinián hercegprímás. Röviddel ezután Kliment Vorosilov marsall megvonta a diplomáciai státuszt Angelo Rotta[2]

1 MO. I. 95.

2 Angelo Rotta (1872–1965), előbb a római Seminario Lombardo rektora, 1925-től isztambuli apostoli delegátus, 1930-tól budapesti nuncius. Gergely Jenő szerint (A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971. Bp. 1985. 19) azért utasították ki, mert elismerte

apostoli nunciustól, aki 1930 óta képviselte a Szentszéket Magyarországon, és az üldözöttek, a zsidók érdekében 1944-ben rengeteget tett. Rotta kénytelen volt napokon belül elhagyni az országot. Ezzel azonban megszakadt az a közvetlen kapcsolat, amely 1920 óta Magyarországot a Vatikánnal, a nunciatúrát a püspökökkel összekötötte.

Az 1944. december 21-én megalakult ideiglenes magyar kormány, baloldali többségével, tüstént hozzálátott, hogy a megüresedett legfontosabb magyar egyházi méltóságra egy olyan személyt keressen, aki nemcsak hiszékenynek tűnt, hanem vele együttműködésre is késznek ígérkezett.[3] Ezt a tervet akadályozta meg XII. Piusz pápa, amikor 1945. október 2-án Mindszenty József veszprémi püspököt esztergomi érseknek, Magyarország prímásának kinevezte. Mindszenty kiállása miatt a nyilas rendszer alatt üldözést szenvedett, érdemei nyilvánvalóak voltak. A debreceni kormány nem volt ugyan a kinevezéstől elragadtatva, de azt tudomásul vette.

a Szálasi-kormányt. Rotta maga azt mondta, Vorosilov avval okolta meg diplomáciai státuszának megvonását, és ezzel kiutasítását, hogy Magyarország a Szovjetunió megszállott övezetébe került, márpedig a Szovjetunió nem ismeri el olyan állam diplomatáját, amelyikkel nem áll diplomáciai kapcsolatban. Mivel a Vatikánnal nincs diplomáciai kapcsolata, így kénytelen Rotta diplomáciai státuszát megvonni. (Vö. Ispánki Béla: Az évszázad pere. Megszólal a tanú. Toronto, 1987. 54-55, 58). Hogy Vorosilov megokolása mondvacsinált ürügy volt, igazolja a tény, hogy a prágai és bukaresti nunciusok 1947-ig, illetve 1948-ig állomáshelyükön maradhattak.

3 Mindszenty kinevezésének hátteréről, a kormány javaslatáról és a kinevezés elfogadásáról, valamint a püspöki karnak és az esztergomi káptalannak a kormány elé terjesztett javaslatáról részletesen beszámol Ispánki fenti könyvében, 55-56. Vö. Török József (kiadó), Grősz érsek naplója. Bp. 1996. 258-259.

1945. november 30-án az új prímás az amerikai katonai misszió gépén Rómába repült. Három hétig tartózkodott az Örök Városban. Útjáról Emlékirataiban[4] így írt: *„A Szentatya már megkezdte ádventi lelkigyakorlatát, de megérkezésem hírére azt megszakította, és december 8-án leírhatatlan atyai kedvességgel fogadott... Kérdéseiből, megjegyzéseiből arra is következtethettem, hogy alaposan ismeri és nagyra értékeli nemzetünket és a magyar katolicizmust"*. Majd körlevelében: *„Azon a héten megtettem már kimerítő jelentéseimet a pápai államtitkárságon, tárgyaltam a különböző kongregációkkal. Így a Szentatya ismerte már azokból hazánk jelenét, minden baját, keresztjét. A találkozást egész hűséggel nehéz papírra vetni. Elég annyit mondanom: A háború erőszakától elszakított szeretet-szálat Rómában hamar megtaláltam. Megindító szeretet, jóság, és együttérzés az atya személyében, szavaiban, tetteiben."*[5]

Mindszenty azt is közölte a pápával, hogy az 1945. november 4-én megválasztott új magyar kormány helyre akarja állítani a diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkel, aminek XII. Piusz nagyon megörült[6], de amire nem került sor. [7]

4 Emlékirataim 108-111.

5 MO. I. 95-96.

6 Emlékirataim 108-109.

7 A magyar kormány ki is nevezte a baloldali érzelmű újságírót, Cavallier Józsefet (1891-1970) vatikáni követnek, de római hivatal-

Miközben az éppen hazatért prímás ellen a kommunista sajtó hadjáratot indított, 1945. december 25-én XII. Piusz pápa kinevezte őt bíborosnak. A szovjet megszálló hatóság és a kommunisták ezúttal minden áron meg akarták akadályozni a prímás római útját. Mégis sikerült neki ismét az amerikai katonai misszió gépén Rómába repülni, és február 18-tól március 10-ig ott tartózkodnia. Kétszer fogadta őt a pápa egy-egy órás magánkihallgatáson, tárgyalásokat folytatott a pápai államtitkársággal, a vatikáni kongregációkkal és hivatalokkal, látogatást tett vezető kúriai tisztségviselőknél, felkereste a római magyar kolóniát és a menekülttáborokat. Amikor a pápa február 21-én a nyilvános konzisztóriumban a bíborosi birétumot Mindszenty fejére tette, a hívek tapsban törtek ki, és a pápa így szólt: Éljen Magyarország.[8] De latinul hozzátette: *„A harminckét kardinális közül te leszel az első, akinek vállalnia kell a bíbor színnel jelzett vértanúságot"*.[9]

Miközben Mindszenty bíboros igyekezett a vallásos élet elmélyítésével a nemzetet az elkövetkezendő még nehezebb évekre előkészíteni és evangélizációs programja - Boldogasszony Éve 1947-1948 - a hívek

viselésére már nem került sor, vö. Emlékirataim 225-226. és Új Magyar Életrajzi Lexikon, 1. Bp. 2001. 993.

8 Emlékirataim 111-113. MO. I. 139-141.

9 Emlékirataim 112. Valamint Sr. Pasqualina Lehnert:Ich durfte ihm dienen. Wurzburg 1983. 169. Lehnert szerzetes tanárnő, Pacelli nuncius, majd bíboros államtitkár és pápa házvezetőnője megkérdezte XII. Piuszt, miért mondta azt Mindszentynek. A válasz így szólt: Nem tudom magam sem. Valami belső hang sugallta.

körében hallatlan visszhangra talált[10], addig az államhatalom fondorral és erőszakkal egyre inkább kommunista befolyás alá került. 1946. február 1-jén Magyarország köztársaság lett, egy egész sor önkényes törvénymódosítás és miniszteri rendelet korlátozta a polgári és egyházi jogokat. Az egyházellenes harc minden erővel megindult.

Mindszentynek mégis sikerült 1947. június 13. és július 11. között Kanadába utaznia és az ottawai Mária-Kongresszuson, amire meghívót kapott, részt vennie. Természetesen kapcsolatba lépett számos egyházi és világi vezető személlyel, meglátogatta az ottani magyar plébániákat és közösségeket, valamint segélyt kért amerikai segélyszervezetektől (National Catholic Welfare Conference, NCWC). Mindenütt ünnepelték, az amerikai püspökök pedig együttérzésükről biztosították. Hazatérése után így nyilatkozott:[11] *„A világ szeme rajtunk, a hetven százalékot kitevő magyar katolicizmuson nyugszik. Rajtunk nyugszik azért is, mert látja a világ katolicizmusa -amely több mint ötszáz milliót tesz ki –, hogy itt Magyarországon élő és tevékeny hit van, és hogy a magyar katolicizmus rendületlenül halad a Krisztus által megjelölt úton."*

Mindszenty elérte célját: a világ figyelmét a szorongatott magyar egyházra fordította.

XII. Piusz pápa a kibontakozó egyházüldözés idején csak kétszer fordult a magyar katolikusokhoz.

10 Mészáros István: Boldogasszony éve. Mindszenty bíboros evangelizációs programja 1947-1948. Bp. 1994.

11 MO. III. 50. Az útról ugyanott 45-50.

1948. március 25-én „Hungricae gentis fides" apostoli levelében[12], amelyben a máriapócsi templomot basilica minor rangra emelte, méltatta a magyar nép vallásosságát, majd 1948. május 30-án a 34. Eucharisztikus Világkongresszus tizedik évfordulóján rádiószózatot intézett a magyar hívekhez.[13] Ebben felszólította a budapesti bazilikában és körülötte összegyűlt mintegy kétszázötvenezer hívőt, hogy a nehézségek és üldözések ellenére is ragaszkodjanak hűségesen az egyházhoz.

Az egyházellenes harc a tetőfokra hágott. Amikor a kompromisszumra nem hajlandó Mindszenty és a kormány között a feszültség szinte elviselhetetlen lett, a jezsuita rend sürgetésére Czapik Gyula egri érsek beleavatkozott az eseményekbe. Czapik többször is találkozott a hatalom képviselőivel és miután röviden a prímást is informálta, Esty Miklós[14] kíséretében 1948. szeptember 20-án Rómába utazott. Azonnal érintkezésbe lépett XII. Piusz bizalmas emberével, P. Robert Leiberrel[15], a pápai államtitkársággal, valamit Domenico Tardini és Giovanni Montini

[12] AAS 40(1948) 497-500.

[13] AAS 40(1948) 254-256.

[14] Esty Miklós (1895-1973) , banktisztviselő, az Actio Catholica alelnöke, világi pápai kamarás. Mint ilyen többször is elkísérte a prímásokat római útjukra, így Serédit is az 1939-es konklávéra. Vö. Kiszely Gábor: Állambiztonság 1956-1990. Bp. 2001. 142. Esty ügynöki tevékenységéről alább.

[15] P. Robert Leiber (1887-1967) jezsuita, a Gregoriana Egyetem egyháztörténésze, XII. Piusz gyóntatója, meghitt tanácsadója, vö. Koch, Wilhelm, Das katholische Deutschland. II. 2539-2540.

szubsztitútusokkal. Czapik érsek Páter Leiber tanácsára összeállított egy promemóriát is a tervezett pápai kihallgatás céljára. A promemória tartalmazta nemcsak a magyar kormány sérelmeit és kívánságait, hanem már a Vatikánban elfogadott irányelveket is. Páter Leiber ugyanis már kétszer is informálta a pápát, aki megadta az intézkedésekhez a beleegyezését. Ezek között az is szerepelt, hogy a magyar egyházi viszonyok rendezése érdekében a pápa apostoli vizitátort – a korábbi nunciust, Angelo Rottát és annak munkatársát, Giuseppe Canarit – küldi Magyarországra. Czapik érsek szeptember 29-én Castell Gandolfóban személyesen is referált XII. Piusznak a tervekről. Czapiknak azonban a következőkben az volt a benyomása, hogy a két szubsztitútus álláspontja eltérő. Míg Montini tartózkodóan és differenciáltan nyilatkozott, addig Tardini Mindszenty álláspontját képviselte: Nincs értelme a kommunistákkal tárgyalni, mert semmiféle ígéretüket nem tartják be. Czapik kérdésére, akkor mit tegyenek a magyar püspökök, azt válaszolta, legyenek mártirok[16]

Czapik érsek október 4-én érkezett haza, a magyar hatóságok azonban már nem értettek egyet egy apostoli vizitátor küldésével, támadásukat inkább Mindszenty ellen összpontosították.[17] Hogy tervét megmentse, Czapik elnyerte a kormány beleegyezé-

[16] Az előadottakra Salacz 13-18.

[17] A titokban kommunista Ortutay Gyula közoktatási miniszter azt mondta Czapiknak: „A kardinális kérdés maga a kardinális", Salacz, 13.

sét, hogy Mócsy Imre jezsuita professzort Rómába küldje. Mócsy a kormány egy ún. „Gentlemen's Agreement" ajánlatával érkezett Rómába: A kormány egyetért egy apostoli vizitátor küldésével, de Mindszenty ellen pert indít. A római magyar követ azonban december 17-én a kormány ajánlatát visszavonta. Így Mócsy páter római küldetése is célt tévesztett. Erről ő maga 1949. január 17-én a magyar püspöki kar ülésén számolt be. Mint mondta, a Vatikán azt üzente: a püspökök legyenek bátrak és erősek, Tardini pedig december 28-án a püspöki kar kötelességét ebben látta: „protestare, protestare" és Czapik érsek javaslatait teljesen elvetette. [18]

Közben 1948. december 26-án Mindszenty bíborost letartóztatták. Miközben összeesküvés, hazaárulás, kémkedés és devizacsalás vádjával perbe fogták, addig a kormány felszólította a püspöki kart, hogy az egyház és állam közötti viszony rendezése érdekében konzultáljon vele, és a Vatikánt értesítette, hogy hajlandó Mindszenty ügyében tárgyalásokat folytatni.[19] A Szentszék először a Konszisztoriális Kongregáció december 28-i dekrétumával válaszolt. Ebben mindazokat a legsúlyosabb kiközösítésnek vetette alá, akik a prímás letartóztatásában részt vettek és őt fogva tartják.[20] Ezután XII. Piusz 1949. január 2-án „Acerrimo maerore" apostoli levelével fordult a magyar püspökökhöz. Ünnepélyesen tiltakozott a prímás lefogása ellen – ami nemcsak a vallás, hanem az emberi jogok meggyalázása is –, méltatta Mindszenty hitvallását és harcát az egyház szabadsága éredekében, és felszólította a püspököket, hogy egységesen és tántoríthatatlanul álljanak ki az egyház érdekében és teljesítsék főpásztori kötelességüket még akkor is, ha életüket kellene feláldozniuk.[21]

A magyar kormány ajánlatára a Vatikán 1949. január 4-én a *L'Osservatore Romanó*ban így nyilatkozott:

„Értesüléseink szerint a magyar kormány a Szentszék tudomására hozta, hogy függetlenül Magyarország hercegprímásának ügyétől, a magyar kormány fenntartja azt az óhaját, hogy megegyezést hozzon létre a katolikus egyházzal és a Szentszékkel. A Szentszék a fenti közlésre a következőket felelte:

1. Érthetetlen, hogyan lenne összeegyeztethető a Szentszékkel való megegyezés állítólagos vágya azzal a bánásmóddal, amellyel egy érseket, prímást és bíborost illettek, amely bánásmód magára a Szentszékre is sérelmes.
2. Mint nyilvánvaló, a Szentszék álláspontja az, hogy az egyház és a lelkiismereti szabadság jogait mindenütt tartsák tiszteletben, tehát nem csupán a kultusz-szabadságot, hanem az igehirdetés, a hitterjesztés, a katolikus hitoktatás, különösképen

18 Az előadottakra Salacz 12-45, főként 43-45.
19 MO. III. 285.
20 AAS, 41 (1949) 31, 80.
21 AAS, 41 (1949) 29-30, magyarul közli Salacz 38-39.

pedig az ifjúság keresztény szellemben való nevelésének a szabadságát is". [22]

Ennek a nyilatkozatnak az értelmében az elárvult püspökkari konferencia - amely pedig 1948. december 16-án Mindszenty elnökletével még hajlandó volt a kormánnyal tárgyalni - megtagadott a kormánnyal mindenféle tárgyalást.[23] A kommunisták belátták, hogy a Vatikánnal semmiféle megegyezés nem lehetséges, ezért előkészítették Mindszenty kirakatperét. A prímás tizenhat napi szüntelen kihallgatás és kínzás után összeroppant, így ellenállás nélkül lehetett őt egy speciális droggal való kezelésnek alávetni. Mindszenty egy primitív és nyilvánvalóan diktált vallomást írt alá, majd testileg-lelkileg teljesen összetörve 1949. február 3-án, 4-én és 5-én bíróság elé állt. A bíróság bűnösnek találta és életfogytiglani börtönre ítélte.[24]

A kirakatper világvisszhangot váltott ki. A szabad világ igazságügyi gyilkosságnak és az évszázad botrányának bélyegezte. XII. Piusz pápa február 15-én titkos konszisztóriumot tartott. Beszédében[25] előbb a per előzményeivel, annak okaival és a letartóztatás körülményeivel foglalkozott, majd magával a perrel. Megállapította, hogy ennek célja a magyar

22 MO. III. 285-286.

23 MO. III. 286.

24 Vö. Emlékirataim 234-322. Gergely Jenő-Izsák Lajos: A Mindszenty-per. Bp. 1989. Kahler Frigyes: A főcsapás iránya Esztergom. Mindszenty bíboros pere. Bp. 1998. Gergely Jenő: A Mindszenty-per. Bp. 2001.

25 AAS (41) 41-45. Részben magyarul MO. III. 298-299.

katolikusok megrendítése, megfélemlítése volt. Mindszenty fizikai és pszichikai állapota - mondotta - érthetetlen titkos ráhatások nélkül. Egy vasakaratú és természetű férfi hirtelen olyan gyönge és szellemileg tétovázó ember lett, hogy viselkedése nem őt magát, hanem vádlóit vádolja. Majd így folytatta: „De ma, miközben az ügy odáig fajult, hogy ezt az igen érdemes főpapot a legnagyobb gyalázattal illették, közönséges bünözőként életfogytiglani fegyházra ítélték, ezt az ünnepélyes tiltakozást előttetek is meg kell ismételnünk. Erre indít Bennünket az egyház szent jogainak sérelme, amelyek védelmében Esztergom bíboros érseke erős lélekkel és rettenhetetlenül fáradozott, ezenkívül a szabad népeknek és szabad nemzeteknek egyhangú állásfoglalása, amely beszédekben is írásokban azoktól is, akik a közhatalom tekintélyét élvezik, és még azoktól is, akik nem tartoznak a katolikus egyház kötelékébe, mindenfelől megnyilatkozott".[26]

1949. február 16-án fogadta XII. Piusz a Szentszéknél akkreditált követeket. A diplomáciai testület doyenja, Carlo Arrongo Vélez, Kolumbia nagykövete fejezte ki a testület sajnálkozását a Mindszenty-perrel kapcsolatban, mire a pápa egy beszédben válaszolt. Ebben különösképen a per embertelen előkészítését és lefolyását ostorozta, és felszólította a világ közvé-

26 MO. III. 298.

leményét, hogy járjon közbe az igazság, az emberiesség és szolidaritás érdekében. [27]

1949. február 20-án a Szent Péter templomban a pápa újra a Mindszenty-perről beszélt.[28] Megállapította, hogy ez csak egy láncszem az újabb egyházüldözés történetében. A totalitárius rezsimek buzgó tanítványaik a régi egyházüldözőknek. Ezek olyan egyházat akarnak, amelyik hallgat, amikor szólnia kellene, amelyik Isten törvényeit figyelmen kívül hagyja, amikor azokat megvédenie kellene. Olyan egyházat akarnak, amelyik alkalmazkodik, szolgai, és az emberi jogokat nem védi. A pápa olyan körülmények között - mondta - nem hallgathat, amikor az egyház és a vallás jogait lábbal tiporják.

A Mindszenty-ügy 1949. április 5-én az Egyesült Nemzetek Közgyülése elé is került. Ez 43 szavazattal 6 ellenében elítélte a magyar kormány eljárását és mint nemzetközi sérelmet bélyegezte meg.[29]

Mindszenty letartóztatásával és elítélésével a magyar katolikus egyház igen szomorú, ez ideig legtragikusabb történetébe lépett. Magyarország 1949. február 2-án szovjet mintára Népköztársaság lett, és néhány hét múlva az ún. vasfüggöny felállításával az országot Nyugattól hermetikusan elzárták. A május 15-i meghamisított parlamenti választással a kommunista párt teljes önkényuralomra jutott. A Szentszék, amelyik még 1948-ig a *L'Osservatore Romano*

27 AAS 41 (1949) 73-74.
28 AAS 41 (1949) 74-76.
29 MO. III. 299.

tudósítója és az NCWC révén még direkt információhoz jutott Magyarországról, ezután már csak a nyugati - elsősorban olasz - követségeken keresztül jutott hírekhez. A püspöki kar és a Szentszék közötti kapcsolat is megszakadt, még a levelezés sem volt lehetséges, és a Vatián hivatalos lapja (Acta Apostolicae Sedis) sem juthatott be Magyarországra.

A kommunista kormány folytatta egyházüldöző politikáját és kényszerítette a püspöki kart - nem utolsó sorban többezer szerzetes és apáca deportálásával -, hogy 1950. augusztus 30-án egy ún. megállapodást írjon alá. [30] A Szentszék nem értett ezzel egyet. A pápai államtitkárságról Tardini már előbb értesítette Grősz József kalocsai érseket, a püspöki kar elnökét, hogy egy megegyezés az Apostoli Szentszék jogkörébe tartozik.[31] Az okirat aláírása után a magyar püspöki karhoz október 9-én egy „monitumot"[32] intézett a Szentszék, amelyben az állt, hogy a Szentatya fájdalommal értesült a megállapodásról, és leszögezte, hogy a püspöki kar túllépett jogkörén,

30 András, Emmerich-Morel, Julius: Bilanz des ungarischen Katholizismus. Kirche und Gewsellschaft in Dokumenten, Zahlen und Analysen. München 1969. 83-85. Salacz 54-94. Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlatása Magyarországon. Bp. 1990.
31 Vö. Beresztóczy Miklós: A katolikus békemozgalom húsz éve. Bp. 1970. 20. Beresztóczy téved, amikor azt állítja, Angelo dell'Aqua volt az értesítés írója (21). Annak sincs semmi nyoma, hogy Beresztóczy szerint Montini szóbelileg felhatalmazta volna Grősz érseket a megegyezés aláírására. Sőt, a későbbi monitum ennek egyenesen ellentmond.
32 Salacz 95-96.

mert az állam és egyház viszonyának rendezése a Szentszék illetékességébe tartozik. A püspökök kijelentése, hogy a megegyezéssel nem akarták a Szentszék jogait csorbítani, nincs a szövegben és a sajtó sem közölte. A püspöki kar súlyos terheket vállalt magára, míg a kormány csak nyolc katolikus iskolát adott vissza. Egyéb ígéreteit pedig az alkotmány amúgy is biztosítja. A megállapodás elvei az egyház tanaival összeegyeztethetetlenek. A szerzetesrendek feloszlatásával a püspöki kar veszélyes engedményeket tett. Elismerte a monitum az egyház nehéz helyzetét, de figyelmeztette a Szentatya nevében a püspököket az egyház jogainak védelmére.

A következő öt nehéz évben a Szentszék Magyarországot illetően semmilyen iratot nem adott ki. Csupán 1956. június 29-én fordult egy apostoli levélben XII. Piusz a szocialista államokban élő hívekhez.[33] Ebben arra kérte őket, hogy minden üldözés és szenvedés ellenére tartsanak ki hitükben.

A magyar forradalom és szabadságharc kitörése után Piusz pápa október 28-án egy rövid enciklikában – „Luctuosissimi eventus" – fordult a világ közvéleményéhez, és kérte a híveket, hogy imádkozzanak Magyarországért.[34] Október 31-én táviratban üdvözölte a kiszabadított bíboros-prímást.[35] November 1-jén pedig újra egy enciklikával – „Laetemur admodum" – fordult a világegyházhoz, és reményé-

33 AAS 48 (1956) 549-554.
34 AAS 48, 2 (1956) 741-744, Magyarul Salacz 141-142.
35 AAS 48, 2 (1956) 761-762. Magyarul Salacz 144-145.

nek adott kifejezést, hogy Magyarországon és Lengyelországban a dolgok jobbra fordulnak.[36] A szabadságharc leverése után XII. Piusz újra egy enciklikával – „Datis nuperrime" – jelentkezett.[37] Ebben többek között azt is írta: „Hungaricae gentis cruor clamat ad Deum – a magyar nép szenvedése az égbe kiált". A magyar sorsról szólt a pápa november 10-i rádióbeszédében és a decemberi karácsonyi rádiószózatában is.[38]

A Szentszék azonban nem maradt puszta szavaknál. 1957. január 21-én a S. Congregatio Concilii a pápa egyenes utasítására név szerint kiközösítette a kommunistákkal kollaboráló békepapi mozgalom vezetőjét, Beresztóczy Miklóst, és kiközösítette mindazokat a (béke)papokat, akik a hivatalos püspöki rendelkezéseknek ellenszegülnek. Ugyanakkor a püspökök által rendreutasított (béke)papokat egyházi hivatal viselésére alkalmatlanoknak („inhabiles") nyilvánította.[39] 1957. július 16-án ugyanez a kongregáció a pápa nevében felszólította mindazokat a papokat, akik politikai szerepet vállaltak, hogy hat hónapon belül mondjanak le azokról, különben automatikusan a legsúlyosabb kiközösítésbe esnek („excommunicatio ipso facto speciali modo Apostolicae Sedis reservata").[40]

36 AAS 48, 2 (1956) 745-748. Magyarul Salacz 145-146.
37 AAS 48, 2 (1956) 748-749. Magyarul Salacz 146-147.
38 AAS 48, 2 (1956) 787-789. Magyarul Salacz 147.
39 AAS 49, 1 (1957) 5-22.
40 AAS, 49, 1 (1957) 637.

Az érintettek azonban nem reagáltak. Márcsak azért sem, mert a pártállam gondoskodott arról, hogy semmiféle értesítést a Szentszéktől ne kapjanak. A kongregáció ezért 1958. február 15-én név szerint kiközösítette a parlamenti képviselőséget betöltő békepapokat: Beresztóczyt, Horváth Richárdot és Máté Jánost, és kijelentette, hogy a kiközösítést csak akkor fogják feloldani, ha politikai tevékenységükről lemondtak és őszinte bűnbánatot tartottak.[41]

A magyarországi eseményekkel kapcsolatban rá kell mutatni arra, hogy XII. Piusz pápa megalkuvást nem ismerő politikájával a kommunizmussal szemben teljesen elődei nyilatkozatai szerint cselekedett.[42] Mindenekelőtt XI. Piusznak 1937. március 31-én kiadott, a kommunizmust elítélő „Divini Redemptoris" enciklikáját tartotta szem előtt, amelyben a pápa óvta a híveket a kommunista csalárdságoktól, és megtiltott velük bármiféle kapcsolatot. A pápa szó szerint ezt írta: „Gondoskodjatok róla, Tisztelendő Testvérek, hogy a hívek ne essenek tévedésbe. A kommunizmus velejében rossz, és semmiféle területen sem szabad a kommunizmussal együttműködni. Még akkor sem, ha valaki a keresztény kultúrát meg akarja menteni, és ha egyes rászedettek a kommunizmus győzelméhez hozzájárulnak, mert ők lesznek tévedésük első áldozatai. Minél inkább régebben és nagyobb mértékben keresztény egy ország, amelybe a kommunizmus be tud szivárogni, annál kegyetlenebbül fogják ott az istentelen emberek gyűlöletüket kitombolni".[43] XI. Piusz tehát megtiltott mindenféle párbeszédet a kommunistákkal.

Amikor pedig a Szovjetunió a II. Világháború végén egész Kelet- és Középkelet-Európát legázolta és megszállta és a kommunista ideológia még a nyugati világot, elsősorban Olaszországot is elözönleni látszott, XII. Piusz pápa 1949. július 1-jén a Szent Officium által kiadott dekrétumban[44] mindenkit kiközösített, aki belépett a kommunista pártba vagy azt támogatta, kommunista könyveket és sajtótermékeket terjesztett, írt vagy olvasott, és megtiltotta a kiközösítetteknek a szentségek kiszolgáltatását. Egyúttal egyházi fenyítékkel sújtotta a kommunisták által az egyházba becsempészett romboló csoportokat, mint a lengyel Pax vagy a magyar békepapi mozgalmat.[45]

---

41 AAS, 50 (1958) 419-422. - Mint alább látni fogjuk, a Szentszék a kiközösítést 1971-ben feloldotta anélkül, hogy a kiközösítettek politikai mandátumukról lemondottakvolna és bűnbánatot tartottak volna.

42 Felsorolva Divini Redemptoris enciklikában AAS, 29(1937) 65-106 latinul, 107-138 olaszul.

43 Ugyanott Nr. 58. 96 oldal, olaszul 130. oldal.

44 AAS 41 (1949) 334.

45 Vö. Bochenski, Joseph, Kommunismus. Stellungnahme der Kirche, in: Lexikon für Theologie und Kirche, 6(1961), 418-419.

2. XXIII. JÁNOS PÁPA POLITIKÁJA ÉS MAGYARORSZÁG (1958-1963)

A magyar kommunista párt és annak titkos szolgálata - mint ahogyan a Szovjetunióban és a többi szocialista országban is - igen nagy figyelmet szentelt XII. Piusz halála után várható változásoknak. Ügynökök, besúgók és indiszkréciók segítségével a pártvezetés fontos információkhoz jutott az egyház legjelentősebb bíborosairól, köztük Angelo Roncalli velencei bíboros pátriárkáról, sőt még a konklávéban folyó eszmecserékről, vitákról is. A római magyar követ, Simon Gyula, a magyar Belügyminisztérium II/5-ös ügyosztályának számos szigorúan titkos jelentést küldött, amelyek ma már hozzáférhetők.[1] A Belügyminisztérium azután ezeknek a jelentéseknek az alapján a legfőbb párt- és államvezetés számára összefoglaló értesítéseket készített. Ezek közül különösen jelentős az 1958. november 28-i beszámoló[2], amely négy írógépen írt oldalon mutatja be és elemzi az új pápa, Angelo Roncalli eddigi tevékenységét és politikai nézeteit. Az iratban többek között ez áll:

„XXIII. János pápa éles ellentéte XII. Piusznak, aki merev és ellentmondást nem tűrő személyiség volt.

---

1 Az iratok a Történeti Hivatalban vannak. Az itt idézett aktákat Szabó Csaba levéltáros fénymásolatban bocsátotta a szerző rendelkezésére.

2 Ugyanott. Dátuma: 1959. január 14.

Ezzel szemben XXIII. János mosolygós, derűs és szívélyes. Érdeklődéssel hallgatja meg mások véleményét, hajlandó egyezkedésre, kompromisszumra is. Legalább is ilyennek látszott Roncalli korábban. Elasztikus egyéniségnek tartják, aki képes rá, hogy elsimítsa az ellentéteket és ne sértse az ellenfelet. A franciák (bíborosok) meg vannak győződve liberális szelleméről... az 1957 februárjában, Velencében megtartott szocialista kongresszus résztvevőihez intézett beszédében a következőket is mondta: ‚Önök megértik, hogy méltányolom a kongresszus rendkívüli fontosságát, mivel az nagy jelentőséggel bír hazánk irányítása tekintetében. Akarom hinni, hogy a kongresszust az az erőfeszítés ihleti, hogy megtalálja a közös megértés módját, amely leginkább alkalmas a társadalmi körülmények javítására' ... XXIII. János és XII. Piusz véleménye a szocializmushoz való viszony dolgában azonban mégsem azonos, mert míg XII. Piusz még csak egy levegőt sem akart szívni a szocialistákkal, addig XXIII. János számol a létezésükkel, és elismeri, hogy az élet és a társadalom megjavításán fáradoznak".[3]

A Belügyminisztérium a római követség 1958. december 3-i jelentéséről ugyancsak 1959. január 14-én még egy másik, négyoldalas kivonatot is készített.[4] Témája az új pápa politikai koncepciója volt. Simon követ jelentésében kifejezetten hivatkozik vatikáni

[3] Ugyanott.
[4] Ugyanott.

információkra, illetve az olasz kommunista párt értesüléseire. Az irat a következő összefoglalással zárul:

„Roncalli személyére, valamint a pápaválasztás részleteire vonatkozólag remélem további részletes anyagokat tudok majd küldeni. Politikai magatartását illetően azt várják, hogy elsősorban egyházpolitikai téren fog tevékenykedni, rugalmasabb és hajlékonyabb magatartást fog tanúsítani a népi demokráciákkal szemben. Kevésbé lesz szélsőséges, reakciós politikai állásfoglalások szószólója, sőt esetleg messzebbmenően megpróbálja eltávolítani a Vatikánt a politikai harcok színteréről. 'Demokratikusabb' pápa lesz XII. Piusznál. Különös gonddal kíván a színes bőrűek felé fordulni, valamint általában a dolgozó nép és különösképpen a munkások egyházi vezetéséről gondoskodni. Mindezt egybevetve XXIII. János személyében a Vatikán egyházpolitikai és politikai vonalvezetésének szempontjából bizonyos fokig pozitív változás várható. Ennek első jelei már az eltelt idő alatt is megmutatkoztak".[5]

A római Kúriában és az új pápa politikájában bekövetkezett változás a Belügyminisztériumot arra indította, hogy 1959. március 20-án egy négyoldalas összefoglaló jelentést készítsen a magyar püspöki kar és a Vatikán viszonyáról, valamint tárgyalási lehetőségekről.[6] Ebben a minisztérium részletesen kitér az 1945 és 1959 közötti, az egyház és az állam viszonyát

[5] Ugyanott.
[6] Ugyanott.

érintő eseményekre, valamint a lehetséges jövőbeli tervekre. Roncalli bíboros pápává választásában döntő fordulatot lát, amely lehet ugyan tárgyilagos megítélés vagy taktika, de az bizonyos, hogy az új pápa nem köti magát a szokásjoghoz, a vatikáni protokoll gátló szabályaihoz, és egyetemes zsinatot is meghirdetett. Mivel XXIII. János pápa tervbe vette, hogy tavasszal Velencébe utazik és ott találkozni akar a magyar, csehszlovák, lengyel és litván püspökökkel, így ezek a püspökök, mint a magyarok is, meghívót kaptak. A magyar püspöki kar elnöke, Grősz kalocsai érsek felmérte egy esetleges találkozás előnyeit és hátrányait, de aggodalmát is kifejezte, hogy helyes-e és a magyar egyház igazi javát szolgálja-e, ha a kiküldött püspökök a való helyzetet tárják fel a pápának, és ezt a hazaérkezés után majd úgy értékeli a kormány, mint rosszakaratú információk közlését.

A remélt találkozóra nem került sor. A kommunista kormányok nem engedték, hogy a püspökök találkozzanak a pápával. Az alapvető változás XXIII. János keleti politikájában csak 1960-ban következett be, amikor a konklávétól kívánt konzervatív bíboros-államtitkára, Domenico Tardini meghalt. Most a pápa szabad kezet kapott, és államtitkárának kinevezte 79 éves barátját, Amleto Cicognani bíborost, aki teljesen az ő rendelkezésére állt.

Mindszenty bíboros az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésekor, november 5-én az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségén talált

menedéket. A magyar titkosszolgálat természetesen ott is állandóan megfigyelés alatt tartotta, és a kommunista sajtó 1957 óta álhíreket terjesztett róla.[7] Az új rezsim bosszúja, a tömeges letartóztatások, elítélések és kivégzések miatt, amelyek korábbi munkatársait is érintették, arra gondolt a prímás, hogy elhagyja a követséget és kiszolgáltatja magát a hatóságoknak. Washington azonban ezt megtiltotta.[8]

1958. október 9-én meghalt XII. Piusz pápa és a Mindszenty-ügy mozgásba jött. A bíboros elleni támadások az esedékes konklávé miatt újra erőre kaptak, és felmerült a kérdés, hogy a prímás Rómába utazhat-e. Jóllehet Mindszenty feljegyzései nem egyértelműek, és azt sem lehet tudni, milyen tárgyalásokat folytatott ő evvel kapcsolatban, úgy tűnik, hajlandó lett volna Rómába utazni, ha a magyar kormány az oda-vissza utat is garantálja neki. Tény, hogy az amerikai State Department a Konzisztoriális Kongregáció beleegyezésével ebben az ügyben egy jegyzéket intézett a magyar kormányhoz. Feltételezhető, hogy a magyar kormány azzal a feltétellel egyezett volna bele Mindszenty római utazásába, ha soha nem tér vissza. Mivel sem Washington, sem Róma ilyen garanciát nem adott, a magyar kormány megtagadta a kiutazást, és a bíboros ellen sajtóhadjáratot indított. Egy egész sereg kormánynyilatkozat és újságcikk látott napvilágot, amelyek azt állítják, hogy

---

7 NJ. 156, 180.
8 NJ. 187-188.

Mindszenty tulajdonképpen egy szökött rab, akit az 1956-os „ellenforradalomi" tevékenységéért még külön is meg lehetne büntetni. A kormány tehát 1958. október 22-én az amerikai jegyzéket sértő formában visszautasította, megtiltotta Mindszentynek a római utazást, és még aznap Budapesten az amerikai követség épülete előtt tüntetést rendezett. A történet az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) gyűlésében az amerikai küldött, Cabot Lodge és a magyar küldött, Mód Péter között még egy szócsatára is alkalmat adott, és a moszkvai rádió a dolgot mint nyugati provokációt kommentálta.[9]

Amíg a következő években a prímás és Washington közötti viszony változatlan maradt, és az amerikai kormány, amely az 1956-os események miatt diplomáciai kapcsolatát Magyarországgal lényegesen csökkentette, és a magyar kormány állandóan megismételt kérését, a diplomáciai viszony helyreállítását következetesen visszautasította, addig a vatikáni keleti politikában alapvető változások következtek be. Mint fentebb már említve lett, a magyar kommunista párt ezt a változást már XXIII. János pápa pontifikátusának megkezdésekor, 1958-ban regisztrálta. Az új helyzet nem maradt Mindszenty előtt sem titokban, hiszen ő naponta az egész szabad világ sajtóját is olvasta. Tudta, hogy a Szentszék azon

[9] NJ. 219-221.

tűnődik, továbbra is fenntartható-e az ő helyzete a követségen.[10]

Közben a Kádár által irányított új kommunista kormány igyekezett az eddigi merev egyházpolitika fellazításával abból a teljes nemzetközi izolált helyzetből kiszabadulni, amelybe az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésével és az azt követő bosszú-hadjárattal került. Ebben a célkitűzésében kapóra jött, hogy XXIII. János pápa új keleti politikába fogott. A magyar kormány jelezte, hogy szeretne tárgyalásokat folytatni a Vatikánnal.[11]

Előbb a törökországi magyar követ lépett érintkezésbe Ankarában az ottani apostoli delegátussal, majd 1961 nyarán Radó Polikárp[12] jelezte Rómában a magyar kormány tárgyalási készségét. Csakhamar még három további küldött is megjelent a Vatikánban, de ők is ugyanazt a választ kapták: Ha a magyar kormány tárgyalni óhajt, válassza annak szabályos diplomáciai útját.[13] Erre egyelőre nem tudta elszánni magát Budapest. Inkább titokban küldött egy küldöttséget a kormány 1962. májusában Monsignore Agostino Casarolihoz, aki az Euratom-Hivatal tárgyalásain vett részt Bécsben. Casarolit, a Vatikán megbízottját ez a küldöttség meghívta Budapestre.

[10] NJ. 266.

[11] Vö. a magyar kommunista párt politikai bizottságának jegyzőkönyvét in: Új Ember 1993. május 9. 2.

[12] Radó Polikárp (1899-1974) bencés teológiai tanár félénk természetéből kifolyólag mindig a hatalom rendekezésére állt, vö. Magyar Életrajzi Lexikon, 3. Bp. 1981. 637.

[13] Navalis, 61-125. Itt:89, 101-102.

Casaroli a meghívást elfogadta és elkezdte tárgyalásait Magyarországon.[14]

Röviddel előbb, 1962. április 18-án Franz König bécsi bíborosérsek egy rövid látogatást tett Mindszentynél az amerikai követségen. Természetesen a pápa kérésére és a magyar kormány engedélyével jött, amelyet Hamvas Endre, a magyar püspöki kar akkori elnöke közvetített. A bécsi vendég János pápa dedikált fényképét és a II. Vatikáni Zsinatra szóló meghívást hozta.[15] Mindszenty rádióját teljes hangerőre állította, úgy beszélgettek három órán keresztül. A prímás ismertette először a magyar egyház helyzetét. Ennek keretében külön is kitért a püspöki kar és a püspökök szerepére, jelesen arra, hogy a rendszer a püspököket egyre jobban hatáskörébe vonja. Míg a kommunista sajtó egy teljes hónapon keresztül - 1962. március 8. és április 8. között - sajtóhadjáratot indított ellene, addig „Hamvasék mindent normálisnak, korrektnek hirdetnek" és „hetvenkedő békepapok zavart keltenek" és azt hirdetik: „Csak egy rossz van a világon, Mindszenty".[16] König bíboros evvel kapcsolatban elismerte, hogy ez hiba, és Hamvas püspököt mint „meghunyászkodót" (timid) kitűnően jellemezte. Mindszenty terjedelmesen rámutatott arra a hibára, hogy „Kádár–Dobi a pápa felett vannak egyházi ügyekben, és a püspökök

[14] Navalis, 102.

[15] NJ. 268-269 és interjú Königgel in: Vigilia II(1992) 849-854, itt: 850.

[16] NJ. 268-269.

erről hallgatnak, illetőleg itthon zengik Kádárral: (az egyház helyzete) korrekt, normális".[17]

Ezután König bíboros azzal hozakodott elő, hogy a Szentatya azt szeretné, jöjjön Rómába. Hangsúlyozta: „Őszentsége nem gondol lemondásra, az engedelmesség igazolására nincs szükség. A döntést Őszentsége respektálja".[18] König bíboros azonban nem hagyott semmi kétséget sem afelől, hogy a pápa lényegében azt óhajtja, hogy a prímás hagyja el az országot. Mindszenty erre ügyesen és diplomatikusan válaszolt. Azt mondta, hogy ő a távozás vagy a maradás kérdésében teljesen „indifferens". Kész külföldre menni „az engedelmesség megmutatására, de csak mint prímás, mert ilyen viszonyok között népének is hűséggel tartozik. „Perújrafelvételt, rehabilitációt nem kér, de azt nem is ellenzi. De ha már tárgyalásra kerül sor, ez ne történjék egyedül az ő ügyében, hanem a többi püspök ügyében is.[19]

Mindszenty a következő hónapokban nem kapott hírt Rómából. Míg ő nem mehetett Rómába, mint 1958-ban sem, addig XXIII. János pápa 1962. október 9-én a három magyar főpapot, akik kimehettek a zsinatra, magánkihallgatáson fogadta. Ez a három személy Hamvas Endre csanádi, Kovács Sándor szombathelyi püspökök és Brezanóczy Pál egri apostoli adminisztrátor volt. Míg a többi magyar püspöknek otthon kellett maradniuk, addig ők állami megbíza-

[17] NJ. 268-269.

[18] NJ. 268-269.

[19] NJ. 268-269.

tással jöttek. Ez így szólt: 1. El kell érni, hogy a II. Vatikáni Zsinat nem ítéli el a kommunizmust, 2. A Mindszenty-ügyet úgy kell elintézni, mint ahogy Josip Slypij lembergi görög katolikus érsek ügye elintéződött, aki áttelepült Rómába. Hamvas püspök 1962. október 22-én fel is szólalt a zsinaton, és arra kérte az atyákat, hogy a „kelet-európai egyházak érdekében" semmiféle nyilatkozatot ne tegyenek a kommunizmusról és a kommunista államformákról.[20]

Az említett kihallgatáson a pápa a látogatók üdvözlése után azonnal a Mindszenty-ügyre terelte a szót, és azt mondta: „Volo quamprimum casum Cardinalis Mindszenty liquidare" (A Mindszenty-ügyet mielőbb fel akarom számolni). Az audiencia végén Brezanóczy Pál még a pápai rezidencia folyosóján ujjával csettintve azt mondta társainak: „Látjátok, többet értünk el, mint reméltük".[21] Semmi kétség

20 Acta Synodalia SS. Concilii Vaticani II. Vol. II. Pars Prima. Vatikán 1970. 242-243.

21 Mester István római prelátus közlése a szerzővel 1971-ben. Értesülését Kovács püspöktől kapta.
Ha igazat lehet adni a római magyar követség 1958. november 26-án kelt jelentésének a konklávéról, akkor már a pápaválasztás alatt Roncalli a Szentszék keleti politikájáról így nyilatkozott: "...Az új pápának a Kelet és Nyugat népei közötti megbékélés szószólójának kell lennie, és legyen is... Az előző pápaság elmélyítette a szakadékot az egy egyház és az illető országok egyházai között. Az új pápának a feladata, hogy az enyhülés, közeledés és a békés együttélés politikáját folytassa a vasfüggöny mögötti országok tekintetében, és normális diplomáciai kapcsolatot létesítsen velük... Súlyos hibát vétett az előző pápaság, mikor minden tárgyalást kizáró merevségbe zárkózott... Ragaszkodtak Mindszenty és

sincs arra vonatkozólag, hogy a kihallgatás során Mindszenty lemondása és a prímási szék betöltése is szóba került, mert alig voltak a főpapok odahaza, Budapesten elterjedt a hír, hogy Hamvas Mindszentynél járt egy pápai felszólítással: mondjon le, az új prímás pedig Hamvas vagy a római piarista generális, Tomek Vince lesz. Hamvas természetesen Rómában ilyen megbízást nem kapott és nem járt Mindszentynél sem.

Az eseményekről Zágon József[22] 1962. október 20-án Szabó János amerikai, South-Bend-i (Indiana) plébános-kanonoknak a következő értesítést küldte:

„Egészen bizalmasan közlöm a következőket: A zsinat mellett a magyar püspököknek megbízatásuk van, hogy próbáljanak a Szentszékkel egyezségre jutni Mindszenty bíboros eltávolításáról – a Szentszék rendelje ki őt külföldre – és új püspökök, érsekek kinevezéséről. Ugyanaz tehát a feladatuk, mint amit már Radó Polikárp is képviselt. Érdemleges tárgyalás még nem volt erről a kérdésről, de októberben megindulnak az eszmecserék. A magyarországi küldöttség már ujjong, s azt hiszi, hogy minden el van intézve. Ezt a benyomásukat a barátságos fogadtatásra

Stepinac helyén való maradásához, holott visszahívhatták volna őket Rómába... Soha nem történt meg az az eset, ami a magyar kardinális hercegprímás esetében, hogy két éve egy külföldi nagykövetségen van elzárva, és nem vehet részt a konklávén". Mint az 1. lábjegyet.

22 Zágon József (1909-1975), győri egyházmegyés pap, ott irodaigazgató menekülése után a Vatikán által kinevezett magyar emigránsok megbízottja volt, 1964-ig a római Pápai Magyar Intézet rektora, a pápai emigrációs bizottság titkára, a Santa Maria Maggiore bazilika kanonokja, MÉL. 1978-1991. Bp. 1994. 976.

építik, valamint a Szentatyának néhány szavára, melynek lényege az volt, hogy a Mindszenty-kérdést is meg kell oldani.

Persze, hogy ez a megoldás hogyan fog kinézni, arról ma nem lehet ítéletet mondani. Szeretném remélni, ha fel is áldozzák szegény kardinálist, ennek olyan ára lesz, hogy az ő szenvedése nem volt hiábavaló. Bízom benne, hogy a Szentszék olyan feltételeket fog szabni, melyek fejében érdemes tárgyalni és áldozatokat hozni. Ilyen: az összes lefogott püspökök és papok szabadon bocsátása, a kormánybiztosok visszavonása, megfelelő püspökök kinevezése, a hitoktatás és hithirdetés szabadsága. Nagy érdeklődéssel várjuk ezeket a tárgyalásokat".[23]

Ebben az időben, valamint 1973 első hónapjaiban a nemzetközi sajtóban valóságos tudósítás- és hír-áradat jelent meg a magyar prímásról. Mindszentynek az volt a benyomása, mintha a Vatikán és Amerika az ő háta mögött tárgyalna, és helyzetét Amerika–Vatikán–Kádár kezében látta.[24] Amerikai és német újságokból arról is értesült, hogy a magyar kormány az ő ügyében már a Vatikánhoz fordult, és hogy jelenléte a követségen az amerikaiaknak terhessé vált.[25] Elkeseredve jegyezte fel 1963. április 3-án: „Gyötör a gondolat, hogy a koegzisztencia piacán a legolcsóbb tucat-cikk a magyar prímás". [26]

[23] Idézve Mészáros István után: Mindszenty és az „Ostpolitik". Kairosz, Bp. 2001. 99-100.

[24] NJ. 306.

[25] NJ. 296, 299.

[26] NJ. 300-301.

1963. április 20-án König bíboros újra Budapesten járt, de csak pár percig tartózkodott a prímásnál. Viszont május 8-án Agostino Casaroli kereste fel. Hozott egy meleghangú, de semmitmondó levelet a pápától, és átadta a magyar püspökök üdvözletét is. Délután három órától este nyolcig a követség lehallgató-biztos termében („rumbling mill") tárgyaltak. Monsignore Casaroli a prímással két fontos dolgot közölt: 1. A Szentszék viselkedésével az amerikai követségen egyetért és őt továbbra is „confessornak" (hitvallónak) tekinti, 2. A Szentszék a katolikus hierarchiát Magyarországon teljesen helyre akarja állítani. Mint hozzátette: „A lelkekről is gondoskodni kell". Ez természetesen azt is jelenti, hogy a kormánnyal is tárgyalni kell, mivel a magyar kormány már két püspöki kinevezést is meghiúsított.[27] A tárgyalás közben Mindszenty tagadta, hogy Könignek azt mondta volna, az egyház nem tárgyalhat a magyar hatalommal. Ellenkezőleg arra kérte a Vatikánt, tárgyalásait ne a kúria legfőbb szintjén, hanem alacsonyabb hivatalok közvetítésével folytassa. Arra is utalt a prímás, hogy az egyház helyzete Csehszlovákiában rosszabb, mint Magyarországon. A tárgyalásokon – ajánlotta – fenyegessen a Vatikán az Egyesült Nemzetekkel és a világsajtóval. Tiltsák meg a püspököknek, hogy politikai nyilatkozatokat tegye-

[27] NJ. 302, 303-304. Casaroli nyilván arra utalt, hogy a kormány 1971-ben Belon Gellért püspöki kinevezését Pécsre és Bárd János címzetes püspöki és apostoli adminisztrátori kinevezését Kalocsára meghiúsította. A további beszélgetésre: NJ. 303-304.

nek és állami kitüntetéseket fogadjanak el. Hangsúlyozta, a hitoktatás és a papnevelés még a püspöki kinevezéseknél is fontosabb. Ezek kinevezése egyedül a Szentszék joga, attól függetlenül, a kormány elfogadja-e vagy nem. Ami személyét illeti - mondta -, Magyarországon óhajt maradni, ebben az ügyben azonban csak akkor tud véglegesen dönteni, ha az amerikai elnök ehhez hozzájárul.

Mindszenty ebben az értelemben írt Kennedy elnöknek[28], de mielőtt válasz érkezett volna, 1963. június 3-án meghalt XXIII. János pápa. Így tehát a Rómába áttelepülés problémája ideiglenes nyugvópontra jutott, bár a nemzetközi sajtó már azt a hírt hozta, hogy Mindszenty római utazása csak napok kérdése, és a budapesti és a római repülőtéren a tudósítók tucatjai vártak a magyar prímásra.[29]

A konklávéval kapcsolatban ugyanazok a kérdések merültek föl, mint 1958-ban. A bíborosi testület a State Departmenttel egyeztetve úgy döntött, hogy az 1958-as eljárásnál marad. A State Departement ezután Mindszenty tudomására hozta öt pontban, miért nem tett lépéseket a magyar kormánynál kiutazása ügyében.[30] Mindszenty maga úgy határozott, nem utazik.[31] Később azonban kételyei támadtak. Miután a Vatikán is kitérően válaszolt, naplójába ezt írta: „Uram, adj világosságot, mit tegyek. Egyik oldalon

28 NJ. 306.
29 NJ. 304-305.
30 NJ. 307.
31 NJ. 308-310.

látom: Útban vagyok. A másik oldalon látom Kádár és a pokol győzelmét Magyarország felett. És a jelenlétem talán ér valamit az országnak".[32] Közben Amerikában új elnököt választottak. Mindszenty gratulált neki és kérdezte, hogy menedékjoga továbbra is érvényben marad-e. A válasz Washingtonból késett, de az új pápa, VI. Pál levele megjött. Egy bécsi újság olvasásakor megtudta Mindszenty, hogy a Vatikán és a magyar kormány között egy megegyezés áll küszöbön. A hírt így kommentálta: „Most kezdem érteni Őszentsége levelét".[33] Kötelességének tartotta, hogy informálja az új pápát egy esetleges megegyezés feltételeiről, ezért egy részletes levelet írt neki.[34]A válaszok azonban Washingtonból és Rómából semmitmondóak voltak, nem elég konkréták.[35]

A bécsi sajtó ekkor azt a hírt terjesztette, hogy Mindszenty König bíborosnak megígérte, az országot rövidesen elhagyja. Ezt a prímás így kommentálta: „Én határidőt sem a bíborosnak, sem soha másnak nem mondtam".[36] Egyben tiltakozott a pápai államtitkárságon, mire Casaroli, aki a bécsi „Pressének" az értesítést adta, kénytelen volt a hírt cáfolni.[37] Ennek ellenére König bíboros New York-ban úgy

32 NJ. 313-314.
33 NJ. 335.
34 NJ. 336.
35 NJ. 339.
36 NJ. 340.
37 NJ. 340.

nyilatkozott, Mindszenty áttelepülése Rómába már eldöntött ügy.[38]

Közben a tárgyalások a Szentszék és a magyar kormány között nagy erővel folytak. A kormány terveinek a II. Vatikáni Zsinat is kedvezett. A magyar államvédelmi hatóság II/2 és II/5 jelzésű speciális osztályai a szovjet titkosszolgálattal együttműködve alaposan felkészültek a zsinatra, és a magyar zsinati delegáció - két püspök és egy apostoli adminisztrátor püspöki ordó nélkül - magyar és külföldi ügynökök segítségével teljes ellenőrzés alatt állott.[39] A három személyről fent már szó volt.

A zsinat második szakasza alatt - 1963. szeptember 9-december 4. - a magyar zsinati küldöttség, mint Kiszely Gábor publikációjából kiderül[40], még inkább az államvédelem ellenőrzése alatt állott. Az akkori zsinati küldöttség 13 személyt ölelt fel.[41] Ezek közül hat volt főpásztor, hat pap és egy világi mint tikár. Ezenkívül még két magyar újságíró is tartózkodott Rómában, de nem tartoztak a hivatalos delegációhoz. Ebből a 15 személyből tíz már évek óta az államvédelmi hatóság beszervezett ügynöke volt. Fedőnevük is ismert.[42] Mindegyikük megkapta összekötő tisztjétől a követendő irányelveket, és Rómában is egy e célból diplomáciai útlevéllel kiküldött tiszttel álltak összeköttetésben.

38 NJ. 341.

39 Kiszely 107-111. Kiszely arról is tudósít, hogy az államvédelmi hatóság 1962. júniusában egy olyan dokumentummal is rendelkezett, amely számos ügynököt és besúgót sorolt fel a vatikáni hivatalokban illetve egyházi intézményekben, de név nélkül.

40 Kiszely, 97-143.

41 Kiszely, 129-138.

42 Kiszely, 130-138.

A magyar titkosszolgálatot a zsinat munkája alig érdekelte, annál inkább azonban az, hogy a Vatikán tárgyalásaiban milyen célokat és szándékokat tart szem előtt. Az óhajtott precíz információ azután 1963. december 6-án az egri apostoli adminisztrátortól, Brezanóczy Páltól érkezett, aki 1958 óta „Kékes Pál" fedőnéven az államvédelem III/III-as osztályának ügynöke volt.[43]

Agostino Casaroli 1963. május 8-án Mindszentynél tett látogatásáról és a budapesti tárgyalásainak kezdetéről emlékirataiban semmi sem olvasható.[44] De a magyar államvédelmi hatóság 1963. április 30-i jelentéséből[45] kiderül, hogy előző nap őt Hamvas és Brezanóczy a bécsi nunciatúrán felkereste, és vele ott két és fél órás tárgyalást folytatott. Hamvas átnyújtott ugyan Casarolinak egy jegyzéket is, amiben a magyar egyház tíz legsúlyosabb sérelmét sorolta fel, de ez a jegyzék is, mint az ő viselkedésük Casarolival szemben is, Budapesten az Államegyházügyi Hivatalban le lett tárgyalva. Mindketten pontos utasításokat kaptak. Arról is beszéltek, hogy Casaroli tárgyalófele Budapesten Prantner István, az Egyházügyi Hivatal elnöke lesz, és hogy Casaroli Mindszentyt

43 Kiszely , 124.

44 Casaroli, 87-98. Hamvas és Brezanóczy látogatását csak éppen megemlíti, 68.

45 Kiszely, 115-116.

felkeresheti. Már ekkor hangsúlyozta Casaroli, hogy VI. Pál pápa éles különbséget tesz Mindszenty politikai és egyházi hivatala között, a politikai már a múlté.

A Budapesten 1963. május 7-én megkezdett tárgyalások körülményeit Kiszely akták alapján pontosan kiderítette.[46] Az államvédelmi hivatal a Rózsadombon egy luxusvillában fényes ellátást biztosított Casarolinak. A ház természetesen minden szükséges titkosszolgálati berendezéssel, lehallgató készülékekkel stb., fel volt szerelve. Azonkívül egy egész sor ügynök - 12 személy Budapesten és vidéken - volt ráállítva. Casaroli naivságára jellemző, hogy mint emlékirataiban írja, meg volt róla győződve, inkognitóban teljesen ismeretlenül és zavartalanul járt-kelt Magyarországon. [47]

46 Kiszely, 116-117.
47 Casaroli, 87-98.

3. VI. PÁL POLITIKÁJA ÉS MAGYARORSZÁG (1963-1978)

3.1 AZ 1964-ES „AGRÉMENT"

VI. Pál pápa elődje keleti politikáját folytatta. Monsignore Casarolinak a magyar kormánnyal folytatott tárgyalásairól Mindszentyt nem informálták, még kevésbé kértek tőle tanácsot. Amikor a prímás egyszer ezt Casaroli szemére vetette, azzal mentegetőzött, hogy a Szentszék a magyar kormány jóindulatára van utalva.[1] 1964. augusztus 4-én azt írta a prímás Rómába, hogy a tárgyalások során az ő ügyét ne említsék, és csak a tárgyalások végén mint végső ütőkártyát játsszák ki. Ennek a kívánságnak meg is felelt a Szentszék, de nem azért, mert Mindszenty kérte, hanem mert azt a magyar kormány követelte.

Monsignore Casaroli és munkatársa, Monsignore Luigi Bongianino Mindszentyt 1964. szeptember 8-án és 15-én kereste fel, és megmutatták neki a megegyezés tervezetét. A prímás ehhez egy részletes kommentárt készített[2], amit azonban a Vatikán figyelmen kívül hagyott. A beszélgetés során azt mondta Casaroli, hogy a Szentatya reméli, a prímás nem fogja a magyar egyházat Kádár haragjába hozni, és hogy szabad elhatározásától függ, Bécsben, Rómában vagy

1 NJ. 359.
2 NJ. 357-358.

Amerikában akar-e élni, vagy inkább Magyarországon akar-e maradni. Azzal kapcsolatban, ha elhagyja Magyarországot, azt kérdezte a prímás, lesz-e joga szabadon írni, beszélni és utazni, mivel ő odakint nem akarja az itteni 15 éves hallgatást folytatni, Casaroli válasza így szólt: „Ha kiköti Kádár. . ." Mire Mindszenty: „Tiltakozom ellene. Eleget komiszkodott itthon, ne folytassa Rómában, Nyugaton is, vagy bárhol". [3]

A részleges megállapodás, „agrément" 1964. szeptember 15-én Budapesten jött létre a Szentszék és a magyar kormány között.[4] Lényegében csupán öt püspök kinevezéséről és a püspöki kinevezések módjáról volt szó, amennyiben a magyar kormány egy korlátozott javaslatot terjeszthetett a Szentszék elé a püspöki kinevezéseket illetően.[5] Egy részletes jegyzőkönyvben azonban fel lettek sorolva mindazok a problémák, amelyek rendezését nem sikerült megoldani. A Vatikán az elért eredményt kevésnek találta, de 1964. szeptember 19-én úgy nyilatkozott, hogy mindkét fél szóbeli megállapodásokat is kötött. Ezek a püspökök és a papok szabad működését, a püspöki karnak a Szentszékkel való zavartalan kapcsolatát, a papságnak a püspökökhöz való akadálytalan viszonyát, valamint a papság és az ifjúság szabad nevelését érintették.[6] A Szentszék lemondott a békepapi mozgalom elítéléséről - míg a kormány megígérte, hogy a mozgalmat nem erőlteti tovább - és arról is, hogy az egyházüldözést panasz tárgyává tegye.[7] A pápa nyilvánvalóan azon fáradozott, hogy elődjéhez hasonlóan megakadályozza a vasfüggöny mögött az egyház és a püspöki kar teljes kiapadását, és hogy az elárvult egyházmegyéknek főpásztorokat adjon. Természetesen tudta, hogy egy pápai kinevezés a keleti kormányok megkérdezése és hozzájárulása nélkül, mint még 1959-ben is megtörtént, nem lehetséges. VI. Pál kész volt engedményeket tenni.

A megállapodásról csakhamar kiderült, hogy a Szentszék részéről súlyos, sőt végzetes hiba volt. A várakozással ellentétben ugyanis egyáltalán nem mutatott fel pozitív eredményt az egyház életében. Az egyháznak az államtól való teljes függését betonozta be, azaz elismerte az eddigi rendkívül hátrányos status quót. A megegyezésben szóban biztosí-

3 NJ. 359.

4 Az agrément hivatalos szövegét sehol sem közölték. A Szentszék és a magyar kormány csak rövid sajtónyilatkozatot adott ki (vö. *L'Osservatore Romano* 1964. szeptember 17 és 19.) Annyi kiderült, hogy a szöveg két részből állt. Az egyik öt püspök kinevezését és a Római Pápai Intézet a magyar püspöki kar kezelésébe történő átadását tartalmazta, a másik pedig egy jegyőkönyv volt. Ebben mindkét fél felsorolta a még fennálló kívánságokat és problémákat. A Szentszék 1998-ban arra kérte a magyar kormányt, hogy az agrément teljes anyagát még további 75 évre zárolja. Bizonyára nem ok nélkül.

5 Hogy a magyar kormánynak sikerült az 1927-es ún. „intesa semplice" értelmében a püspökségekre jelölteket javasolni, illetve, hogy a Vatikán jelöltjeit „politikai okokból" visszautasíthatta, kiviláglik Miklós Imrének, az Egyházügyi Hivatal elnökének 1987. december 18-i parlamenti beszédéből vö. *Új Ember* 1988. január 3. 1-2.

6 Navalis, 104-105.

7 Evvel kapcsolatban semmilyen hirt nem közöltek. A későbbi egyházi és állami tényekből viszont lehet rá következtetni, vö. *Katolikus Szemle*, 18(1966) 369-371.

tott ígéreteket sem teljesítette a magyar fél.[8] A pápai államtitkárság 1972-ben kénytelen volt bevallani, hogy a Magyarországgal kötött agrément-t nem tartja más keleti államokkal kötött megegyezés mintaképének.[9] Azonkívül a Szentszék a megegyezést abban a reményben kötötte, hogy azt majd további tárgyalások és megegyezések követik.[10] Az Egyházügyi Hivatal helyettes vezetője, Miklós Imre azonban kijelentette kevéssel később, hogy a tárgyalások a Vatikánnal le vannak zárva.[11]

A megállapodásban a Mindszenty kérdést nem oldották meg, még csak nem is került előbbre, hanem inkább megfeneklett. Ennek valódi okát a magyar kommunista párt központi bizottságának szigorúan titkos, időközben fakszimilében publikált iratai adják meg.[12] Kádár János[13] párttitkár a központi bizottság 1960. március 1-jei ülésén úgy nyilatkozott, hogy Mindszenty kiutazása jelenleg nem kívánatos, de ha erre sor kerül, akkor csak azzal a feltétellel, hogy a pápa őt kúriai szolgálatra Rómába rendeli, a nyilvános politikai élettől elzárja, mint esztergomi érseket felmenti és új prímást nevez ki helyette.[14]

1962. július 30-án a párt központi bizottságának titkára, Nemes Dezső a Mindszenty-kérdésről egy részletes feljegyzést terjesztett elő.[15] Először elemezte az amerikaiak, majd a Vatikán magatartását a kérdést illetően, azután részletesen foglalkozott a tárgyalások módozataival és a kérdés megoldásának feltételeivel. Szó szerint: „Jelenleg helyesebbnek tűnik, hogy a Vatikánnal történő tárgyalást az amerikaiakkal való tárgyalásoknak rendeljük alá. Megegyezés kapcsán követelnünk kell az USA-tól, hogy hagyjon fel a hidegháborús „magyar kérdésnek" az ENSZ napirendjére erőszakolásával, és ne akadályozza a magyar mandátum kérdés lezárását. Ez esetben hozzájárulhatunk ahhoz, hogy Mindszenty elhagyja az országot, ha a Vatikán kellő biztosítékot ad, hogy ő többé aktív szerepet nem kap."[16]

A vatikáni tárgyalásokkal kapcsolatban Nemes két módozatot említett. Az első abból indult ki, hogy a Vatikánnal a tárgyalást csak akkor lehet kezdeményezni, ha az Egyesült Államokkal sikerült a kívánt megegyezést megkötni. A második módozat így szólt:

„Ha célszerűnek mutatkozna, megállapodhatunk a Vatikánnal az USA-val kötendő megállapodástól függetlenül is. Mindszenty kiengedése esetén az ő félreállítására vo-

8 Navalis, 104-105.

9 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1972. november 7.

10 Navalis, 105.

11 Navalis, 105.

12 Vö. Ólmosi.

13 Kádár, tulajdonképen Csermanek János (1902-1989) egy magyar cselédlány és egy magyar tengerészkatona Fiuméban született törvénytelen fia, kommunista, 1848 és 1950 között belügyminiszter, s mint ilyen, ő irányította a Mindszenty-pert. 1956 novemberétől 1988 májusáig a magyar kommunista párt első titkára, lényegében az ország első embere, vö. MÉL 1978-1991. Bp. 1994. 430-433.

14 Ólmosi 70-73, 201.

15 Ólmosi, 83-87. 201-102.

16 Ólmosi, 85.

natkozó feltétel biztosítása számunkra azért kell, hogy Mindszenty ne váljon a Magyarország elleni propaganda eszközévé és főleg azért, hogy kiengedése ne idézzen elő újabb nehézségeket a magyar állam és egyház viszonyában. Ebből a meggondolásból igényelhetjük az olyan vatikáni intézkedések hatálytalanítását, amely az állam és az egyház közti normális viszonyt akaró egyházi személyek ellen irányult és irányul. Kívánhatjuk, hogy a nép bizalmából megválasztott katolikus pap-képviselőket ne próbálják az elé a kérdés állítani, hogy választóikkal forduljanak-e szembe, vagy pedig egyházuktól, templomuktól szakadjanak el. (Kiközösítés visszavonása.)

Mindszenty kiengedésének időpontja mind az a.), mind pedig a b.) esetben külön meggondolandó, illetőleg az esetleges tárgyalásoknak ez fontos része.[17]

A fenti előterjesztés alapján Nemes Dezső a párt központi bizottságának 1962. augusztus 10-én a következő javaslatot tette:

1. „A Vatikán garantálja azt, hogy Mindszentyt kiengedése után félreállítják, s megtiltják részére a Magyar Népköztársaság ellen irányuló bármilyen tevékenység folytatását.
2. Mindszenty kiengedésének az is feltétele, hogy ő írásban kérje a magyar kormányt, hogy mentesítsék a jogerős ítélet, a büntető eljárás alól, és jelentkeznie kell a magyar hatóságoknál. Ezt követően egyenesen Rómába kell utaztatni.

[17] Ólmosi, 86.

3. Mindszenty kiengedésére, megfelelő megállapodás mellett, csak a zsinat után kerülhet sor."[18]

Hogy mért csak a II. Vatikáni Zsinat befejezése után óhajtotta a magyar kormány Mindszentyt kiengedni az országból, arra Kádár János 1963. március 8-án a központi bizottság ülésén mondott beszédében adott felvilágosítást. Többek között azt mondta:

„A Vatikánból érkezett valamiféle elgondolás hozzánk közvetítők útján, ami úgy néz ki, hogy ha a magyar kormány, a Magyar Népköztársaság ezt lehetővé tenné, akkor a Vatikán berendelné Mindszentyt a kúriára belső szolgálatra azzal az úgymond kötelezettséggel, hogy nyilvános szerepléstől eltiltja Mindszentyt. Ugyanakkor érkeztek bizonyos hangok a Vatikánból ezzel összefüggésben ugyanezekből a körökből, ahol arról volt szó, hogy engedjük ki Mindszentyt, de ne hamar. Tudniillik ott is két párt van a Vatikánban, két jobboldali párt egyébként, de egyik jobboldalibb, mint a másik. Egyik az úgynevezett modernisták, akiknek a feje maga a pápa, aki tegnap fogadta Adzsubejt és feleségét, a Hruscsov lányát, a másik társaságot meg valahogy így hívják: dogmatikusok és konzervatívok. A kérdés megoldását ezek a modernisták szeretnék, a pápa és a vele tartók ebben a formában. Ez persze feltételez még sok minden egyebet is. Ez azt jelenti, hogy egy sokéves harc is eldől, Mindszenty megszűnik magyarországi hercegprímás lenni az egyházjog szerint is, ami természetesen egy 12 éves politikai harc eldöntését jelenti a Népköztársaság javára. Ezek szorgalmazzák.

[18] Ólmosi, 88-90, 202, itt: 90.

Az, ami még hozzájárult, hogy ,de ne hamar' - az meg összefügg azzal, hogy ne a zsinat tartalma alatt érkezzen ki Mindszenty, mert akkor nem a modernista irányzatot erősíti ott belül, hanem a másikat, a maradibb társaságot. Tehát így néz ki ez a kérdés politikai és egyházpolitikai szempontból". [19]

A kérdésre, miért nem hagyta el Mindszenty 1963 tavaszán Magyarországot, a válasz tehát nem az, hogy azért, mert Mindszenty nem akart elmenni, hanem az, hogy azt Kádár nem akarta.

1963. március 28-án a központi bizottság agitációs és propaganda osztályának vezetője, Orbán László a Mindszenty-ügy állását a következőkben foglalta össze:[20] *„Kormányunk véleményét közölte ez ügyben ankarai ügyvivőnk és a zsinaton kint járt magyar püspökök, akik azt ,quaestio Mindszentyana' címen írásban is benyújtották a vatikáni államtitkárságon. Álláspontunk lényege: Amennyiben a Vatikán garantálja, hogy Mindszenty a Magyar Népköztársaság ellen nem folytat ellenséges tevékenységet, magyar egyházi ügyekkel nem foglalkozik, úgy hozzájárulunk ahhoz, hogy szabadon elhagyja az országot. E kérdés megoldásában érdekelt az Amerikai Egyesült Államok is, mivel budapesti követségükön tartózkodik Mindszenty."*[21].

Így a Mindszenty-kérdést az amerikai tárgyalások és a II. Vatikáni Zsinat miatt a magyar kormány

[19] Ólmosi, 97-98. Az egész beszámoló 96-99, 203.
[20] Ólmosi, 100-102, 203.
[21] Ólmosi, 100-101.

egyelőre nem sürgette. A témát a tárgyalások közben egyszerűen kikapcsolták.

Mint fentebb már szó volt róla, a részleges megállapodással 1964. szeptember 15-én öt püspök kinevezésére került sor. A Szentszék engedékenysége azonban túlment minden határon, és a mai ismeretek alapján valóságos botránynak kell minősíteni. A magyar államvédelmi hatóság III/III-as osztályának nyilvánosságra hozott irataiból kiderül, a kinevezett és október 8-án püspökké szentelt öt főpásztor közül három évek óta az államvédelem ügynökeként működött. Ezek a következők voltak: Brezanóczy Pál, fedőnevén „Kékes Pál", Ijjas József, fedőnevén „Péter" és Bánk József, fedőnevén „Professzor". [22]

Még szomorúbb volt az a tény, hogy Brezanóczy, akit 1958-ban „hazafias alapon" szerveztek be[23], egy széles papi körben közismert intim viszonyt folytatott egy házas nővel. Amikor Mester István[24] prelátus, a Püspöki Kongregáció hivatalnoka a tervezett kinevezésről értesült, írásban tiltakozott a bíborosállamtitkárnál, és kész volt szükség esetén az ügyet nyilvánosságra is hozni. Ezután VI. Pál pápától egy személyesen írt monitumot (intelmet) kapott, amely-

[22] Kiszely, részletesen 111. 138.
[23] Kiszely, 113.
[24] Mester István (1917-1984) egri egyházmegyés pap 1946-ban került jogi tanulmányokra Rómába. Utriusque juris doktorátust szerzett, de mivel nem térhetett vissza hazájába, a Püspöki Kongregációban kapott állást. 1964-ig a magyar püspökkari konferencia ügyvivője is volt és a Pápai Magyar Intézet vicerektora, vö. Szolgálat 63 (1984 szeptembere) 92-93.

ben kiközösítés és minden vatikáni hivatalból kitiltás terhe alatt megtiltotta, hogy a dologról bármiképpen nyilatkozzék. A pápa azután Brezanóczyt Rómába rendelte és megeskette, hogy az ügyet rendezi. [25] Brezanóczy, vezető békepap, nemcsak püspök lett, hanem még egri érsek is, és mint meghitt jó barátja az Egyházügyi Hivatal elnökének, Miklós Imrének, a pártállam hűséges kiszolgálója maradt.

A II. Vatikáni Zsinat harmadik ülésszakán - 1964. szeptember 27-november 21. - már az újonnan szentelt püspökök is részt vettek. Ők is, mint a többi küldöttek, Galambos József belügyminiszter-helyettestől augusztus 12-én római feladatuk ellátására pontos irányítást kaptak.[26] Ez így szólt:

1. *„A delegáció aktív szereplésével oszlassa szét azoknak a véleményeknek a jogosságát, hogy még ma is időszerű a magyar rk. egyházról mint a hallgatás egyházáról beszélni.*
2. *Aktivitásával győzze meg a Vatikánt, a közvéleményt arról, hogy lehetséges és egyedül járható út a népi demokráciákkal való államközi tárgyalások utján a fennálló problémák rendezése.*
3. *Aktív szerepet kell vállalniuk abban, hogy a Vatikánt a további tárgyalásokra és az állam szempontjából is hasznos kompromisszumok megkötésére ösztönözzék.*
4. *Az exkommunikált papok ügyének rendezése érdekében pozitív hatást kell gyakorolni a Vatikánra.*

[25] Mester István közlése a szerzővel. Különben az esetről magyar egyházi körökben Rómában nyíltan beszéltek.

[26] Részletesen Kiszely 132-138.

5. *Meg kell érteni, hogy az egyház jövője és élete szempontjából megközelítőleg sem jelent olyan veszélyt a békepapi mozgalom, amelyet a Vatikán eltorzítva ismer, mint azoknak a vezető papoknak a hatása, akik viselkedésükkel államellenességre ösztönöznek.*
6. *A Vatikán illetékeseit meggyőzni arról, hogy a magyar egyház helyzetét az itthon élők ismerik, akik felelősséget éreznek az egyház iránt, ezért a felelősséget érzőkre támaszkodjanak.*
7. *Az állammal az elvi engedmények nélküli együttműködés elkerülhetetlen a hívek magatartása miatt, és hogy milyen mértékben, bízzák a politizálni tudó és a helyzetet jól ismerő püspökökre. A Vatikán ennek az igénynek a jogosultságát ismerje el, hogy zavartalanul dolgozhassanak az egyház érdekében."*[27]

Az államvédelmi hatóság III/I és III/III csoportfőnöksége az ügynökök operatív feladatait Rómában még külön is megfogalmazta.[28] *„Segítsék elő, hogy a delegáció vezetője és tagjai zsinati tevékenységük, valamint a vatikáni szervekkel történő tárgyalásaik során érvényre juttassák az Egyházügyi Hivatal részéről meghatározott egyházpolitikai elveket és célokat.*

- Szervezzék meg a magyar püspöki kar tevékenységéről tájékoztatást nyújtó bulletinok kiadását és terjesztését a katolikus közvélemény pozitív befolyásolása érdekében.

- Szerezzenek folyamatosan dokumentumjellegű információkat a zsinat munkálatairól, a zárt ülések határozatairól és a zsinati előkészítő bizottság tevékenységéről.

[27] Kiszely, 132.

[28] Kiszely, 132-133.

- *Segítsék érvényre juttatni azt a törekvésünket, hogy az ellenséges magyar papi emigrációt kikapcsoljuk a Vatikán és a magyar rk. egyház közötti közvetítő szerepből, ellenséges tevékenységüket lokalizáljuk, illetve ellensúlyozzuk.*
- *Folytassák az operatív szempontból értékes vatikáni és egyéb egyházi kapcsolataiknak tanulmányozását, a vatikáni intézményekbe történő ügynöki telepítés lehetőségét és célszerűségét.*
- *Biztosítsák a delegáció egészének operatív ellenőrzését, derítsék fel a delegáció tagjainak gyanús kapcsolatait, szerezzenek adatokat hivatalos és magánjellegű tárgyalásaikról, esetleges vatikáni megbízatásaikról."*

Ezeken az általános utasításokon kívül még minden egyes ügynök speciális, személyének szóló feladatot is kapott. Brezanóczy püspököt, fedőnevén „Kékes Pál" ügynököt pl. a következő operatív feladattal látták el:

„1. A delegáció vezetőjét, Hamvas érseket olyan irányba befolyásolja, hogy a zsinati üléseken és a Vatikáni tárgyalásai során, valamint a delegáció irányításában maradéktalanul betartsa az Egyházügyi Hivatal részéről meghatározott politikai elveket,

2. Szerezzen folyamatosan információkat és dokumentumokat a zsinat és a zsinati bizottságok tevékenységéről és határozatairól."[29]

A „Péter" fedőnevű ügynök, azaz Ijjas püspök a következő operatív feladatot kapta: „Szerezzen információkat a Vatikánnak a szocialista országokat

[29] Kiszely, 133-134.

érintő kérdésekben elfoglalt álláspontjáról, az államközi tárgyalások folytatásával kapcsolatos tervekről és elképzelésekről. Tanulmányozza a vatikáni egyetemeket és állapítsa meg, hogy közülük melyek vehetők számításba a Magyarországról kiutazó papok továbbképzése szempontjából. Újítsa fel ismereteit a vatikáni egyetemek professzoraival."[30]

A fent említett magyar zsinati küldöttség a harmadik ülésszak alatt 13 személyből állt. Ezek közül tíz püspök volt, három pap pedig mint kísérő tartozott a csoporthoz. Ezek a következők voltak: Hamvas Endre érsek, Kovács Sándor szombathelyi püspök, Kovács Vince váci apostoli adminisztrátor, Cserháti József pécsi apostoli adminisztrátor, Brezanóczy Pál egri apostoli adminisztrátor, Ijjas József csanádi apostoli adminisztrátor, címzetes püspökök, Szabó Imre esztergomi, Winkler József szombathelyi, Bánk József győri segédpüspökök, valamint Klempa Sándor O. Praem. veszprémi apostoli adminisztrátor és Legányi Norbert pannonhalmi főapát. A püspökök közül ekkor hárman voltak beépített ügynökök: Brezanóczy („Kékes Pál"), Ijjas („Péter") és Bánk („Professzor"). A három papi kísérő mindegyike beépített ügynök volt: Hamvas András, fedőnevén „Kecskeméti", Ákos Géza, fedőnevén „György" és Vitányi György, fedőnevén „Vadász".[31]

[30] Kiszely, 134.
[31] Kiszely, 133-138.

Minderről a Szentszék nem tudott, nem sejtett semmit? Alig hihető. Hiszen az olasz államrendőrség és kémelhárítás is figyelte őket, és bizonyára informálta a Szentszéket is.

Az agrément 1964-ben úgy döntött, hogy a Pápai Magyar Intézet Rómában a magyarországi egyházi vezetés, így az Egyházügyi Hivatal ellenőrzése alá kerül.[32] Az államvédelmi hatóság illetékes osztálya már 1964. július 23-án tervet dolgozott ki az Intézet átvételére. Vezetésére három személyt javasolt, természetesen mindhárom beépített ügynök volt. A tervezet a következő célokat kívánta elérni:

„1. Kielégítjük a Vatikán és a magyar püspöki karnak azt az óhaját, hogy magyar papi személyek vatikáni egyetemeken magasabb színvonalú oktatásban részesülhessenek.

2. Egyidejűleg lehetőség nyílik arra, hogy a hazánk ellen ellenséges tevékenységet folytató papi emigráció eddigi központját megszüntetjük, ezzel egyelőre az emigráns papokat létalapjuktól megfosszuk. Ez bomlasztó hatást gyakorol a kinti emigrációra, hazai viszonylatban pedig elősegíti a haladó papság befolyását.

[32] Amikor a magyar állam megvette Rómában a Via Giulia I alatt lévő Falconieri palotát, 1935. január 1-jén a magyar püspöki kar megalapította második emeletén papi továbbképzés céljára intézetét. Ezt azután XII. Piusz pápa Pápai Kollégiumi rangra emelte. A magyar kommunisták megpróbálták az Intézetet 1949-ben államosítani, de nem sikerült nekik. Viszont a második emeletet teljesen izolálták, és nem engedtek már senkit sem Magyarországról Rómába jönni. Így maradt az Intézet emigrációs papi kézben.

3. Lehetőség nyílik a magyar püspöki kar számára olyan ügyvivő kijelölése, aki a hazai érdekeknek megfelelően képviseli a katolikus egyházat a vatikáni hivatalok felé.

4. Operatív szempontból kedvező lehetőséget teremt Vatikánból származó információk megszerzésére, az egyes objektumokba való beépülésre, a kitelepítésre kerülő ügynökökön keresztül...

A Pápai Intézet új vezetőinek kiválasztásával egyidőben intézkedéseket tettünk olyan ügynökök tanulmányozására is, akiket majd a Pápai Magyar Intézetbe küldünk továbbtanulás céljából. ... A személyi kiválasztásnál alapul vesszük, hogy őket a Vatikán szemmel tartja, velük hazai vonatkozásban terveket szándékozik megvalósítani s hazai vonatkozásban római végzettségük miatt, érvényesülésükre tág lehetőségek adódnak. Ezért ezekkel az ügynökökkel távoli perspektivikus feladatokat kívánunk megvalósítani...

A Pápai Magyar Intézet átvétele után lehetőség nyílik arra, hogy a magyar katolikus lapok tudósítójaként ügynököt telepítsünk Rómába állandó jelleggel, akinek feladata magyar egyház helyzetével foglalkozó cikkek és tanulmányok stb. publikálása a nyugati katolikus sajtóban, továbbá az itthoni katolikus sajtó tájékoztatása a nyugati katolikus közélet híreiről. E feladat ellátására Mihelics Vid „Molnár Béla" fedőnevű ügynök kitelepítését vettük tervbe. A

Pápai Magyar Intézet személyzetéhez föl kell kutatnunk egy szakácsnőt (lehetőleg ügynököt) is."[33]

Casaroli bíboros emlékirataiban a Magyarországgal kötött agrément tárgyalásaira ugyan részletesen kitér, de állításai egyoldalúak, sőt félrevezetők.[34] Hogy mért kívánta a magyar kormány a tárgyalásokat, azt Casaroli nem mondja. A püspöki kinevezéseket illetően elhallgatja, hogy a kormánynak sikerült a régi „intesa semplice" (egyszerű megállapodás, 1927) alapján püspökjelölteket a Szentszéknek felterjeszteni.[35] Az sem felel meg a tényeknek, hogy sikerült neki alkalmas püspökjelölteket kiválasztania. Ugyan megengedték neki, hogy keresgéljen és egyeseket értékeljen is, de a jelöltek listáját az állam állította össze. Miklós Imre, az Egyházügyi Hivatal elnöke egyszer így nyilatkozott: „Ha a Szentszék azt kívánja, hogy mi egy püspökségre 27 jelöltet nevezzünk meg, jó, de a 27. is a mi emberünk lesz."[36]

Casaroli bíboros emlékirataiban azt írja, a kánonjogi vizsgálatok a jelöltekre vonatkozólag nehéz feladatot jelentettek a Szentszék képviselőinek, ugyanakkor azonban garanciát is nyújtottak az egyház elleni hosszú harc legsúlyosabb éveit követő bizonytalan és zavaros helyzetben.[37] Hiszen „a feddhetetlen papi élet, feddhetetlen hitélet, a pápával, az egyetemes katolikus Anyaszentegyház fejével való teljes közösség, az egyház szeretete, a lelkekért való buzgóság azok a tulajdonságok, amelyeket a Szentszék mindig szem előtt tartott a püspökök kinevezésénél."[38]

[33] Kiszely, 131-132.
[34] Casaroli, 123-129.
[35] Casaroli, 130-134.
[36] Mester István közlése a szerzőnek.
[37] Casaroli, 134.

Lehet-e, szabad-e a fent ismertetett tények és a következő fejezetekben előadottak ismeretében ezt állítani?

Casaroli szerint az egyezség egyik járulékos, de nagyon fontos eredménye volt, hogy Rómában újra megnyílhatott a Pápai Magyar Intézet a magyar egyházmegyékből érkező papok számára.[39] Nem tudott semmit a magyar titkosszolgálat Rómában is gyakorolt földalatti munkájáról és ügynökök becsempészéséről? Ennyire naiv nem lehetett. De neki, mint az egyezmény építőmesterének saját érdekében állt azt mint *átütő sikert* („megtört a jég") értékelni.[40]

Nem javult a helyzet az Egyházügyi Hivatal megbízottainak - köznyelven „szakállas püspökök"- a püspöki rezidenciákból való visszahívásával az egyezmény után. Casaroli bíboros büszkén mutat rá erre az „eredményre" is. Csak éppen azt felejti el megemlíteni, hogy a megbízottak minden eddigi funkciójukat, az egyház teljes felügyeletét külön irodában ugyan, de a püspöki székvárosokban és a megyeszékhelyeken zavartalanul tovább folytatták.

[38] Casaroli, 132.
[39] Casaroli, 138.
[40] Casaroli, 138.

Az egyház a kommunista államhatalom teljes ellenőrzése alatt állt. Ezt két hivatal töltötte be: az Egyházügyi Hivatal és az államvédelmi hatóság külön osztálya. Az Egyházügyi Hivatal egy kormányhivatal volt, az egyházak ellenőrző és vezető hivatala. Többféle fő- és alosztályból állt, és a katolikus egyházat illetően minden püspökségnek külön osztálya volt. A püspököket a főosztályokba gyakran behívták, kihallgatták őket és megalázóan bántak velük. A püspöki helytartóknak (vicarius generalis), irodaigazgatóknak, még a püspöki titkároknak is - akiket természetesen a püspökökre általában úgy erőszakoltak rá - írásban és szóban havonta legalább egyszer, sokszor azonban hetente, minden eseményről, látogatóról, személyes dologról, a püspök és az egyházmegye levelezéséről be kellett a hivatalban számolniuk. Az Egyházügyi Hivatal azonban minden megyeszékhelyen is tartott fenn hivatalt. Külön engedélye nélkül semmit sem lehetett csinálni, még a plébániai bélyegző megújítására is írásbeli engedély kellett. Rafináltan kiagyalt számtalan előírás, intézkedés, a besúgók, beépített ügynökök sora gondoskodott arról, hogy az állami mindenhatóság az egyházi élet legkisebb szögletében is jelen legyen. Hogy a párt milyen jelentőséget tulajdonított az Egyházügyi Hivatalnak, kitűnik már abból is, hogy elnöke a legfőbb pártapparátus, a Központi Bizottság tagja és egyben az államvédelmi hatóság ezredese volt.

Az Egyházügyi Hivatal mellett az államvédelmi hatóság egyházi külön osztálya a Belügyminisztérium keretén belül az egyházak életében a legfontosabb szerepet játszotta. Ez is fő- és alosztályokból állt és minden egyházi üggyel foglalkozott. A megyeszékhelyeken és a megyei jogú városokban még külön irodát is tartott fenn, és ezeket egy ezredes vezette. Ennek a szervezetnek valamennyi hivatalnoka az államvédelmi hatóság tisztje volt, polgári ruhát viseltek és fel voltak hatalmazva házkutatási, motozási és letartóztatási joggal. Mindnek fedőneve volt, ügynökökkel, besúgókkal dolgoztak. Joguk mindenkire és mindenre kiterjedt. Ez a hivatal természetesen az Egyházügyi Hivatallal együttműködött. De fölötte állt, és az Egyházügyi Hivatalnak kötelessége volt őket mindenről tájékoztatni. Az egyházat eszerint nemcsak tagjaikban és funkcióikban ellenőrizték, hanem jóformán egy egész rendőrségi és egy rafináltan kiépített besúgó- és ügynökrendszer is elnyomta. Az egyház gúzsbakötése tökéletes volt. És mit tett ez ellen Casaroli ? Semmit.

Az agrément bebetonozta ezeket az állapotokat. A békepapi mozgalmat, amely az egyházat megosztotta és belülről emésztette, az egyezség nem számolta föl.[41] Igaz, a pártállam nem támogatta a békepapi mozgalmat ezután már olyan mértékben, mint

41 Adriányi, Gabriel, Die Geschichte der Friedenspriesterbewegung in Ungarn, in: Malek Roman-Prawdzik Werner (kiadók), Zwischen Autonomie und Anlehnung. St. Augustin bei Bonn, Bd. 37. Nettal 1987. 75-86.

azelőtt, de erre már nem is volt szüksége, mivel az Egyházügyi Hivatal és az államvédelem minden egyházi helyen elegendő kollaboránssal rendelkezett, akik szabadon vagy kényszerítve a hatóságok kívánságainak készségesen engedelmeskedtek.[42] A békepapi mozgalomról Casaroli a magyar egyházzal kapcsolatban emlékirataiban még csak említést sem tesz.[43]

42 Navalis, 114-116.
43 Casaroli , 123-167.

3.2. 1964-TŐL 1971-IG

Az 1964-es részleges megállapodás nem hozta meg a magyar katolikus egyháznak sem a várt enyhülést, sem pedig az államhoz való viszony javulását. Papokat, szerzeteseket és híveket - főleg, akik az ifjúság lelki gondozásával foglalkoztak - „államellenes összeesküvés" vádjával 1965-ben, 1966-ban, 1967-ben, 1970-ben és 1972-ben sorozatosan letartóztattak és hosszú börtönbüntetésre ítéltek. Az egyházra nehezedő nyomás nem enyhült, jóllehet az újonnan kinevezett püspökök a zsinat alatt Rómában azt hirdették, Magyarországon minden a legnagyobb rendben van vagy lesz. A valóságban a püspöki kar az Egyházügyi Hivatalnak még jobban a karmába került.

1966 szeptemberében a kormány a püspöki kart arra kényszerítette, hogy a püspökkari konferencia a külügyi kapcsolatok intézésére egy bizottságot hozzon létre. Ennek elnöke és alelnöke az újonnan kinevezett címzetes püspökök közül Ijjas és Brezanóczy lett, ügynöki fedőnevükön „Péter" és „Kékes Pál". Fontos szerephez jutottak a bizottságban más tagok is, így a békepapok közül a név szerint kiközösített Horváth Richárd és Várkonyi Imre is. Mindez természetesen azt jelentette, hogy a püspökök valamennyi hivatalos külügyi kapcsolata még tökéletesebben a pártállam ellenőrzése és irányítása alá került. [44]

44 Navalis, 107.

Az egyház helyzetének drámai rosszabbra fordulása főként a hitoktatás és a püspöki igazgatás terén Casaroli érseket arra kényszerítette, hogy 1965 májusában a sérelmekről egy listát készítsen és ezt Magyarország római követségének nyújtsa át. Ezután 1965. június 14. és 20. között Rómában közte és az Egyházügyi Hivatal elnöke és alelnöke, Prantner József és Miklós Imre között feszült légkörben kemény eszmecserére került sor.[45]

Erről Casaroli bíboros emlékirataiban beszámol, és saját védekező, tulajdonképpen megalkuvó álláspontját a következő érvekkel indokolja meg: „A Szentszéknek nem állt módjában ellenőrizni ezek (sérelmek) hitelességét, nem tudott védekezni és főleg nem tudott azonnal közbelépni az egyház jogainak védelmében. Tárgyalópartnereim természetesen jól tudták, hogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy mindezt (a sérelmek igazolását) megtegyük, mert el voltunk zárva országuk egyházának mindennapjaitól. S ez lehetetlenné tette, hogy konkrét, pontos és hiteles tanúk által megerősített információkhoz jussunk."[46]

Casaroli bíboros állítása azonban nem más, mint az akkori valóságot eltúlzó olcsó kifogás. Neki és a vatikáni tárgyalópartnereiknek követelniük kellett volna, hogy különféle, a rezsim által félreállított egyháziakkal is tárgyalhassanak. Sőt, erre 1963 óta meg

45 Casaroli, 139-142.

46 Casaroli, 140-141.

lett volna a lehetőségük. A kommunisták ezt ugyan nem vették volna szívesen, de elviselték volna a nagyon óhajtott megegyezés érdekében. Casaroli és társai nem is akarták az ún. ellenzéki, a félreállított, vagy éppen hivatalukban akadályozott egyháziakat meghallgatni. Jellemző, hogy Casaroli és munkatársai, mint Bongianino, Poggi és Cheli a hivatalukban akadályozott püspököket, mint Badalik Bertalant és Péteri Józsefet, vagy a rezsim által törvényen kívül helyezett, épphogy még tolerált püspököket, mint Shvoy Lajost és Endrey Mihályt egyszer sem keresték fel. Casaroli véleményét ezekről a deklasszált leépítettekről így fogalmazta meg: „Önök feláldozták magukat az egyházért, tartsanak ki az Önök önzetlen önfeláldozásukban".[47] Azt is mondhatta volna: „A mór megtette a kötelességét, a mór mehet." Más szóval: A Vatikán keleti politikája is elejtette őket. Mivel a Szentszék a turisták és utazók akkor már nagy számú Nyugatra került információit sem vette figyelembe, nem csodálható, hogy a kormánynak és a békepapoknak az ámításait készpénznek vette.

Az 1965. június 14. és 21. között Rómában lezajlott és Casaroli által is említett tárgyalásokról a pesti Központi Bizottság agitációs és propaganda osztálya július 9-én egy hosszú, szigorúan titkos beszámolót készített.[48] Eszerint a tárgyalópartnerek előbb az esedékes püspöki kinevezésekről beszéltek – Ham-

47 Interview Casarolival in: Informationsdienst Osteuropaeisches Christentum. Jg. 2. Nr. 5-6 (1970. március 21.) 20-22, itt: 21.

48 Ólmosi, 106-109, 204.

vas érsek beteg volt – majd a kiközösített papok megoldatlan helyzetéről, Endrey Mihály és Bárd János segédpüspökök hivatali akadályozásáról és a Mindszenty kérdésről. Ez utóbbi témánál a magyar tárgyalófelek a már korábban kifejezett garanciákat követelték a Szentszéktől. A tárgyalás témájának másik csoportját a Vatikán által előadott sérelmek képezték, úgymint a hitoktatás erőszakos meghiúsítását, papok letartóztatását, elítélését lelkipásztori, ifjúsági munkájuk miatt és a tervbe vett négy katolikus konviktus megszüntetését a működő nyolc katolikus gimnázium mellett.

Prantner és Miklós ezekre azt válaszolták, „Magyarországon senkit sem börtönöznek be azért, mert papi tevékenységet folytat. A letartóztatások esetében kifejezetten államellenes szervezkedésekről van szó." Majd az irat szerint: „Néhány konkrét bizonyítékot tártunk eléjük az államellenes szervezkedésről és a turistaként nálunk járt külföldi jezsuiták és az államellenes szervezkedő papok kapcsolatairól. Tiltakoztunk az ellen, hogy a Vatikán vagy a szerzetesrendek illegális vizitátorokat küldjenek az országba".[49] A hírt, hogy a nyolc katolikus gimnázium mellett működő négy konviktust be akarják zárni, Prantnerék hamis szóbeszédnek nevezték.

Ezután a magyar felek adták elő „sérelmeiket". Ezek a következők voltak:

[49] Ólmosi, 107.

– König bíboros látogatása 1965. június 12-én Mindszentynél szerintük „barátságtalan lépés és hidegháborús demonstráció" volt.

– Szerintük a vatikáni rádió és a magyar emigrációs katolikus sajtó ellenséges tevékenységet folytat a Népköztársaság ellen. Úgy nyilatkoznak a megállapodásról, mintha ismernék annak iratait. Amennyiben azonban a Szentszék továbbra is nyilvánosságra hozza a megegyezés egyes részleteit, a kormány is fenntartja magának a jogot, hogy ezt alkalmas időben és módon megtegye.

– Vádakkal illették a magyar főpapok közül Shvoy Lajost („illegális külföldi levelezés"), Schwarcz-Eggehoffer Artur esztergomi apostoli adminisztrátort („ellenséges magatartás, provokatív egyházkormányzati intézkedések"), Endrey Mihály segédpüspököt („ellenséges magatartás") és Legányi Norbert pannonhalmi főapátot.[50] Hozzátették: „Elvárjuk, hogy a Szentszék hathatós intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy a kérdésekkel kapcsolatban ne kényszerüljünk határozott lépések megtételére."[51]

Monsignore Casaroli úgy vélte, a kormány túl érzékeny ezekben a dolgokban, de megígérte az ügyek kivizsgálását és azt is, hogy a jövőben a vatikáni rádió és a hivatalos lapok a megállapodás szellemében

[50] Legányi Norbertet (1906-1969) 1957-ben választották meg főapáttá, a rendszer azonban 1967-ben lemondásra kényszerítette, vö. Lengyel László-Várszegi Asztrik: Beszélgető könyvecske. Bp. 1999. 52-56.

[51] Ólmosi, 108.

fognak nyilatkozni. Végül pedig azt javasolta, a magyar kormány és a Vatikán között létesítsenek egy rendszeres, félhivatalos diplomáciai kapcsolatot. Erre a magyar fél nem adott választ, de a magyar kormány érintkezésbe lépett a többi szocialista ország kormányával. Feltehetően ők a tervvel nem értettek egyet, mert a magyar kormány - amely korábban egy konzulátus létesítését elfogadta volna - a Szentszék többször is kinyilvánított óhaját rendre elutasította.

A Budapesten és Rómában 1967-ben és 1968-ban felváltva folytatott tárgyalások 1969. január 10-én a magyar püspöki karban egy nagy átalakuláshoz vezettek. Új püspökök kinevezésére azért is szükség volt, mert a püspöki kar elnöke, Hamvas Endre elöregedett és képtelen volt feladatát ellátni , valamint az esztergomi apostoli adminisztrátor, Schwarcz-Eggehoffer Artur is Hamvassal együtt lemondott. VI. Pál pápa elfogadta a lemondásokat. Kinevezte Ijjast kalocsai és Brezanóczyt egri érseknek, Bánk és Cserháti József címzetes püspököket váci, illetve pécsi megyéspüspököknek, Kisberk Imre és Szabó Imre segédpüspököket apostoli adminisztrátoroknak Székesfehérvárra, illetve Esztergomba, Udvardy József és Kacziba József plébánosokat címzetes püspököknek és apostoli adminisztrátoroknak Csanádra, illetve Győrbe, valamint Vajda József és Zemplén György teológiai tanárokat segédpüspököknek Vácra, illetve Esztergomba. Ezzel a kinevezéssel tizenegy magyar püspökség közül hat egyházjogilag normális

kormányzót kapott. Mindszenty bíboros és három, hivatalában akadályozott püspök ügye rendezetlen maradt.

A magyar hierarchia ekkori teljes átrendezése a magyar püspöki kar és a katolikus egyház eddigi profiljának átalakítását jelentette. A magyar katolikus egyház vezetését egy merőben új, a rendszerrel szemben szolgai gárda vette át. Biztosítva lett az egyház további kollaborációja azzal az ateista-kommunista hatalommal, amelyik pedig minden vallás kiirtását tűzte ki célul. A magyar egyház feje Ijjas lett. Teológiailag nem volt különösképpen végzett, de gyakorlati lelkipásztornak és jó egyházkormányzónak bizonyult. A Szentszék elfogadta jelölését, mert mint csanádi apostoli kormányzónak volt bátorsága Rómának a valódi helyzetről jelentést tenni. Viszont a Szentszék nem tudta, hogy már évek óta „Péter" fedőnéven beépített ügynök volt. Így azután egészen az új prímás, Lékai László kinevezéséig (1976) ő vitte a magyar püspökkari konferencia ügyeit mint annak elnöke. Még püspöktársai ítélete szerint is mint a magyar egyház feje engedékenységével a kormány kívánságait illetően túl messze ment. Nem volt semmi, amit ne hagyott volna jóvá, amihez ne kért volna engedélyt, amiről ne informálta volna a hivatalokat. Élete végén szolgai magatartásához még egy adag hiúság is járult: Amikor 1976-ban felmentésére sor került, engeszteléseképpen VI. Pál pápának ki kellett őt nevezni pápai trónállónak.

Következményeiben még végzetesebb lépése volt a Szentszéknek több, a rendszert kiszolgáló beépített ügynöknek a püspöki kinevezése, illetve előléptetése. Köztük a legprominensebb a már többször is említett Brezanóczy Pál volt, 1959 óta az egri érsekség kormányzója. Püspöki kinevezése az 1964-es részleges megállapodásnál úgy jött létre, hogy a kormány kijelentette, nélküle nincs megegyezés. Alapos teológiai képzettsége és intelligenciája ellenére karrierista, gátlástalan törtető volt. "Kékes Pál" fedőnéven 1958 óta beépített ügynök. Botrányos erkölcsi viselkedéséről fent már szó volt. Mint a békepapi mozgalom egyik vezetője és Miklós Imrének tegező barátja, nemcsak azt tette lehetővé, hogy a pártállam a legnagyobb mértékben egyházmegyéjét áshatta alá, hanem azt is, hogy a püspöki kar többnyire behódoló, szégyenletes nyilatkozatai 1964 és 1972 között az ő tollából jelenhettek meg.

Az új püspökök közül teológiai képzettségükre nézve Vajda, Bánk, Zemplén, Cserháti tanárok emelkedtek ki. Bánk Józsefet mint kánonjogászt nemzetközileg is elismerték, de a hatóságok felé igen engedékenyen viselkedett, sőt annak beépített ügynöke „Professzor" néven. Ráadásul rendkívül félénk, zárkózott természetű volt.

Zemplén György segédpüspök, korábban cisztercita szerzetes karrierjét az Opus Pacis-on keresztül érte el. Intelligens, magasan képzett teológiai tanár volt, aki az élet kellemes oldalát sem vetette meg. Mint ügynök a „János Zoltán" fedőnevet viselte és

haláláig, 1973-ig hűségesen teljesítette a pártállam kívánságait. Cserháti József, valamikor a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke szintén jól képzett teológiai tanár volt, természetesen a hatalom jelöltje. Brezanóczy halála után (1972) mint a püspökkari konferencia titkára a kar főideológusának és pénzbeszerzőjének bizonyult. 1975-ben a kormány jelöltje volt a prímási méltóságra.

Udvardy és Vajda püspökök mindketten szintén hajdani „germanisták" Rómából, valamint Kisberk és Szabó segédpüspökök nem szolgáltattak panaszra okot. Nem úgy Kacziba József. 1975-ben erkölcsi ok alapján fel kellett menteni győri hivatalából és mint a magyar püspöki kar külügyi referensét Budapestre helyezni. Ez olyan eset volt, amire a magyar püspöki karban a XVI. század óta nem volt példa.

A Szentszék a következő években a megkezdett lejtőn ment tovább. Hogy a szombathelyi és a veszprémi egyházmegye nem kielégítő helyzetét rendezze[52], VI. Pál pápa 1972-ben elfogadta a kormány javaslatát, és kinevezte a korábbi premontrei szerzeteseket vezető békepapokat, Fábián Árpádot szombathelyi apostoli adminisztrátornak és címzetes püspöknek, Klempa Sándor eddigi apostoli adminisztrátort címzetes püspöknek. Ennek fejében kinevezhette Endrey Mihályt pécsi segédpüspöknek és Lékai László plébánost apostoli adminisztrátornak és cím-

52 Kovács Sándor kora és betegsége miatt kérte felmentését, Klempa Sándor veszprémi apostoli adminisztrátor szintén betegségére hivatkozva mondott le.

zetes püspöknek Veszprémbe. Lékai mellé azonban egy rendszerhű segédpüspököt, Kádár Lászlót kellett adnia, aki „Németh László" fedőnéven ügynök volt. Mindeme változások ellenére Magyarországon még mindig hat püspökség volt teljes jogú főpásztor nélkül.

A korábbi premontrei szerzetes, Klempa Sándor püspöki kinevezése, aki a püspöki kar külügyi bizottságát mint annak elnöke vette át, nagy megütközést, sőt elkeseredést keltett. A Szentszék az 1964 óta gyakorolt állami nyomásnak engedett és nyolcéves ellenállását adta fel. Jóllehet a II. Vatikáni Zsinat megtiltotta, hogy „érdemek" alapján nevezzenek ki püspököket, a 74 éves Klempát úgy látszik, csak így lehetett a veszprémi egyházmegye éléről eltávolítani. 1964 végén az a hír terjedt el, hogy Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok között a teljes diplomáciai kapcsolat rövidesen helyreáll, Mindszenty pedig Rómába megy.[53] A prímás ezért egy az amerikai elnökhöz írt levelében összeállította azokat a feltételeket, amelyek figyelembevételével hajlandó volna a követséget elhagyni.[54] 1965. március 10-én feljegyezte a prímás, hogy König bíboros már másodszor úgy nyilatkozott, helyzete a rehabilitáció megtagadása miatt nincs megoldva. „Ez téves" – kommentálta – „eben gubát ér Kádár rehabilitációja, az egyház tántorgó sebei az ok".[55]

[53] NJ. 367.
[54] NJ. 368.
[55] NJ 377-378.

Ebből a feljegyzésből is kiderül, hogy Mindszenty már akkor úgy döntött, csak úgy hagyja el az országot, ha a kormány az egyház teljes belső és külső szabadságát biztosítja. Amíg az egyház legnagyobb bajai nincsenek orvosolva, hazájában marad.

1965. június 11-én és 12-én újra felkereste a prímást König bíboros[56], és július 24-én a Fehér Ház egy magas rangú hivatalnoka tett nála látogatást. A vendég a bíborost jövőjéről kérdezte. A válasz így szólt: „Ha vendéglátóm hozzájárul, én nem megyek. Kádár nagyon szeretné, de én nem teszem meg a kedvét."[57] Ez év nyarán kiújult a prímásnak a börtönben szerzett tüdőbaja. Casaroli érsek jelezte látogatását, mire Mindszenty feljegyezte: „Úgy látszik a püspökök elújságolták, hogy a végét járom".[58] Casaroli azután szeptember 14-én járt nála[59], de nem búcsúzásul, mert a prímás betegségéből csodálatos módon három hónap alatt kigyógyult.[60] 1966. március 6-án újra Mindszentynél járt Casaroli. Egy gyűrűt, két levelet és könyveket hozott VI. Pál pápától. A beszélgetés témája Közép-Európa helyzete volt. A prímás megjegyezte jegyzeteiben: „Künn kellene lennem. Bevetni magam. De én már eltemetett és elütő ember vagyok. Remorsus sum mundo praeprimis superioribus. (A világtól, elsősorban a felettesektől eltávolított va-

[56] NJ. 387-388.
[57] NJ. 389.
[58] NJ 392.
[59] NJ. 393.
[60] NJ. 397.

gyok). Nem akarok itt meghalni, de feltételeim (vannak). Két hó kell még a Memoirs-okhoz (emlékiratok megírásához)."[61]

1964 április 24-én és 1967. május 7-én újra felkereste König bíboros Mindszentyt.[62] A második látogatás során átadott neki egy levelet a pápától és részletes felvilágosítást kért jövő terveit illetően. A prímás azt válaszolta, marad, amíg lehet. Mint végső megoldás, mint otthona a bécsi papnevelő, a Pázmáneum, jöhetne számításba. Mivel König azt mondta, Bonnban találkozott az új amerikai budapesti követtel, Mindszenty később így reagált: „A két kikergetett miniszter helyébe küldött Ambassadorral (követtel) én (egy fedél alatt) nem maradok."[63] Elhatározta, mindegy, mi történik, elhagyja a követséget. A hír a Szentszéket természetesen megdöbbentette és azonnal újra Budapestre küldte König bíborost. Neki sikerült 1967. június 23-án Mindszentyt meggyőzni, hogy maradjon a követségen. [64]Új döntésében megerősítette a prímást az is, hogy a State Departement hivatalosan biztosította őt arról, az új követ kinevezése nem érinti menedékjogát. [65] A bíborosnak viszont tudomásul kellett vennie, hogy ügye a vatikáni és a washingtoni hivatalokban már végső szakaszba jutott. A State Departement egy hosszú jelentést küldött Rómába, a Szentszék pedig jelezte, hogy az ügyben tárgyalásokba kezd a magyar kormánnyal. Minderről a pesti követség egyik tisztviselője részletesen tájékoztatta Mindszentyt. [66]

[61] NJ 403.
[62] NJ. 423.
[63] NJ. 426.
[64] NJ. 426. Vö. interjú König bíborossal in: Vigilia, 11(1992) 849-854, itt: 851.
[65] NJ. 427.

Mindszenty napi jegyzetei 1967. október 1-jén megszakadnak, és csak 1968. július 14-én folytatódnak. 1969 elejéig nincs semmiféle feljegyzés a követség elhagyására vonatkozólag. 1969. február 3-án ismét járt nála König bíboros, de többet vitt, mint hozott.[67] Pünkösdkor - május 25-én és 26-án - a prímás helyzetével foglalkozott.[68] Az ellene hozott érveket így sorolta fel: „1. A prímásnak az országban léte nehezíti a püspöki kar helyzetét. 2. Miatta nem tölthetők be a megürült püspökségek. Ennek konklúziója: A prímás lemondás után távozzék." Ehhez hozzáfűzte, a vádak nem a püspöki kar, hanem csak két püspök részéről érik, ezek is csak a rezsim nyomására teszik. Az első vádat illetően azt írta: „Az lehet, hogy egyik-másik vezető még messzebb ment volna, ha nem gondol a prímásra. Valamelyest a rendszert, a békepapokat, a híveket befolyásolta." A második váddal kapcsolatban pedig így írt: „Abszolút nem áll. Két koadjutor ... két segédpüspök ... nem egy azokból is akadályozva van, aki a helyén van". Meggondolásaihoz hozzátette: „Kész vagyok elhagyni az országot, hogy 1. engedelmességemet

[66] NJ. 428-429.
[67] NJ. 436.
[68] NJ. 490-492.

megmutassam, 2. vendéglátómat ne terheljem, 3. világgá ment magyarokkal is érintkezhessek. De kérve-kérem, engedtessék meg nekem, az állásomat megtarthassam". Kiutazásával kapcsolatban a következő kívánságok teljesítését kérte: A két rab püspök és a három koadjutor hazaengedését és hivataluk átvételét, új püspökök kinevezését, de nem az Egyházügyi Hivatal által javasolt békepapok közül; adjanak garanciát, hogy a lerombolt „Regnum Marianum" templom Budapesten újra felépül, adjanak általános amnesztiát az 1956-os eseményekkel kapcsolatban elítélteknek és 65-70 éven felüli raboknak, valamint tiltsák be a művi abortuszt. Úgy gondolta, ezeket a feltételeket követelnie kell, nehogy később önzéssel vádolják, hogy beéri a maga menekülésével, míg az ország rengeteg sebe, szenvedője érdekében és feléjük egy szava sincs.

3.3 Mindszenty száműzése (1971)

Mint az előző fejezetben látható volt, Mindszenty bíboros 1967 eleje óta száműzésével intenzíven foglalkozott, és 1967. május 26-án ennek feltételeit is összeállította.[69] 1970. szeptember 7-én König bíboros ismét járt nála.[70] Leveleket és könyveket hozott. Hogy a prímás sorsa is szóba került volna, nem ismeretes. A kérdés azonban egyre inkább a Vatikán keleti politikájának a középpontjába került. A magyar kommunista párt központi bizottsága 1967. szeptember 25-én egy részletes beszámoló alapján foglalkozott az üggyel.[71]

Eszerint Casaroli érsek Száll Józseffel, a római magyar követtel közölte, hogy Mindszenty korábban úgy nyilatkozott, amennyiben Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok között a diplomáciai viszony helyreáll, azaz Budapestre egy amerikai nagykövet érkezik, elhagyja a követség épületét. Mivel ez október közepén esedékes, mindenképpen el kell kerülni, hogy mindkét fél számára kellemetlen helyzet álljon elő. Casaroli szerint a pápa reméli, ha Mindszenty Rómába jön, meg tudja őt győzni arról, hogy tartsa magát a megállapodásban vállaltakhoz. A probléma megoldására Casaroli tárgyalásokat javasolt Rómában, Zürichben vagy Bécsben, és kérte, közöljék vele, hogy a magyar kormány eddig kért

69 NJ. 457-458.
70 NJ. 451.
71 Ólmosi, 120-122, 206.

garanciái változatlanok-e vagy sem. A Vatikán egy megbízottat kíván Mindszentyhez küldeni, hogy megismerje szándékait. Megoldás lehetne az is, ha Mindszenty a követségi épületet egy másik amerikai extraterritoriális épülettel cseréli fel. A központi bizottság ezt az utóbbi javaslatot elutasította és kimondta, amennyiben Mindszenty elhagyja a követség épületét, letartóztatják.

A központi bizottság határozata azután így szólt:

1. A magyar kormány megbízottja hajlandó Casarolival az ügyben Rómában tárgyalni.
2. A kormány továbbra is ragaszkodik a Mindszenty-kérdésben a már ismert garanciákhoz.
3. Amennyiben a Vatikán szükségesnek tartja, hogy Mindszentyvel egy megbízottja tárgyaljon, az ellen nem emel kifogást.

Ezután a központi bizottság a kormány megbízottja számára a következő irányelveket adta:

1. Mindszenty amnesztiát kap a Népköztársaság elnöki hivatalától és elhagyhatja az amerikai követséget azért, hogy a Vatikánba menjen. Ennek a feltételei a következők:
   a.) A pápa garantálja, hogy hatáskörében nem engedi a Mindszenty-ügyet hidegháborús célra felhasználni,
   b.) Mindszenty nem nyilatkozik sajtóban, rádióban vagy televízióban, és nem tesz olyat, ami sérti a Népköztársaság érdekeit,
   c.) Mindszenty lemond érsekségéről és nem foglalkozik a magyar katolikus egyház ügyeivel.

Ha ezt nem lehet elérni, akkor a pápa nevezzen ki apostoli kormányzót érseki, de legalább püspöki ranggal az esztergomi egyházmegye élére utódlási joggal.

2. Megegyezés esetén Mindszenty külön repülőgépen egy vatikáni megbízott kíséretében feltűnés nélkül elhagyja az országot.
3. A Mindszenty-ügy megoldásáról a magyar kormány és a Vatikán egy időben azonos szövegű kommünikét ad ki.
4. Amennyiben Mindszenty a tárgyalások lezárása előtt önkényesen elhagyja a követség épületét, le lesz tartóztatva.
5. A tárgyalások lebonyolítására Prantner József és Miklós Imre utaznak Rómába.

A római magyar követ ezután közölte Casarolival: a magyar kormány továbbra is igényli, hogy a pápa mentse fel Mindszentyt esztergomi címe és funkciója alól, és hogy helyére egy érseki vagy püspöki rangú, teljes jogú apostoli kormányzót nevezzen ki utódlási joggal, továbbá hogy a garanciákkal kapcsolatban egy megállapodás jöjjön létre. [72]

Casaroli válaszát, amelyet ő egy aid-mémoire formájában a római magyar követnek adott át, a központi bizottság október 19-én tárgyalta.[73] Az irat lényeges része így szól:

---

[72] Ólmosi, 126-130, itt: 126.
[73] Ólmosi, 126-130.

„Casaroli 1967. október 14-ei keltezéssel Emlékeztetőt (aid-mémoire) adott át Száll elvtársnak, mely szerint a pápa kívánsága, hogy adjuk meg a lehetőséget Mindszentynek, hogy elhagyja az országot. A Vatikán kész a Népköztársaság Elnöki Tanácsa előzetes hozzájárulását megvárva teljes jogú apostoli kormányzót kinevezni az esztergomi érsekség élére a jelenleg funkciót gyakorló püspökök közül. A pápa mint a katolikus egyház legfőbb vezetője teljes befolyását latba veti, hogy Mindszenty, miután elhagyta az országot, ne avatkozhasson be a magyar egyház életébe, ne nyilatkozzon a 'Magyar Népköztársaság és Kormányával szemben', tartózkodjon ellenséges tevékenységtől és ne akadályozza a magyarországi katolikus egyház működését.

Casaroli az Emlékeztető átadásakor kiegészítésképen többek között kifejezésre juttatta: Az Emlékeztetőt a pápa jóváhagyta, de nem ismerve a magyar kormány álláspontját és Mindszenty szándékát, az anyagot szándékosan általánosan fogalmazták, mely így tárgyalások alapjául szolgálhat. A garanciák megfogalmazásánál a pápa személyes kötelezettségét azért emelték ki, hogy így a garancia a legmagasabb színvonalon biztosítva legyen. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a garancia nem személyes, hanem intézményes, mely a Szentszéket is elkötelezné, amit készek írásbeli szövegezésnél világossá és egyértelművé tenni. Megismételte azt is, hogy formálisan nem tudnak kötelességet vállalni, hogy Mindszenty minden nyilvános szereplését pápai engedélykéréshez kössék, de Mindszentynek minden esetben a pápával előzetesen kell konzultálnia, s így gyakorlatilag biztosítható, hogy

Mindszenty ne tegyen politikai nyilatkozatot, illetve ilyen ne kerülhessen nyilvánosságra."

Mivel a Vatikán beleegyezett, hogy a prímás esztergomi joghatóságát felfüggeszti, a központi bizottság javasolta a tárgyalások megkezdését annál is inkább, mert König bíborosnak sikerült október 17-én egy Rómából Pestre tett villámlátogatás során Mindszentyt lemondatni arról a szándékáról, hogy elhagyja a követséget.[74] A központi bizottság határozati javaslata a tárgyalás irányelveit illetően kikötötte: A pápának Mindszentyt hivatalától meg kell fosztania, és egy apostoli adminisztrátort kell kineveznie Esztergomban Brezanóczy Pál vagy Ijjas József személyében; a Mindszenty személyére szóló vatikáni garanciákat pedig írásba kell foglalni. Mindszenty joghatóságának felfüggesztése egyúttal azt is jelenti, hogy felmentéséig vagy haláláig a magyar katolikus egyház ügyeibe nem avatkozhat. [75]

A Mindszenty-ügy további fejleményében Péter János [76]külügyminiszter látogatása 1971. április 16-án VI. Pál pápánál döntő szerepet játszott. [77]
A beszélgetés francia nyelven, négyszemközt folyt, és előbb nemzetközi témákat, mint a leszerelést, a

[74] Ólmosi 127-128.
[75] Ólmosi 128-130.
[76] Péter János református teológiát Glasgow-ban és Párizsban tanult, 1935 és 1945 között parókus, 1949 és 1957 között debreceni református püspök volt. 1967-ben elhagyta egyházát és hitét, és mint kommunista 1961 és 1973 között Magyarország külügyminisztere müködött. vö. Ki kicsoda? Bp. 1981. 542.
[77] Ólmosi, 137-143, 208.

béke kérdését érintette. Azután az 1964 utáni magyar egyházi viszonyokról volt szó. Péter János evvel kapcsolatban arra mutatott rá, hogy a jelenkor átalakulásai miatt az egyház helyzete szinte az egész világon gyökeresen megváltozott. Ez pedig -mondta - azt jelenti, hogy mind az egyházak, mind az államok képviselőinek időre van szükségük, hogy az új viszonyokhoz alkalmazkodjanak. Magyarországnak arra is figyelemmel kell lennie, hogyan viszonyul a Vatikán a többi szocialista országhoz, mint ahogy a többi szocialista ország is figyeli a magyar-vatikáni tárgyalások eredményeit. A pápa azt mondta ez után, hogy ő egyetért azzal, ha a miniszter a látogatást beszélgetésnek és nem tárgyalásnak minősíti, és teljesen kielégíti, ha elmondhatja, mi foglalkoztatja őt magyar viszonylatban, és megköszöni, ha a miniszter kész ezekről személyes véleményt mondani.

Péter János jelentésében ezután szó szerint ez áll:

„Legelső és legnagyobb kérdésként a Mindszenty kardinális helyzetét említette mondván, hogy neki évek óta ez az egyik legnagyobb gondja. Mi lehet itt a megoldás - kérdezte. Ezzel reagáltam: ezt én is szeretném tudni.

Ezután fejtegetésbe bocsátkozott. Először azt mondta el, hogy Mindszenty tulajdonképpen a történelem áldozata, viszont nagy nehézségeket okoz ez a helyzet a Vatikánnak, és úgy gondolja, a magyar kormánynak is.

Így válaszoltam: Nekem természetesen most itt nem feladatom, hogy Mindszenty kardinális ellen vádbeszédet tartsak. Viszont figyelmébe ajánlom Mindszentynek 1956 novemberében elmondott rádióbeszédét, amelyet én akkor

családi körben hallgattam és a beszéd után mindjárt ez volt a megjegyzésem: ezzel betelt a pohár. Az a helyzet, amelyben Mindszenty van, az Egyesült Államoknak a legkényelmetlenebb. Az egész helyzet abnormális, ellenkezik az egyház rendjével, az állam rendjével, sőt ellenkezik még az Egyesült Államok nemzetközi jogi felfogásával is.

A pápa ezután Mindszenty lelki alkatáról beszélt, nagyon nehezen kezelhető ember, nagyon nehezen érthető meg sok ténykedése. A pápa tudatában van annak, hogy nagy változásokra volt szükség Magyarországon, a nagy latifundiumokat, beleértve az egyházakét, fel kellett számolni. Igazat ad abban is, hogy az Egyesült Államoknak a legkényelmetlenebb ez a helyzet, el se tudjuk képzelni - mondta - hogy őt milyen sokszor kérte már az Egyesült Államok, hogy valami módon oldják meg ezt a kérdést.

Ők most ezt szeretnék megvalósítani. Úgy gondolja, hogy bármennyire is Magyarországon szeretne maradni Mindszenty, ez nem lenne helyes megoldás. Ha a követséget elhagyja, akármilyen körülmények közé kerül, elkerülhetetlenül zavarokat okozna mind az egyháznak, mind az államnak. Ezért ők arra gondoltak, hogy kihozzák Magyarországról, valahol kolostorban helyezik el és megfelelő egyházi rendszabályokkal, kellő súllyal megtiltják neki a nyilvános szereplést. Úgy gondolja, hogy ehhez megvan a Szentszéknek az ereje. Magát a kihozatalt Magyarországról König bécsi érsekre lehetne bízni.

Hangsúlyoztam, hogy én természetesen nem vagyok jogosult ezekben a kérdésekben itt állást foglalni, össze tudom azonban foglalni azokat az alapelveket, amelyek bennünket ebben a kérdésben vezetnek és ezek lényegében két elvre vezethetők vissza. Az egyik: Nem járulhatunk

hozzá semmiféle olyan helyzet kialakulásához, amelyben Mindszentyt az állam és az egyház viszonyának a rontására lehetne felhasználni. Másik: Nem járulhatunk hozzá semmiféle olyan helyzet kialakulásához sem, amelyben Mindszentyt hidegháborús célokra lehetne felhasználni. Ezek figyelembevételével mi minden konkrét javaslatot jóakaratú tanulmányozására készek vagyunk, úgy tudom, hogy készül - nem távoli időben - Cheli püspök Magyarországra. Ha ő hoz magával a kérdés megoldására javaslatot, mi azt a kielégítő megoldásra való törekvés szellemében fogjuk megvizsgálni.

A pápa azzal zárta le ezt a kérdést, hogy ez a válasz őt teljesen kielégíti. ". [78]

Ezután VI. Pál az 1957/22. törvényerejű rendeletről beszélt. Szerinte ez nem áll a jelenlegi vatikáni-magyar kapcsolatokkal összhangban. A Szentszéknek meg kell adni azt a lehetőséget, hogy érsekeket, püspököket az elnöki tanács előzetes hozzájárulása nélkül is kinevezhessenek. Ő megnyugtathatja a minisztert, hogy az egyház ezt a könnyítést nem arra használná fel, hogy olyan elemeket jutasson hivatalokba, akik az állam életével és kormányával szemben ellenségesen viselkednek. Ő igyekszik arra vigyázni, hogy lojális legyen a viszony a püspöki kar és az állam között, a Vatikán és a magyar állam között.

Péter János erre azt válaszolta: ezt a problémát a magyar püspököknek kell a kormánnyal elintézni,

[78] Ólmosi 139-140.

megemlített azonban egy másik problémát, a Szent Officium 1957-es dekrétumát papok kiközösítésével kapcsolatban. A kormány szükségesnek tartja a dekrétum feloldását, de nem hozza junktimba egymással a két ügyet. Mindkét ügyet időben is külön lehetne tárgyalni. VI. Pál erre azt válaszolta, ha Monsignore Cheli a közeljövőben Budapestről egy olyan nyilatkozattal tér vissza, hogy a kormány megkönnyíti az 1957/22-es rendelet végrehajtását, úgy a Vatikán az említett dekrétumot még a hivatalos magyar intézkedés megtétele előtt visszavonná.

A pápa ezután letartóztatott és elítélt papok ügyére tért, akik információi szerint hitoktatás miatt kerültek börtönbe és a magyar kormány nagylelkűségére appellált. Péter János a nyílt válasz elől kitért, csak annyit mondott, a magyar kormány nagylelkűségére mindig lehet számítani.

Ezután VI. Pál saját személyéről beszélt, hogy ő kétszer is járt Magyarországon. 1922-ben mint egyetemista és 1938-ban mint Pacelli bíboros-legátus kísérője az Eucharisztikus Világkongresszuson. Majd a pápa a miniszter kérésére hajlandó volt az általa diktált communiqué szövegét leírni, mikor is a beszélgetés „konstruktív" jelzőjéhez még a „szívélyes" kifejezést is hozzátette.

Kölcsönös jókívánságok kifejezése után elbúcsúzott Péter János a pápától. Casaroli érsek ezután őt Jean Villot bíboros-államtitkárhoz kísérte azzal a kéréssel, várjon ott rá , míg ő a pápától visszatér. Péter János azonban néhány udvarias szó és perc után el-

távozott, anélkül, hogy Casarolit megvárta volna. Ugyanis nem akart sem az államtitkárral, sem Casarolival a pápával megbeszélt dolgokról eszmecserét folytatni.[79]

A már említett vatikáni megbízottnak, akinek Mindszentyvel kellett majd a tárgyalásokat folytatnia és száműzését lebonyolítania, Zágon József lett kiszemelve.[80] Erről 1971. május 23-án pártfogoltját, Monsignore Kada Lajost[81] a következő bizalmas levélben értesítette:

„Az otthoni helyzettel kapcsolatban: úgy tűnik, hogy Mindszentynek el kell hagynia a követséget. Még nem tudni, otthon maradhat-e vagy ki kell jönnie külföldre. Megkörnyékeztek, hogy segítsem megoldani a kérdést. Mons. Cheli és Mons. Casaroli minden lehetőséget meg akarnak adni, hogy Mindszentyt befolyásoljam ilyen lépés elfogadására. Informáltak a feltételekről is, melyek nem változtak a múlthoz képest. Mielőtt rászánom magam az általuk kért lépésre, alaposan meg kell fontolnom a kérdést s részletesen tudnom kell, mit kap az egyház ellenértékül. S hogyan lehet a bíborost elhozni anélkül, hogy tekintélyén

[79] Ólmosi 141-143.

[80] Zágon József (1909-1975), győregyházmegyés pap, ott irodaigazgató, 1949-ben el kellett hagynia az országot, mikoris megvonták magyar állampolgártságát. Az Emigráció pápai bizottság titkára is lett, a római Pápai Magyar Intézet rektora, a Santa Maria Maggiore bazilika kanonokja, MÉL 1978-1991. Bp. 1994. 976.

[81] Kada Lajos (1924. -2001) Rómában végezte a teológiát, Zágon ajánlásával a Pápai Diplomáciai Akadémia növendéke lett, 1959-től különböző nunciatúrákon dolgozott, 1980-ben mint érsek Costa Rica, majd Bonn, majd Madrid apostoli nunciusa volt, vö. Magyar Katolikus Lexikon, 6. Bp. 2001. 12-13.

csorbát ne ejtsünk, s az esetleges negatív kihatásokat a minimumra csökkentsük. Hálátlan szerep. Úgy látom, hogy sem Mons. Cheli, sem Mons. Casaroli nem mernek közvetlenül tárgyalni a bíborossal. König lenne a megbízott. Az ügy elég sürgős, az állam szeretné még augusztus előtt lebonyolítani, hogy a Szent István év bezárásának ünnepségeire külföldi bíborosok és püspökök szabadon jöhessenek. Sok kérdés van összekapcsolva Mindszenty távozásával."[82]

1971. június 23-án megjelent König bíboros Mindszentynél, és bejelentette Zágon prelátus közeli látogatását.[83] Zágon Giovanni Cheli társaságában érkezett, és június 25-én, 26-án és 27-én folytatta le hosszú tárgyalásait a prímással. Ezután vetette papírra a következő Pro-Memoriát:[84]

PRO-MEMORIA

Tárgy: Látogatás Mindszenty József bíboros, Magyarország prímása, esztergomi érseknél a budapesti amerikai nagykövetségen 1971. június 25-26-27-én. Mons. Cheli rövid beszélgetés után távozik.

Mons. Zágon, akinek küldetéséről König bíboros útján értesülve volt, tolmácsolja a Szentatya szerető aggodalmát Mindszenty bíboros személyes sorsa

[82] Az eredeti levél fotokópiája a szerző birtokában. 2001 nyarán Kada Lajostól kapta.

[83] NJ. 457.

[84] Az eredeti fotokópiája a szerző birtokában.

miatt, melyet szeretne enyhíteni azzal, hogy az egész kérdéskomplexumot megoldáshoz segítse. A magas korral járó gyengeségek, a szükséges kúrák, kezelések, operatív beavatkozások alig biztosíthatók a követség részéről, nem beszélve a politikai menedékjogból származható nehézségekről súlyos betegség vagy halál esetén.

A követség elhagyása új lehetőséget adna arra, hogy Őeminenciája értékes szolgálatot tehessen a magyar egyház számára külföldi és belföldi viszonylatban, emlékiratainak megmentésével, ezek publikálásával előmozdíthatná a magyar egyház és nemzet sorsának jobb megértését, különös tekintettel a Szent István jubileumra és a magyar kereszténység ezeréves fordulójára.

Őeminenciájának immár nagyon hosszúra nyúló fogsága, főleg a mai helyzetében bekövetkező halála káros hatással lenne az egyház szempontjából is fontos presztízsére, mely személyét övezi. A világ feledékeny és a követségen való tartózkodását nehezen tudja az egyházért való szükséges áldozatként értékelni. Ezzel szemben a Szentatya olyan megoldásra gondol, mely Eminenciád áldozatát új fénybe helyezi, hogy a világ közvéleménye előtt erkölcsi jelentőségében még inkább növekedjék, érdemeiből semmit ne veszítsen, hogy példaképül szolgáljon az egész egyház számára.

Mindszenty bíboros fiúi hódolattal köszöni a Szentatya érdeklődését, jóakaratát személye és a magyar egyház iránt. Mint mindig, most is hajlandó

személyi ügyét az egyház érdekeinek alávetni. Kéri a feltételek közlését, melyek mellett ügyének megoldása lehetséges volna.

Zágon: 1. Érintetlen marad Eminenciád prímási és esztergomi érseki minősége. Az ezzel járó jogok és kötelességek gyakorlását Eminenciád függessze fel, és ne foglalkozzék az ország vagy az esztergomi egyházmegye ügyeivel. Ez utóbbi – sede plena – apostoli adminisztrátort kap.

Mindszenty: A prímási és érseki minőség meghagyásáért hálás köszönetemet fejezem ki a Szentatyának. Örömmel és megnyugvással vettem a lapokból a hírt, hogy a Szentatya ezt a magyar külügyminiszterrel is közölte. A fenti joghatóságok felfüggesztését élőszóval vállalom, írásban ezt ne kapja meg senki, még az új apostoli adminisztrátor sem. A jogok felfüggesztése csak Magyarország területére vonatkozzék, a bécsi Pázmáneum névleg is fennhatóságom alatt maradjon. A 'sede plena' megoldásnak ellene vagyok. Maradjon, ahogy volt. Ahogy 1948-ban, éppen úgy 1971-ben is impeditus vagyok és maradok.

Zágon: 2. Eminenciád hagyja el jelenlegi tartózkodási helyét, és ha a körülmények úgy kívánják, magát az országot. Ezzel a helyváltoztatással kapcsolatban sem szóval, sem írásban nyilatkozatot ne tegyen (körlevél hívekhez, papokhoz, sajtónyilatkozat).

Mindszenty: A döntés alapos meditációt kíván részemről. Súlyos visszahatásai lehetnek belföldi és külföldi viszonylatban. Ha a meditáció után az lesz az elhatározásom, hogy elhagyom az országot, a

Pázmáneumban való tartózkodást tartom a legmegfelelőbbnek. Nem szándékozom nyilatkozni. Természetes azonban, hogy egy bíborost, főleg az egyházért viselt hosszú fogság és szenvedés után nem lehet szótlanul elsüllyeszteni. Az egyház érdeke és saját becsületem megkívánja, hogy a közvélemény helyesen legyen tájékoztatva ennek okairól.
Zágon: A Szentszék nevében biztosíthatom Eminenciádat, hogy a közvélemény helyes tájékoztatása körül mulasztás nem fog történni. Ezért személy szerint is felelősséget vállalok Eminenciáddal szemben.

Ami a döntés nehézségét illeti, teljesen megértem Eminenciád nehézségeit. Biztosíthatom azonban, hogy a Szentatya hosszasan és lelkiismeretesen mérlegelte a megoldás előnyeit és hátrányait, és arra a meggyőződésre jutott, hogy Eminenciád jobb szolgálatot tenne a magyar és az univerzális egyháznak, ha a követség elhagyására szánná rá magát. A Szentatya gondja lesz, hogy ilyen elhatározásának negatív visszahatásait a minimumra csökkentse.

Több, mint természetes, hogy Eminenciád egy levélben teljesen őszintén kifejtse a Szentatya előtt saját érveit, melyek hasznosak lehetnek arra, hogy a Szentszék még jobban láthassa gondjait, megértse aggodalmait.
Mindszenty: A közvélemény jelzett tájékoztatása csak akkor nyugtat meg, ha szövegezésébe Prelátus urat is bevonják pozitív szerepre és publikálás előtt Mons. Magyary Gyula és Mons. Csertő Sándor is megtehetik észrevételeiket.

Zágon: 3. Új helyzetében Eminenciád ne tegyen olyan nyilatkozatot, sem szóban, sem írásban, mely az Apostoli Szentszéknek a magyar kormányhoz való viszonyát zavarná vagy a magyar kormányt és a Népköztársaságot sértené.
Mindszenty: A kommunista magyar rendszert, mely a magyar egyház és nemzet romlását okozta, nem fogadom el tárgyalófélként, még kevésbé megnyilatkozásaim bírájaként, esetleges feltételeit visszautasítom. Az egyetlen igényem a rendszerrel szemben: teljes rehabilitációm a Justizmord után. Annak elbírálása, hogy esetleges megnyilatkozásom árt-e a Szentszék és a magyar nemzet viszonyának, kizárólag a Szentszék illetékességébe tartozik. A Szentszék gondoskodjék, hogy a másik fél is, azaz a magyar rendszer és szervei, valamint az elengedhetetlenül feloszlatandó papi békemozgalom, hasonló magatartást tanúsítson velem szemben és ne kényszerüljek valótlan vagy sértő megnyilatkozások cáfolatára.
Zágon: Emlékiratait Eminenciád tartsa titokban, azokat ne publikálja és intézkedjék, hogy halála esetén azok a Szentszék birtokába jussanak, mely alkalmas időben gondoskodni fog kiadatásukról. Miután Eminenciád tájékoztatott emlékiratainak tartalmáról, nem látok komoly nehézséget arra, hogy ezek, legalább is jelentős részükben, még Eminenciád életében publikáltassanak. Az emlékiratokat magánál tarthatja vagy átadhatja olyan papi személynek, aki Eminenciád és a Szentszék bizalmát bírja.

Mindszenty: Már intézkedtem, hogy emlékirataim Mons. Szabó János pápai protonotárius kezébe kerüljenek. Kérem ennek elfogadását.
Zágon: Összefoglalólag szeretném biztosítani Eminenciádat, hogy az 1-4 pontok alatti feltételeken kívül szabad emberként jöhet külföldre. A Szentszék bizalommal, megértéssel és segítőkészséggel fog Emienciád mellett állni. Hogy speciális helyzete fokozott felelősségérzetet és körültekintést kíván, a dolog természetéből következik.

Június 26. de. 10 óra.

Zágon: Eminenciád a tegnapi beszélgetés folyamán meditációs időt kért, hogy mindent lelkiismeretesen mérlegelve hozhassa meg döntését saját ügyében.

Nekem viszont referálnom kell a Szentatyának, aki a kérdés megoldását sürgősnek tartja s ezért küldött a magyar szervekhez való személyes viszonyom ellenére Eminenciádhoz. Nyilvánvaló, hogy nem tenne kedvező hatást a Szentatyára, ha azzal térnék vissza, hogy Eminenciád a döntést bizonytalan időre halasztotta. Szükségesnek tartom ezért, hogy Eminenciád adjon meg egy terminust, amelyen belül a Szentatya várhatja döntését.
Mindszenty: Teljes tisztelettel vagyok a Szentatya kívánságával szemben. De úgy érzem, hogy tartozom neki, az egyháznak és a hazának, hogy döntésemhez kis gondolkodási időt kérjek. A lelkiismeretes megfontolástól nem menthetem fel magamat. A Szentatya bizonyára megérti egy öreg ember gondját, ha ilyen súlyos döntéshez időt kér. Ez nem ellenkezés akar lenni, csak az önmagamnak tartozó felelősségtudat jelentkezése. Tizenöt évi tartózkodás után nem lehetek közömbös vendéglátóimmal szemben. Illendőnek tartom, hogy őket a szóban lévő változásról kellően informáljam. Holmijaim elszállítása, természetük és a külső körülmények miatt, szintén időt vesz igénybe és nem történhetik máról holnapra. De nem fogom a döntést egy évig elhúzni.
Zágon: A helyzetváltoztatás külföldön nem okozna oly nagy feltűnést, illetve meglepetést, mert évek óta visszatérő témája a lapoknak. Iratainak és egyéb holmijainak elszállítása könnyen megoldható technikai kérdés. Lehetne a döntést és a kivitelezést szét is választani. A döntés sürget, a végrehajtást egy-két hónapra is ki lehetne nyújtani, titokban tartva erre az időre magát a döntést is.
Mindszenty: Nem tudok most fent kifejtett álláspontomon változtatni. Kérem a Szentatya megértését.

A prímás naplójába a megbeszélésekről ezeket írta[85]: „Rosszul alszom. Zágon prelátus és Mons. Cheli pénteki, szombati kettős együttesén a Szentatya kisegítési terve. USA hosszallja az időt, szorítja a Vatikánt: Maradás Magyarországon vagy kijövetel bárhová, ahová akarok, maradva érsek és prímás, de plena sede, adminisztrátor (lesz Esztergomban). Ki-

[85] NJ. 457-458.

visznek, ha megyek irataimmal, indirecta gratia Joannis Kádár. Tizenöt év után nagy sietség a sede plena, amikor én még mindig úgy impeditus vagyok, mint másfél évtizeden át. Kádár cond. (ditionatas) gratias ego abhorreo (Kádár feltételes megkegyelmezése irtózattal tölt el). Nincs rehabilitáció, távozásom ismét új sikerek kezdete az ördögnek, az engedékenység, új szelek idején. Jönnek új püspökök, de maradnak a papok, iskolások, családfők a hivatalokban, kenyérkeresetben, püspöki hivatalok, incarcerati 42 (bebörtönözött pap). (A mondat értelme: Új püspököket ugyan kineveznek, de a magyar nép és egyház helyzete változatlan marad). A vasfüggöny legutolsója (ti. maga a prímás) még rosszabb helyzetbe jut. Népem puszta mozdulatomra elveszti a remény utolsó foszlányát. Késleltetni, késleltetni (a kiutazást), amikor se Zágráb[86], se Prága[87], se Lemberg[88] útja nem kell nekem. De az egyház fejével szemben az engedelmesség. In ultima situatione Pazmaneum magis tolerabile (Végső helyzetben a Pázmáneum Bécsben még a leginkább elviselhető)".

---

[86] Utal arra, hogy Alois Stepinac zágrábi érseket családjához internálták, vö. Emlékirataim, 478-479.

[87] Josef Beran prágai érseket 1965-ben engedték ki a Vatikánba. Később azt állitotta, rászedték, mert három hét mulva már nem engedték visszautazni, vö. Stehle, Hansjakob, Geheimdiplomatie im Vatikan, Zürich 1993. 314.

[88] Josef Slipyj lembergi érseket XXIII. János pápa 1963-ban hozatta szovjet fogságból Rómába, az érsek később szintén azt állitotta, hogy szabadulásának feltételeiről nem tudott, Stehle ugyanott 290-291.

Két nap múlva a prímás ezt írta naplójába: „Ma elküldtem a Szentatyának a zárt, az elnöknek a nyitott levelet".[89] Mindkét levélről, a tárgyalásokról Emlékirataiban is megemlékezett.[90] Nixon elnöktől azt kérdezte, maradhat-e továbbra is a követségen. A válasz gyorsan jött és röviden szólt: nyugodjon bele sorsába. Ebből most már tudta, hogy a követségen nemkívánatos vendég, de azt is tudta, hogy ennek nem valami betegség az oka, hanem ő maga áll az ún. enyhülési politika útjában. Beletörődött sorsába és eldöntötte, hogy a pápa kívánságának megfelelően jár el. Nem vállalta azonban az eléje tárt mind a négy pontot, a harmadik és a negyedik feltételt határozottan visszautasította, és nem írt alá semmit. 1971. június 28-án kelt levelében a Szentatyának többek között ezeket írta:

„Életem hátralévő részét magyar földön, szeretett népem között kívánom leélni, függetlenül a külső körülményektől, melyek rám várnak. Ha az ellenem táplált szenvedélyek vagy az egyház szempontjából súlyosan latba eső megfontolások ezt nem tennék lehetővé, magamra vállalom életemnek talán legnehezebb keresztjét: kész vagyok elhagyni hazámat is, hogy száműzetésben folytassam az engesztelést egyházamért és népemért. Alázatosan teszem le ezt az áldozatomat is Szentséged lábaihoz, miután az a meggyőződésem, hogy a legnagyobb egyéni áldozat is kicsinnyé törpül, ha Isten és az Egyház ügyéről van szó.[91]

---

[89] NJ. 458.

[90] Emlékirataim 473-481.

[91] Emlékirataim 476.

Zágon prelátus 1971. július 22-én a következő sorokkal értesítette Kada Lajost az eseményekről:

„Ami engem illet, egészen bizalmasan jelzem, hogy kétszer jártam Magyarországon a Szentszék hivatalos küldöttjeként, hogy Mindszenty bíborossal tárgyaljak. Összesen kb. 15 órát töltöttem a bíborosnál. Nagy élmény, hosszú eszmecsere, kemény argumentációk, nehéz döntések jellemezték ezeket az órákat. Még nem vagyunk a végén, valószínűleg harmadszor is mennem kell. Az állam vendége voltam Mons. Chelivel együtt egy szép villában a Rózsadombon, minden kényelemmel, lucullusi bőségben. Sokszor úgy éreztem magam, mint Dániel az oroszlánok között. Ha a dolgok megértek s lesz alkalmunk személyesen beszélgetni, bővebben beszámolok.[92]

1971. augusztus 8-án Zágon prelátus újra írt Kadának és a következőkről számolt be:

„Estyvel Budapesten nem tudok tárgyalni, mert missziom egészen titkos, s mozgási szabadságom csak a közvetlen feladatra vonatkozik. Előreláthatólag szeptember közepén megyünk újból, hogy a terminusokat összeegyeztessük, s a kijövetel módját meghatározzuk. A legsúlyosabb kérdés, amivel valószínűleg itt lesz nehézségem, a sajtónak kérdés, amivel valószínűleg itt lesz nehézségem, a sajtónak megfelelő tájékoztatása. A bíboros ezt alapfeltételnek kötötte ki, s csak akkor nyugszik meg benne, ha a közlemény szerkesztésében nekem aktív szerepem lesz. Azt hiszem, hogy itt nagyobb nehézségem lesz, mint a bíborossal Budapesten. Őszintén szólva meglepett az a bizalmas viszony, mellyel Mons. Chelit körülvették, ahogyan Casaroliról beszéltek, mintha valóban őszinte barátságról volna szó. Iszonyodnak attól, hogy az igazságot, ami amúgy is történelmi már, kimondjuk. A bíboros viszont ragaszkodik hozzá. Lehet, hogy a végén ezen bukik meg minden. Hála Istennek, hogy a Szentatya nem fogadta el Mons. Cheli tanácsát, s nem állította a bíborost kész tények elé. Ha sikerülne áthidalnom ezt az utolsó akadályt, azt gondolom, hogy jó szolgálatot tettem Mindszentynek, a magyar egyháznak és a Szentszéknek. A részletekről majd Buenos Airesben. Annyi okmányom van, hogy érdekes könyvet írhatnék az ügyről. Talán a bíboros halála után.

Köszönöm az imát, rá vagyok utalva. Sokszor a kétség is gyötör, főleg, ha visszagondolok a szenvedő, kétségek között vergődő öreg emberre, aki néha úgy érzi, hogy eddigi szenvedése, áldozata veszendőbe megy, s hajótöröttként kell távoznia".

A központi bizottság propaganda osztályának titkára, Óvári Miklós Kádár Jánosnak 1971. június 29-én számolt be az eseményekről egy részletes jelentésben.[93] Kádár a jelentést a központi bizottság többi tagjának is megküldette. Tartalma a következő:

A pápa König bíborost 1971. június 23-án Mindszentyhez küldte, hogy ügye megoldásáról informálja. Háromórás megbeszélés után König azonnal hazautazott. Június 24-én érkeztek meg a Vatikán küldöttei, Giovanni Cheli és Zágon József. A tárgyalásokat Zágon vezette Cheli irányítása mellett. Cheli tanácsossal a magyar szervek többször is találkoztak,

92 Az eredeti fénymásolata a szerző birtokában. Kada érsektől 2001 nyarán kapta.

93 Ólmosi 144-146., 208.

hogy tájékozódjanak és megismerjék a Vatikán további terveit. Ezek a következők:
1. Az előkészítő megbeszélések eredményesek voltak. Mindszenty egyetért a pápa tervével, hogy Magyarországot elhagyja, de egy írásbeli nyilatkozatot vár el a pápától. Az elutazás időpontját illetően Mindszenty nem döntött. Cheli azt javasolja Casarolinak, illetve a pápának, hogy hagyjanak Mindszentynek 2–3 hét gondolkodási időt. Ezalatt elkészítik a pápa vagy az államtitkár levelét, amelyben felszólítja Mindszentyt, hagyja el az országot és tartsa be a Szentszék által vállalt feltételeket. Cheli szerint a levelet egy Mindszenty előtt is tekintéllyel bíró bíborosnak, talán Wyszynskinek kéne átadnia, König nem alkalmas a közvetítésre.
2. Miután az 1957/22-es törvényerejű rendelet eljárása szabályozva lett, a Szentszék hajlandó az 1957-ben kimondott kiközösítéseket feloldani. Ha Cheli a következő alkalommal Budapestre jön, átadja az okmányt Ijjas érseknek azzal a kéréssel, hogy tartalmát csak akkor hozza nyilvánosságra, ha Mindszenty már elhagyta az országot. Ezt azzal indokolta, hogy Mindszenty makacs, kiszámíthatatlan, és kerülni kell minden olyan lépést, amely neki hivatkozásul szolgálhat arra, hogy álláspontját megváltoztassa.
3. A magyar hatóságok tájékoztatását a vatikáni megbízottak részéről hasznosnak ítélték és köszönetet mondtak érte. Kérték viszont, hogy a kiutazással kapcsolatos technikai lebonyolítás ne sértse az előbbi tárgyalásokon már kifejtett elveket.

4. Cheli és Zágon magyarországi tartózkodásuk alatt mindvégig korrektül viselkedtek. Egyházi személyekkel nem találkoztak. Tevékenységük és magatartásuk alapján arra lehetett következtetni, hogy a pápa minél előbb meg akarja oldani a Mindszenty-ügyet, és ha kell, írásban is kész felszólítani Mindszentyt, hogy menjen Rómába. Cheli megígérte, a Vatikán további elképzeléseiről a római magyar követségen keresztül értesítést fognak küldeni. Cheli és Zágon június 27-én utaztak el Bécsbe.

Monsignore Cheli 1971. július 14-én jött vissza Budapestre és a végleges tárgyalásokat 14. és 16. között az Egyházügyi Hivatal elnökével és alelnökével, Horváth Jánossal és Miklós Imrével folytatta. A Szentszék garanciái magyar átiratban így szóltak:
1. A Szentszék hajlandó biztosítékot adni a magyar kormánynak, hogy ha Mindszenty elhagyja az országot: a.) Nem tesz semmi olyant, ami sérti a magyar Népköztársaságot illetve annak kormányát, vagy zavarja a Szentszék és a magyar állam viszonyát, b.) Nem avatkozik be a magyar egyház ügyeibe sem közvetlenül, sem közvetve.
2. Mindszenty most nem mond le érseki, illetve prímási tisztéről, de ha elhagyta az országot, akkor egy közeli időpontban – magas korára és egészségi állapotára való tekintettel – kéri nyugdíjazását.
3. A sajtó számára egyeztetett rövid közleményt kell kiadni. Ha a magyar kormány ragaszkodik ahhoz, hogy Mindszenty kegyelemben részesítését a kommünikében jelezze, akkor jobb lenne, ha a kommüni-

ké csak azután jelenne meg, ha Mindszenty elhagyta az országot.

Nem kellene sokáig várni a lebonyolítással, körülbelül két hónapon belül gondolják megoldani Mindszenty kivitelét. Úgy tervezik, hogy Bécsen keresztül, a bécsi nuncius közbejöttével G. Cheli vatikáni diplomata és Zágon József, a magyar papi emigráció vezetője, akik Mindszentyvel tárgyaltak, vinnék ki Mindszentyt. Vatikáni diplomata útlevelet adnának neki, mivel ez minden bíborosnak jár. Bécsből Rómába vinnék megfelelő biztosítás mellett, ahol a pápa közli majd Mindszentyvel, hogy hol kell laknia. Ez olyan hely lesz, ahol biztosítani tudják, hogy Mindszenty betartsa a feltételeket.

5. Mielőtt Mindszenty elhagyná az országot, Szabó Imre püspök, a jelenlegi apostoli kormányzó helyett, aki beteg, a segédpüspökök közül új, teljes jogú apostoli kormányzót neveznének ki. Kérték, járuljunk hozzá, hogy Vajda József váci segédpüspököt nevezhessék ki új esztergomi apostoli kormányzónak.[94]

A Szentszék 1971. július 21-én összegezte a budapesti tárgyalásai során előadott kívánságait, amit a magyar fél egy promemóriában is rögzített.[95] Ebből kiderül, hogy a Szentszék - amennyiben a kormány Vajda váci segédpüspök kinevezését esztergomi ad-

[94] Ólmosi 147-148.
[95] Ólmosi 154.

minisztrátornak elutasítaná - Szendi Józsefet vagy Erdős Mátyás papokat javasolta a posztra.

A magyar felek azt válaszolták, a kormány csak akkor hozhat egy végleges döntést, ha a Vatikán minden elképzelését a Mindszenty-ügyben tudomásukra hozza. Cheli ezt meg is ígérte, de a római iratokat a kiközösítések feloldása ügyében még július 23-án sem kapta meg. A magyar felek viszont tudomására adták, hogy Vajda püspök jelölését politikai okokból, mint már 1968-ban is, elutasítják. Helyette Zemplén Györgyöt (ügynöki fedőnevén „Zoltán Jánost"), illetve Ijjas Józsefet (ügynöki fedőnevén „Pétert") javasolták.

Az 1957-es kiközösítési dekrétumokkal kapcsolatban a magyar felek az 1970. október 8-i dokumentum záradékának a törlését is igényelték. Ebben ugyanis megtiltotta a Szentszék a magyar püspököknek, hogy papoknak felmentést adjanak a Szentszék tilalma alól, hogy politikai feladatot, hivatalt vállalhassanak. Egyúttal követelték, hogy Mindszenty kiutazása után a kiközösítés feloldását Ijjas érsek azonnal nyilvánosságra hozhassa.

Katona István, a központi bizottság propaganda osztályának vezetője a központi bizottság számára 1971. július 23-án a következő határozati javaslatot állította össze:

1. „A Mindszenty ügy végleges rendezése politikai érdekünk.
   a.) Mindszenty Magyarországról történő eltávozásával a katolikus egyház reakciójának olyan

irányzata szenved vereséget, mely több mint negyedszázadon át szemben állt a szocialista társadalmi renddel. Mindszentynek úgy kell elhagynia az országot mint kegyelemben részesült és értékét vesztett politikusnak, ami egyben a Mindszenty mártíromsága körül kialakult nimbuszt is erősen megtépázza. Távozása egyben az 1956-os ellenforradalom egyik hírhedt vezéralakjának teljes politikai megsemmisülését is jelenti.

b.) A Vatikán azáltal, hogy Mindszentyt rehabilitálás nélkül kénytelen elvinni Magyarországról, objektíve elismeri a Mindszenty féle politika kudarcát és teljes csődjét. Ugyanakkor mi az 1957-es dekrétumok érvénytelenítésével tulajdonképpen elértük a reálpolitikát folytató püspöki kar jogait korlátozó 1957. évi pápai dekrétumok megszüntetését, a Mindszentyvel szemben álló progresszív politikai vonalat képviselő papok rehabilitálását.

c.) Az ügy rendezése újabb bizonyíték egyházpolitikánk mellett, nemzetközi kihatásában is.

2. A központi bizottság ajánlja a Népköztársaság elnöki tanácsának, hogy részesítse kegyelemben Mindszentyt:

a.) Mentesítse a budapesti népbíróság 1949. február 8-án kelt ... ítéletében hozott büntetés és annak következményei alól...

b.) Szüntesse meg az ellenforradalom idején elkövetett, az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezésének bűntette miatt 1962. évben ellene indult büntetési eljárást...

3. A Központi bizottság ajánlja, hogy a magyar kormány járuljon hozzá, hogy a Vatikán megbízottai Mindszentyt kivigyék az országból az alábbi feltételek mellett:

a.) A Szentszék egyértelműen és hivatalosan biztosítsa, hogy Mindszentyt nem engedi felhasználni hidegháborús célokra, nem szerepel a nyilvánosság előtt, ... nem tesz semmi olyat, ami sérti a magyar Népköztársaságot, illetve annak kormányát és sem közvetlenül, sem közvetve nem avatkozik be a magyar katolikus egyház ügyeibe.

b.) Nem igényeljük, hogy Mindszenty elutazása előtt lemondjon esztergomi érseki, illetve prímási tisztéről, elvárjuk viszont, hogy a Szentszék tegyen kötelező ígéretet - legalább a gentlemen's agreement alapján - arra, hogy legkésőbb 1972. március végéig, amikor Mindszenty betölti 80. évét, nyugdíjba helyezik és felmentik az esztergomi érseki és az ezzel járó prímási tiszte alól. Ennek realitást ad a legújabb egyházi törvények szerint a bíborosok 80 éves korukban már elveszítik pápaválasztási jogukat és ez természetesen alkalom lehet arra, hogy a Szentszék 'külső kényszer nélkül' nyugdíjazza Mindszentyt.

c.) A teljes jogú, püspöki rangú apostoli kormányzó elfogadható átmeneti megoldásnak, mivel Mindszentynek, annak ellenére, hogy formálisan nem mond le esztergomi prímási, érseki tisztéről, egyházjogilag nincs módja a magyar katolikus egyház ügyeibe beavatkozni mindaddig, amíg a pápa a kinevezett apostoli kormányzó megbízatását vissza nem vonja. Ezt viszont a Vatikán egyoldalúan nem teheti meg, mert a magyar kormány és a Szentszék között 1964-ben létrejött részleges megállapodásban elismeri a magyar Népköztársaság elnöki tanácsának előzetes hozzájárulási jogát a főpapok kinevezésénél és elmozdításánál. Ez biztosítékot jelent arra nézve is, hogy az esztergomi érseki szék végleges betöltésénél érvényesítsük érdekeinket.

4. A magyar kormány és a Szentszék megbízottai kétoldalúan aláírt okmányban rögzítsék Mindszenty ügyének elvi és gyakorlati megoldását és Mindszenty csak azután távozhat az országból.

5. A közvélemény tájékoztatására a két fél egyeztetett rövid közleményt adjon ki rögtön azután, hogy Mindszenty elhagyta az országot. A Magyar Távirati Iroda által kiadandó kommünikében jelezzük, hogy a Népköztársaság elnöki tanácsa Mindszentyt kegyelemben részesítette és a kormány engedélye alapján hagyta el az országot. Ezt követően nyilvánosságra hozzuk a papképviselőket sújtó és a magyar püspöki kar jogait korlátozó pápai dekrétumok érvényének megszüntetéséről szóló dekrétumokat.

6. A budapesti, megyei, kerületi, járási pártbizottságok, alapszervezeti titkárok egy nappal azelőtt, hogy Mindszenty elhagyja az országot, kapjanak tájékoztatást.

7. Mindszenty szerepéről, ügyének rendezéséről szóló tájékoztatás feladataira a központi bizottság agitációs propaganda osztálya dolgozzon ki tervet."[96]

Ezeket a javaslatokat a központi bizottság még aznap elfogadta.

A Mindszenty ügyről Kállai Gyula, Ilku Pál és Miklós Imre a rendszerhű püspökök közül Ijjas és Brezanóczy érsekeket, a kiközösített papok közül Beresztóczy Miklóst és Várkonyi Imrét 1971. július 30-án informálta.[97] Mindannyian egyetértettek a kormány terveivel, csupán írásos garanciát követeltek a Szentszék részéről Mindszenty politikai viselkedését illetően. Attól tartottak, Mindszenty külföldön olyan személyekkel veheti magát körül, akik a garanciák betartását megnehezítik. Mindszenty csupán magyarul tud, és ha személyzetét az emigráció soraiból választja ki, ezek Mindszenty nevében is

96 Ólmosi 150-153.

97 Ólmosi 155-157, 209-210. A harmadik kiközösitett pap, Horváth Mihály betegség miatt nem tudott a megbeszélésen részt venni. Őt Miklós Imre később informálta.

nyilatkozhatnak a magyar kormány ellen.[98] Szerintük a kormánynak erre a problémára tárgyalásain ki kell térnie. Abbeli kétségüknek is hangot adtak - főként Beresztóczy és Ijjas - hogy a Vatikán betartja-e a vállalt garanciákat. Nem hitték, hogy Mindszenty a meghirdetett Püspöki Szinóduson részt vesz, mert erre joga nincs, hacsak a pápától nem kapna rá egy külön meghívót. A papképviselők meghatottan mondtak köszönetet, hogy a kormány az 1957-es kiközösítés visszavonását „kiharcolta", és azt a szocialista állam olyan sikerének értékelték, amely majd nagy hatással lesz a papi békemozgalomra, növeli politikai tekintélyét és megerősíti a mozgalomban résztvevő papoknak a szocialista állam, annak egyházpolitikája iránti bizalmát. Az érsekek is nagy megtiszteltetésnek vették az eszmecsere lehetőségét.

Miután a magyar fél és a Szentszék a lényeges kérdésekben megállapodott, Cheli és Angelo Sodano mint a Szentszék meghatalmazottai 1971. szeptember 6-án Budapestre jöttek, hogy szeptember 8-ig a megegyezés végső szövegét rögzítsék. Mivel ez hamar megtörtént, már az első nap, szeptember 6-án Katona István és Miklós Imre a központi bizottsággal a következőket tudatta:

1. „Elfogadták a megállapodás tervezetét.
2. Egyetértés alakult ki abban, hogy Mindszenty elutazása napján egyidőben közös kommünikét adjunk ki. A kommüniké szövegét is előzetesen elfogadtuk.
3. Megegyezés jött létre abban, hogy az esztergomi főegyházmegye új ideiglenes apostoli kormányzója - az általuk korábban javasolt Vajda József helyett - Kisberk Imre püspök legyen, aki egyben továbbra is a székesfehérvári egyházmegye apostoli kormányzója marad. Ez a megoldás számunkra elfogadható.
4. A Vatikán képviselői készek megvizsgálni, hogy nem lenne-e célszerűbb Mindszentyt repülőgépen Rómába szállítani.

- Cheli szeptember 6-án délután gépkocsival Bécsbe utazott, hogy a bécsi nunciatúrán keresztül érintkezésbe lépjen a Vatikánnal és jóváhagyást kérjen a megállapodás aláírására, illetve hogy megerősítsék a többi kérdésben közösen kialakított álláspontot.
- A Vatikán megbízottainak megítélése szerint Mindszenty Rómába utaztatása legkésőbb szeptember 25-éig megtörténik. A pápa levelét, amelyben a pápa 25-ére Mindszentyt magához hívja, Zágon József a közeli jövőben adja át Mindszentynek."[99]

Mindjárt másnap, szeptember 7-én Kádár János egyenesen erre az alkalomra még ugyanerre a napra összehívta a politikai bizottságot, és referált a Mindszenty-ügyről.[100] Előbb a tárgytól eltérően másról beszélt, a Mindszenty-ügyről pedig csak két dolgot

[98] Állításuk nem felel meg az igazságnak. A prímás nagyon jól tudott latinul, németül valamelyest, míg az amerikai követségen megtanult angolul, úgyhogy ezen a nyelven jól írt, olvasott és beszélt.

[99] Ólmosi 164-165.
[100] Ólmosi 166-167.

említett. Először, hogy a kommüniké miért nem említ amnesztiát, hanem csak azt, hogy Mindszenty a kormány és a Vatikán megállapodása alapján hagyta el az országot. Ugyanis amnesztiát nem adhatnak, mert, ha azt kérdezik, miért kapott Mindszenty kegyelmet, nem mondhatják, hogy megjavult. Másodszor a kiutazás módjáról szólt. Kívánták, hogy ne gépkocsival utazzék Mindszenty Budapesttől Rómáig, mert így fél Európán végigutazik. Ha Bécsbe ér, egy hangyabolyba lép, mert megakadályozhatatlan, hogy a világsajtó ne próbálja megkörnyékezni, ne verje nagydobra a hírt, mielőtt még Rómába érkezik. A Vatikánnak sem jó, ha már út közben elkezdődik a sajtókampány. Külön repülőre sem lehet gondolni, mert ahhoz a különböző országok átrepülési engedélyére van szükség. Jobb tehát a szabályos repülőgépjáratot igénybe venni.

Miután Cheli a Szentszék felhatalmazását megkapta, másnap, szeptember 9-én a megállapodás szövegét és a két aid-mémoire-t - egyet a Vatikán, egyet a kormány részéről - Miklós Imrével közösen aláírta[101]:

Megállapodás

A Magyar Népköztársaság kormánya és az Apostoli Szentszék teljes jogú megbízottai Budapesten 1971. szeptember 6-8. között a Szentszék kezdeményezésére tárgyalásokat folytattak arról, hogy Mindszenty József bíborosnak megadják a lehetőséget Magyarország végleges elhagyására. E lehetőség megteremtése céljából a két fél az alábbi kötelezettségeket vállalja:

1. **A Szentszék biztosítja a Magyar Népköztársaság kormányát, hogy Mindszenty József bíboros, miután elhagyta Magyarországot, tartózkodni fog attól, hogy akár közvetlenül, akár közvetlen beleavatkozzék a magyarországi katolikus egyház életébe és ügyeibe, ellenségesen nyilatkozzék vagy tevékenykedjék a Magyar Népköztársaság kormánya iránt.**
2. **A Magyar Népköztársaság kormánya hozzájárul ahhoz, hogy - amint a Magyar Népköztársaság elnöki tanácsa részéről a szükséges intézkedések megtörténtek - Mindszenty József bíboros elhagyja Magyarország területét. Ezek az intézkedések egy Emlékeztetőben közöltetnek.**
3. **Miután Mindszenty József bíboros elhagyta Magyarország területét, mindkét fél a melléklet szerinti hivatalos közleményt adja ki.**
4. **Annak elvártában, hogy az esztergomi érseki szék kérdése véglegesen megoldódjék, a Szentszék ezen főegyházmegyébe a jelenleg működő püspökök közül választva egy 'sede plena' apostoli kormányzót nevez ki ugyanazokkal a jogokkal és kötelességekkel, melyekkel egy megyéspüspök rendelkezik. E kinevezés a szokásos módon történik.**

[101] Ólmosi 170-173.

5. Mindszenty József bíboros Magyarország területét egy később megállapítandó időben hagyja el azon személyek kíséretében, akiket a Szentszék kijelöl, a bécsi Apostoli Nunciatúra gépkocsiján, vagy repülőgépen a vatikáni útlevéllel ellátva. Az utazás megszakítás nélkül történik az Egyesült Államok budapesti nagykövetségéről Rómába, vagy a bécsi Apostoli Nunciatura székhelyére

A magyar kormány és a Szentszék megbízottai a jelen megállapodás aláírásánál kijelentik, hogy mindkét nyelvű szöveg eredetinek tekintendő.

Budapest, 1971. szeptember 9.

Il plenipotenziario della Santa Sede	A Magyar Népköztársaság kormányának teljes jogú megbízottja
Cheli Giovanni	Miklós Imre

1. Melléklet: Nyilvános közlemény
   A Magyar Népköztársaság kormánya és a Szentszék közötti megállapodás alapján Minszenty József bíboros ma véglegesen elhagyta Magyarország területét és Rómába utazott. A jelen szöveg azon a napon 14 órakor (olasz időszámítás) kerül közlésre, amikor Mindszenty bíboros elhagyja Magyarországot.

2. Melléklet: A magyar kormány képviselőjének emlékeztetője
   A Magyar Népköztársaság kormányának megbízottja tisztelettel közli az alábbiakat:
   1. A Magyar Népköztársaság elnöki tanácsa kegyelemben részesíti Mindszenty Józsefet a budapesti népbíróság 1949. február 8-án kelt Nb. IX. 254(1949)10. sz. ítéletében hozott büntetés és annak következményei alól, megszünteti az 1962. évben ellene indult büntetéseljárást.
   2. A Magyar Népköztársaság kormánya megértve a kérdés teljes megoldásának bonyolultságát, bizalommal várja, hogy az Apostoli Szentszék, amint erre alkalom nyílik - ilyennek látszik 1972. március hava, amikor Mindszenty József bíboros betölti 80. életévét - megfelelő intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy Mindszenty József formálisan is lemondjon az esztergomi érseki székről és az esztergomi egyházmegye vezetése véglegesen megoldódjék.

   Budapest, 1971. szeptember 9.

3. Melléklet: A Vatikán képviselőjének emlékeztetője.
   Annak elvártában, hogy az esztergomi érseki szék kérdése véglegesen megoldódjék, a Szentszék kész kinevezni Őexcellenciája Főtisztelendő Kisberk Imre püspök urat, a jelenlegi székesfehérvári apostoli kormányzót 'sede plena' apos-

toli kormányzóvá az esztergomi főegyházmegye élére, mindazokkal a jogokkal és kötelességekkel, amelyekkel egy megyéspüspök rendelkezik. Budapest, 1971. szeptember 9."

Az egyezmény aláírása után 1971. szeptember 10-én az Egyházügyi Hivatal részéről Miklós Imre és Móna Gyula a központi bizottság részére egy rövid jelentést készítettek.[102] Ebben az olvasható, hogy Monsignore Cheli meghozta az Államtitkárságtól a felhatalmazást, hogy aláírhassa a megállapodást, míg Jean Villot bíboros-államtitkár úgy döntött, hogy Mindszenty repülőgépen érkezik Rómába. Cheli az Egyesült Államok budapesti követségét is értesítette. Mindszenty előreláthatóan egy héten belül fogja a pápa Rómába hívó levelét megkapni, úgyhogy Mindszenty kiutazása hamarosan megtörténik.

Sem a központi bizottság irataiból, sem Casaroli emlékirataiból nem tűnik ki az a tény, hogy Cheli a pápát - és rajta keresztül Mindszentyt - kényszerhelyzetbe hozta. Cheli ugyanis megígérte Magyarországon, hogy a pápa Mindszentyhez intézendő levelét egy-két napon belül megszerzi és így a prímás még szeptember 25-e előtt elutazhat. Cheli természetesen az Államtitkársággal és Zágonnal is kapcsolatban állt. Zágon nyaralóhelyén, az Innsbruck melletti Muttersben tartózkodott és arra várt, hogy Cheli őt az utazás lebonyolítására Budapestre hívja.

[102] Ólmosi 168-169.

Erről Zágon 1971. szeptember 10-én informálta Kada Lajost, nem tudva, hogy a megegyezést Cheli már előző nap aláírta. Levelének erre vonatkozó része így szól:[103]

„A budapesti tárgyalások még nem fejeződtek be. A napokban kellett volna harmadszor mennem. Az államtitkárság szeptember 5-étől függőben tartott, folytonosan telefonáltak, hogy legyek készen, minden percben jöhet a behívás. Ma estig azután semmi hír, úgy tűnik, hogy egyelőre nem aktuális. Chelivel beszéltem néhányszor telefonon, úgy látom, hogy terve nem sikerült. Nem is csodálom, kezdettől fogva elhibázottnak tartottam. Azzal akarta az öreg urat kész tények elé állítani, hogy a Sentatya egy fix napra várja őt audienciára. A vége az lett, hogy a Szentatya nem adott ilyen meghívást. Még tegnapelőtt várta a levelet, de csak nem jött. Ma visszautazott Rómába. Az a benyomásom, hogy szív nélkül és kapkodva intézik az ügyet. A bíboros könnyen megoldható három feltételt kötött ki. Ahelyett, hogy siettek volna ezeket megoldani, túlteszik magukat kívánságán és ilyen átlátszó trükkel akarják kész tények elé állítani. Tévednek azonban, mert az öreg úr nem áll kötélnek. Legalább a Szentatyának volt olyan finom érzéke, hogy a tervhez nem járult hozzá. Nem akarok alaptalanul gyanúsítani, de sokszor felmerül bennem a gondolat, hogy nem tett-e Cheli valami ígéretet a kommunistáknak a terminusra vonatkozólag. Mert ha 15 évig nem volt sürgős, ma már nem múlik néhány héten. S minél jobban szorítják, annál inkább megköti magát a bí-

[103] Az eredeti levél fénymásolata a szerző birtokában. 2001 nyarán Kada Lajostól kapta.

boros. Ő mint terminust szeptember-októbert jelölte meg. Nem tudom, miért kell mindenképpen szeptembert erőltetni, ahelyett, hogy három feltételét simán megoldanók. A sajtóközleményt is alaposan elő kellene készíteni, erről is hallgatnak. Ezt meg lehetett volna beszélni a bíborossal, hogy ne érezze magát kényszerítve arra, hogy egy rosszul megfogalmazott nyilatkozatra válaszoljon. Erre ő már tett célzást s ezt közöltem Chelivel és Casarolival. Egy hétig dolgoztam kétfajta nyilatkozaton, hogy objektív módon informáljuk a közvéleményt, de nem tudtam rászánni magamat arra, hogy nekik megmutassam, nehogy eleve elvessék. Látni szeretném, mit akarnak ők közölni. A bíboros kikötötte, hogy a szövegezésben én aktívan vegyek részt. Casaroli ezt megígérte. Az ügy lassan idegeimre megy."

Grósz Károly, a központi bizottság részére 1971. szeptember 18-án egy részletes beszámolót készített az eseményekről.[104] Eszerint Zágon szeptember 13-án érkezett Budapestre, többször tárgyalt Mindszentyvel és megbeszéléseiről többször tájékoztatta az Egyházügyi Hivatalt is. Mielőtt 16-án elutazott, átadta Villot bíboros-államtitkár levelét Mindszentynek avval a közléssel, hogy a pápa őt még szeptember 30-a előtt, a Püspöki Szinódus megnyitása előtt várja Rómában. Mindszenty beleegyezett a 27-i dátumba, de másnap meggondolta magát, és technikai és lelki előkészületekre hivatkozva csak október 10-e körül kívánt kiutazni. Arra kérte Zágont, közölje ezt

[104] Ólmosi 174-176.

a pápával és kérje ki annak beleegyezését. Ezért Zágon szeptember 16-án Rómába repült, de már másnap késő este visszatért Budapestre a pápának avval a döntésével, hogy Mindszentyt szeptember 28-án várja. Zágon - mielőtt Mindszentyvel a pápa döntését közölte volna - úgy nyilatkozott az Egyházügyi Hivatalnak, olyan „argumentumokkal" rendelkezik, amelyek megítélése szerint elegendőek ahhoz, hogy rábírja Mindszentyt arra, hogy az eredeti terveknek megfelelően utazzon el Magyarországról. Ezek után a prímás valóban kész volt, hogy a bécsi nunciatúra kocsiján szeptember 28-án elhagyja Magyarországot. Szeptember 24-én Zágon már ismét Budapesten volt, hogy az utazás technikai részét lebonyolítsa, illetve abban a prímás segítségére legyen. Előző nap az elnöki tanács kiadta amnesztia-rendeletét.

A kommunista párt központi bizottsága 1971. szeptember 27-i dátummal a Mindszenty-ügyről egy ún. információs csomagot dolgozott ki a párt vezető káderei számára.[105] Kibontani csak a központi bizottság telefaxon történt utasítása után volt szabad, elolvasás után pedig meg kellett semmisíteni. A brosúra előbb az 1957-es vatikáni kiközösítést elemezte történetében és egyházjogi vonatkozásában. Ezután megállapítja: „Az 1957-es dekrétumok hatálytalanításával elértük a Mindszentyvel szembenálló, haladó politikai vonalat követő papok egyházi rehabilitálását.

[105] Ólmosi 179-181.

Ilyen lépés a Vatikán részéről igen ritkán - a szocialista országok esetében az első ízben - fordul elő. Jelentős tény, hogy ebben az esetben is érvényesült a Magyar Népköztársaság következetes, elvi alapon nyugvó egyházpolitikája. A megállapodásnak - katolikus papokat nyilvános politikai szerepléstől eltiltó vatikáni dekrétumok visszavonásának - nemzetközi jelentősége is van. Ez más szocialista országoknak segítségére lehet abban, hogy elérhessék a Vatikánnal kapcsolatos egyházpolitikai céljaikat. Ezenkívül, megkönnyíti a kapitalista országokban működő baloldali mozgalmak együttműködését a haladó katolikus erőkkel."

A brosúra második fejezete Mindszentyvel foglalkozott, és az ellene felhozott régi vádakat emlegette. Magát a száműzés tényét a központi bizottság is szeptember 18-án a következőképen értékelte: „Mindszenty Magyarországról való eltávozásával a katolikus egyházi reakciónak olyan irányzata szenved vereséget, amely több mint negyed századon át szembenállt a szocialista társadalmi rendszerrel. Mindszentynek úgy kellett elhagynia az országot, mint kegyelemben részesült és értékét vesztett politikusnak, ami egyben lehetetlenné teszi bárkinek is, hogy Mindszentyt 'mártírnak' tüntesse fel. A Vatikán azáltal, hogy Mindszentyt megkerülve az elmúlt években megállapodásokat kötött a magyar kormánnyal, és most rehabilitálás nélkül kénytelen őt elvinni Magyarországról, objektíve elismerte a reakciós politika teljes kudarcát és csődjét."

Mindszenty bíboros 1971. szeptember 28-án reggel 8 óra 30 perckor hagyta el az amerikai követség épületét, miután a követtől, a követség munkatársaitól, a ház alkalmazottaitól búcsút vett. A ház elhagyásakor megáldotta a fővárost és az országot, és beszállt a bécsi nuncius, Opilio Rossi gépkocsijába. Mellette a nuncius foglalt helyet. A kocsit egy másik autó követte, abban Cheli és egy orvos ült. A két autót a határig rendőrségi konvoj kísérte, a magyar-osztrák határt ellenőrzés nélkül hagyta el. Az út a schwechati repülőtérre vezetett, ahol Casaroli érsek már várta Mindszentyt. Mindketten 13 órakor a Bécs-Róma menetrend szerinti repülőgépre szálltak. A Róma-Fiumicino repülőtéren Villot bíboros-államtitkár várt rájuk, és őket a Vatikánba kísérte. A vatikáni kertekben lévő és Mindszenty rendelkezésére bocsátott „torre di S. Giovanni" épület előtt fogadta VI. Pál pápa Mindszentyt. Szívélyesen üdvözölte, saját gyűrűjét és mellkeresztjét adta neki, majd felvezette őt lakosztályába. [106]

Mint várható volt, Mindszenty száműzése az egész világsajtóban hallatlan visszhangot keltett. VI. Pál pápa kitüntetésének számos jelét adta, bíborosok, püspökök, akik a Szinódusra jöttek Rómába, tették tiszteletüket nála. Mindszenty azonban nem érezte magát a Vatikán „arany kalitkájában" jól, és súlyos kételyei támadtak, hogy Magyarország elhagyása

[106] Emlékirataim 482 és Csonka Emil, A száműzött bíboros. San Francisco-München 1976. 41-43.

helyes döntés volt-e. Mint Casarolinak egyszer mondta: *„Ego debuissem mori in Hungaria – nekem Magyarországon kellett volna meghalnom."*[107]

A csalódások láttán Mindszenty elhatározta, hogy – mint már júniusban Budapesten gondolta – otthonát a bécsi Pázmáneumban üti fel. Erre október 23-án került sor. Reggel a Sixtusi Kápolnában VI. Pál pápával közösen misézett. Azután a pápa mindenkit kiküldött a sekrestyéből és latinul neki a következő szavakat mondotta: **„Te vagy és maradsz esztergomi érsek és Magyarország prímása. Munkálkodj, s ha nehézségeid lesznek, fordulj Hozzánk mindenkor bizalommal."**[108] Ezután behívta Zágon prelátust, megismételte szavait latinul és olaszul, és őt arra kérte, ismételje meg a prímásnak magyarul is, amit mondott. Ezután átadta Mindszentynek szeretetének és nagyrabecsülésének jelképeként saját bíborosi mantellóját, hogy az őt a hűvös országban védelmezze. [109]

Mindszenty Bécsbe való letelepedéséről, jelesen VI. Pál pápa ígéretéről Casaroli emlékirataiban ugyan beszámol, de tagadja, hogy a pápa ezekkel a szavakkal „esztergomi érsek, Magyarország prímása vagy és maradsz", egyúttal azt is mondotta volna

[107] Casaroli 156.

[108] Emlékirataim 484.

[109] Emlékirataim 484. A jelenetet a prímás munkatársainak, így Fábián Károlynak is többször elbeszélte. Fábián Károly pedig a szerzőnek 1974. február 10-én kelt levelében írt róla. vö. alább.

„mindig".[110] Németh László, a római Pápai Magyar Intézet rektora egy cikkében ugyanezt a véleményt hangoztatta.[111] Ez azután a szerzőt egy részletes, és dokumentumokkal alátámasztott ellennyilatkozat megírására indította.[112] Nemcsak azért, mert Zágon prelátus neki 1974-ben, még az Emlékiratok megjelenése előtt pontosan ugyanazokat mondta, amit a prímás iratában megörökített, hanem már csak azért is, mert különben a mondatnak, "Te esztergomi érsek, Magyarország prímása vagy és *maradsz,*" nincs értelme. Mindszenty csak rövid ideig marad prímás? Akkor ezt vele Budapesten közölni kellett volna. Ellenkezőleg – mint a fent idézett budapesti jegyzőkönyvből kiderül – Zágon garantálta neki a pápa nevében, hogy esztergomi érsek marad és ezt Mindszenty így kommentálta: „Az érseki és prímási minőség meghagyásáért köszönetemet fejezem ki a Szentatyának... impeditus vagyok és maradok". Azonkívül arra is rá kell mutatni, hogy a prímás még aznap arra kérte Zágont, a pápa szavait vegye jegyzőkönyvbe és ezt adja át neki. Zágon prelátus ezt meg is tette, és mint a budapesti Mindszenty-levéltárban található eredeti irat bizonyítja, Zágon magát úgy fejezte ki: A Szentszék Mindszentyt mindig esztergomi érseknek és Magyarország prímásának fogja tekinteni. A pápa kijelentése tehát nem időleges, hanem végérvényes, definitív jelleg volt.

[110] Casaroli, 161-162.

[111] Vigilia 1998, 6 247-252.

[112] Vigilia 1998, 6, 425-428.

A problémát Mészáros István úgy oldja meg, hogy szerinte Casaroli és Cheli érsekeknek a kormánynak tett ígéretét arra vonatkozólag, hogy a pápa belátható időn belül lemondatja Mindszentyt vagy felmenti esztergomi érsekségétől, egyszerűen elhallgatták VI. Pál pápa előtt.[113] Annak azonban, hogy a pápa nem tudott volna a kormánynak adott garanciáról, ellentmondanak a dokumentumok, elsősorban a már betű szerint idézett 1967. október 14-én kelt szentszéki aid-mémoire, amely kifejezetten a pápára hivatkozik és a pápa nyilatkozatának, amit 1971. április 16-án a magyar külügyminiszternek tett és fent szó szerint olvasni lehetett.

Mészáros Tibor, a prímás egykori titkára egyenesen azt állítja, hogy VI. Pál pápa pontos ismerete ellenére sem az igazságot mondta. [114]

A jelen sorok írója kitart eddigi véleménye mellett: A pápa a kérdéses kijelentést az adott garancia ismeretében is azért mondhatta, mert úgy vélte, a garancia beváltására nem fog sor kerülni. Vagy előbb hal meg a majdnem 80 éves prímás, vagy pedig sikerül neki Mindszentyt mint az egyház hű fiát arra rávenni, hogy a pápai kérésnek engedelmeskedjen és lemondjon érsekségéről.

A hír, hogy Mindszenty Bécsbe költözik, a magyar kormánykörökben szinte pánikot keltett. Mivel

[113] Mészáros István, Állok Istenért, egyházért, hazáért. Írások Mindszenty bíborosról. Bp. 2000. 150.

[114] Mészáros Tibor 238.

újabb püspöki kinevezésekről már egy éve tárgyalások folytak, a kormány Miklós Imrét és egyik osztályvezetőjét Rómába küldte. Tárgyalásokat folytattak Casarolival, Chelivel és Gabriele Montalvóval 1971. október 14. és 16. között.[115] A magyar küldöttek dicsérték ugyan a Szentszék igyekezetét a jobboldali akciók és kísérletek elhárítására Mindszenty kiutazásával kapcsolatban, de szenvedélyesen bírálták Mindszenty tervét, hogy Bécsbe költözik. Rámutattak arra, hogy a bécsi letelepedés beláthatatlan kockázatokkal jár az adott garanciákkal kapcsolatban. A Pázmáneum azonkívül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozik. Mivel Mindszenty érseki címéről nem mondott le, ez a tartózkodási hely külön jelentőséggel bír, és érinti a megállapodásban vállalt garancia ama részét, hogy Mindszenty sem közvetlenül, sem közvetve nem avatkozik bele a magyar egyház életébe. Azonkívül a papi emigráció máris előkészületet tett, hogy az 1956-os „ellenforradalom" 15. évfordulóján a prímást Bécsben üdvözölje. Végül megfenyegették a vatikáni tárgyalópartnereket, hogy Mindszenty ügyének további fejleményei hatással lehetnek a Szentszék és a magyar kormány közötti kapcsolatok alakulására.

Casaroli érsek igyekezett az áttelepülés jelentőségét lekicsinyelni, és azt mondta, az ügy még nincs eldöntve, de nincs abban a helyzetben, hogy a bíboros letelepedési helyére vonatkozólag elkötelező ígé-

[115] Ólmosi, 187-190, 213.

retet tegyen. A püspöki kinevezéseket illetően megállapodtak Klempa, Lékai, Kádár, Kovács, Fábián, Bárd és Endrey személyében, de a székesfehérvári, egri és esztergomi segédpüspökök személyének a kiválasztásában nem sikerült megegyezni. Ennek ellenére Miklós Imre az eszmecserét pozitívnak értékelte és eredményeit így foglalta össze: „A személyes kérdésekben létrejött előzetes megállapodás számunkra elfogadható. Érdekeinknek megfelel. Elhárítottuk a Vatikánnak a reakciós jelöltjei püspöki kinevezésére irányuló szívós kísérleteit. Fábián Árpád és Kádár László közismertek haladó politikai magatartásukról. Lékai László személye kompromisszum, de megfelelő politikai munkával biztosítani lehet, hogy a püspöki karban az Ijjas-Brezanóczy-féle lojális vonalat támogassa. Endrey Mihály és Bárd János püspöki kinevezése csupán jogi rendezés, mivel eddig is püspökök voltak, de ügyüket a papképviselőket sújtó pápai dekrétumok feloldása előtt nem voltunk hajlandók rendezni."[116]

Éppen ezek a nem sokkal később megtörtént püspöki kinevezések indították Mindszenty bíborost - aki lakóhelyét Bécsben rendezte be és hozzáfogott, hogy az öt kontinensen szétszóródott magyar katolikusokat pasztorálja[117] - arra, hogy a vatikáni keleti politika eddigi „eredményeivel" kritikusan szembenézzen. Ítéletét kilenc, a számára legfontosabb pont-

[116] Ólmosi 190.

[117] Emlékirataim 486.

ban foglalta össze. Memorandumának a következő címet adta: „Az Apostoli Szentszék és a magyar kommunista rendszer kapcsolatairól". Iratát 1971. november 24-én hozta latin nyelven a bíborosállamtitkár és a „Consilium pro Ecclesiae Publicis Negotiis" bíboros tagjai tudomására.[118] A memorandumot hordereje és mondanivalója miatt teljes egészében kell közölni:

„Kötelességemnek érzem, hogy az egyház érdekében kifejtsem észrevételeimet a Szentszék politikájáról a kommunista országok felé, speciálisan Magyarország felé. Ezek a kapcsolatok ugyanis ***lényegesen befoyásolják nemcsak az otthoni egyházak életét, hanem kihatással vannak a nyugati közvéleményre is****, mely a tárgyalások hírei alapján alkot magának ítéletet a kommunista országok egyházainak sorsáról, sőt a keresztény vallásnak a kommunizmussal való összeférhetőségéről.*

1. Elvileg nem vonom kétségbe ezeknek a kontaktusoknak sem szükségességét, sem hasznosságát. Maga a tény, hogy a kommunista államok elismerik a Szentszéket illetékes tárgyalófélként, pozitíve esik latba . Maga a tudat, hogy a Szentszék figyeli a helyi egyház helyzetét, mérséklőleg hathat az elnyomókra, és serkentőleg a helyi egyházra. Ahhoz sem fér kétség, hogy a Szentszéknek kötelessége keresni

[118] Mindszenty-Alapítvány Levéltára Budapest. Mindszenty iratkatalógus és bibliográfia. Budapest 1995. Bgy. 58. Kinyomtatva: Mészáros István: Mindszenty és az Ostpolitik Bp. 2001. 135-144.

minden alkalmat, hogy az elnyomott egyházak sorsát enyhítse.

Ha tehát a következőkben kritikai elemzés alá veszem a Szentszék politikáját a kommunista országok felé, azt nem elvi szempontból teszem, hanem az elfogadott elveknek kevésbé megfelelő módon való alkalmazása miatt, mely nemcsak a várt eredményt nem éri el, hanem – indirekte – sokszor káros lehet az egyházra.

2. Az egyház jövője ezekben az országokban attól függ, hogy ***mennyiben sikerül a hitet átmenteni a jövő generációk számára.*** *Elsőrendű fontossága van ebben a* ***hitoktatásnak,*** *legyen az iskolai, templomi, plébániai, családi vagy egyéni, nemkülönben a keresztény igazságok sajtó útján való terjesztésének.*

Az a benyomásom, hogy a szentszéki diplomácia és a Curia Romana egyéb illetékes szervei (pl. az ötévi relációk kapcsán) nem helyeznek elég súlyt erre a problémára. Mons. A. Casaroli 1964. évi nyilatkozatában (L'Osservatore Romano 1964. 9. 19. 1 oldal) hangsúlyozta ugyan, hogy a hitoktatás is tárgyát képezte a tárgyalásoknak, sőt bizonyos optimizmussal nézett e tekintetben a jövőbe, a konkrét tények viszont azt mutatják, hogy ***a hitoktatás terén a helyzet azóta nemcsak hogy nem javult, hanem rosszabbodott.*** *A hitoktatásra való beiratkozásnál folytatódnak a törvényellenes, korlátozó visszaélések. Napirenden vannak a hitoktatási engedélyek megvonásai. A hitoktatásnál tilos a modern segédeszközök használata. A hitoktatáson való részvételnek hátrányos következményei vannak a magasabb tanulmányoknál és az életben való elhelyezkedésnél.*

Miközben a Szentszék tárgyal, a rendszer ismételten pereket konstruál ***papok és világiak ellen 'összeesküvésnek', 'tiltott szervezkedésnek' minősített hitoktatás címén.*** *Úgy tudom, hogy a Szentszék nem tiltakozott a nyilvánosság előtt az ilyen perek ellen, hanem megelégszik azzal, hogy élőszóval vagy írásban jelenti be érdeklődését vagy tiltakozását a magyar szerveknél. Az ilyen lépésről természetesen senki sem szerez tudomást, a rendszer pedig, amint a tények bizonyítják, folytatja elnyomását, mintha mi sem történt volna.*

3. Súlyos mulasztásnak tartom, hogy ***a Szentszék nem tájékoztatja a közvéleményt az elnyomott egyházak igazi helyzetéről.*** *Elégtelennek tartom, hogy a tárgyalásokról kiadott közleményekben csak az elért konkrét eredmény szerepel, s nem történik említés a megoldatlan problémák sokaságáról. Legalább egy kísérő sajtókonferencia bő alkalmat adna a kérdés helyes megvilágítására. Ilyen beállítása a tárgyalásoknak nemcsak vigasztalólag hatna az otthoni papokra és hívekre, hanem helyes fénybe helyezné az egyház sorsát a nyugati közvélemény előtt is, amely – még egyházi köröket sem véve ki – naiv tájékozatlanságban él.*

A mai gyakorlattal a Szentszék ***azt a benyomást kelti a szabad világ felé, mintha a szocialista országokban az egyház ügyei rendben volnának.*** *Ilyen eljárással akaratlanul is segédkezet nyújtunk ellenségeinknek az egyház elnyomásához, s indirekte előmozdítjuk azt a primitív hiedelmet, mintha a kommunizmussal való gyakorlati együttélés előfeltételei már biztosítva volnának.*

Fájdalmas irónia, hogy így az egyház a kommunizmus terjedését könnyíti.

4. Úgy tűnik, hogy ***a szentszéki diplomácia fő célja a hierarchia életben tartása, a püspöki székek betöltése, minél több segédpüspök kinevezése.*** *Távol áll tőlem, hogy a hierarchia jelentőségét lebecsüljem, sőt éppen a püspök jelentősége késztet arra, hogy a szentszéki diplomáciát a kellő óvatosságra kérjem a kinevezések terén.*

Püspöki kinevezésnek csak akkor van értelme, ha vagy már biztosítva vannak működésének lehetőségei, vagy olyan kiváló egyéniségről van szó, aki kedvezőtlen körülmények között is érvényt tud szerezni a püspöki méltósággal egybekötött elveknek.

Magyarországon az 1957/22. számú törvényerejű rendelet előzetes állami konszenzushoz köti a püspökök kinevezését. Ez lehetetlenné teszi a Szentszék számára, hogy saját kritériumai szerint nevezzen ki püspököket. A rendszer által prezentált vagy elfogadott jelöltek, amint a gyakorlat mutatja, egész kevés kivétellel, nem válnak az egyház javára.

Égetően szükséges, hogy a Szentszék alaposabb vizsgálatnak vesse alá a kadidátusokat. Ha a legkisebb erkölcsi vagy jellembeli defectus mutatkozik, a Szentszék óvakodjék őt kinevezni. Nagyobb súlyt kell helyezni a jelöltek természetes jellemvonásaira. A mai egyháznak férfiakra van szüksége, nem effeminált, félénk megalkuvókra, alkalmazkodókra.

Elengedhetetlenül szükségesnek tartom, hogy a Szentszék a püspöki kinevezés terén ***hagyjon fel a kompromisszumos politikával,*** *azaz egy jó püspök kinevezéséért a kommunisták is kapjanak jutalmat egy kevésbé alkalmas egyén promóciójával. Ne szolgáltassunk ki egy püspököt a kommunisták gúnyjának, akik szívesen kihasználják jelöltjük emberi gyengeségeit, de megvetik mint embert és mint püspököt. Máris túlságosan lejárattuk a püspöki tekintélyt a papság és a nép előtt.*

A püspökök számának gyarapításánál fontosabb, hogy a Szentszék ***igyekezzék előbb az egyházkormányzat szabadságát biztosítani.*** *A mai körülmények között, körülvéve az állam által ráerőszakolt munkatársakkal, a püspök nemcsak tehetetlen, hanem olyan intézkedéseket kell tennie, melyek ellenkeznek az egyház jól felfogott érdekeivel.*

Ha nem sikerül ezeket a személyi és tárgyi előfeltételeket biztosítani, a Szentszék elégedjék meg apostoli kormányzók kinevezésével püspöki jelleg nélkül.

5. Azt hiszem, nem szorul bizonyításra hogy az ún. ***papi békemozgalom a kommunista rendszer szerve,*** *nem a béke szolgálatában, hanem az egyház belső szétzüllesztésére. Ha információim nem tévesek, a Szentszék az 1964-es ún. megállapodásban a békemozgalmat elítélte s feloszlatását kérte. Ez az Állásfoglalás is, sajnos, titokban maradt, sőt a megállapodás kapcsán kinevezett, Rómából hazatért püspökök belépése a mozgalomba azt a látszatot keltette – és kelthette joggal – hogy ez a Szentszék engedélyével, ha nem utasítására történt.*

Ugyanakkor híre ment, hogy Mons. A. Casaroli levelet intézett b. e. Shvoy Lajos székesfehérvári püspökhöz, aki a békemozgalomnak leghatározottabb ellenzője volt, kérve őt, hogy tanúsítson elasztikusabb magatartást az állammal és

a békemozgalommal szemben. Más püspök is kapott a Szentszék megbízottja részéről biztatást, hogy vegyen részt a békemozgalom ülésein. Ami betetőzi a dolgot, hogy a mozgalom közismert tagja az érseki méltóságig jutott.

A békemozgalom káros tevékenysége elsősorban abban nyilvánul meg, hogy ***tagjai nem egyházi, hanem politikai érdemekért kapják - állami nyomásra - az egyházi kulcspozíciókat*** *a kúriákban, káptalanokban, szemináriumokban, nagyobb plébániákon. Sokan közülük két-három állást töltenek be – kanonok és irodaigazgató Esztergomban, plébános Budapesten stb. – a szegénységben élő papság és hívek megbotránkozására vagyonra tesznek szert, villákat építenek nyaralóhelyeken, luxuskocsikon járnak, erkölcsileg súlyosan kifogásolható életet élnek (Szombathely, Győr).*

Abból a tényből, hogy ezek a visszaélések már évek óta tartanak, és állandóan ismétlődnek, arra kell következtetnem, hogy a szentszéki diplomácia vagy nem ismeri a tényleges helyzetet, vagy nincs bátorsága arra, hogy fellépjen ezek ellen, akár a püspökökre, akár az állami tárgyalófélre gyakorolt nyomás által. A vázolt állapotokért elsősorban az állami szerv felelős.

A Szentszék szóvivőinek nemcsak elvi síkon, hanem konkrét példákkal is tiltakozniuk kellene az egyházi fegyelem és erkölcs súlyos sérelmei ellen. Vagy azzal nyugtatjuk lelkiismeretünket, hogy ezek a kérdések a püspökök joghatóságába tartoznak?

A békemozgalom ***külföldre*** *is kiterjesztette működését. Küldöttségek jelennek meg – néha püspök vezetésével – kommunista békegyűléseken (Berlin, Varsó, Stockholm, Helsinki) a Pax Christi gyűlésein stb. Ideje volna, hogy a*

Szentszék informálja a nyugati hierarchiát a békemozgalom káros tevékenységéről, igazi természetéről, rámutatva arra, hogy ennek semmi köze sincsen a nyugati Pax Christi mozgalomhoz. Könnyelműségnek tartom, hogy a Szentszék nem vesz annyi fáradságot magának, hogy a kommunista félrevezetésnek véget vessen.

6. A kommunisták ma is nyíltan hirdetik, hogy ***céljuk, a vallás és az egyház kiirtása, nem változott.*** *Csak finomultak módszereik, csiszoltabb a taktikájuk. Ezzel nemcsak a világot sikerült megtéveszteniük, hanem az egyháziakat is.*

Nem vonhatom ki magam azon benyomásom alól, hogy a kommunisták megtévesztő udvariassága megigézte a Szentszék képviselőit is, és az ennek jegyében folytatott tárgyalások túlzottan és vakon jóhiszeműek s nem számolnak a másik fél igazi szándékaival. Így jön létre a világ felé ***egy látszólagos jó viszony, mely azonban csak a diplomáciai síkon érvényesül,*** *anélkül, hogy vertikális hatása volna.*

Az alsóbb régiókban a papság és a hívek változatlanul szenvedik az elnyomatás keserűségét. Így alakul ki a legjobbakban egy tépelődő, fájdalmas ellenszenv a Szentszék iránt, a kollaboránsok pedig lekicsinylő mosollyal ünneplik győzelmüket, mert a történelem láthatóan őket igazolja.

Az eddigi szentszéki tárgyalások – legalábbis, ami a külső benyomást illeti, – túlságosan kedveztek a kommunista propagandának és a rendszer kollaboránsainak, rengeteg idealizmust romboltak le éppen a leghűségesebbekben, akik az egyházért mindenüket feláldozták. Elég, ha a legutóbbi példára utalok, mely a kiközösítések feloldásának

publikálásával történt, s melynek méltó korrekcióját hiába vártam.

*7. Ha ezeknek a jelenségeknek az okait keresem, többek között azt látom, hogy a Szentszék **diplomáciája nem fordít elég gondot a kommunizmus elméletének és gyakorlati magatartásának tanulmányozására**. Az a tény például, hogy a Consilium pro Publicis Ecclesiae Negotiis referensei folytonosan változnak - nem a rájuk bízott szektor kritériumai, hanem karrierjük szempontjai szerint - olyan gyenge pontja a pápai diplomáciának, mely elkerülhetetlenül kisebbségi helyzetbe hozza a gátlás nélküli, központilag irányított kommunistákkal szemben.*

*Ha valahol, itt volna szükség **igazi specialistákra**, akik nemcsak a kommunista dialektikával vannak tisztában, hanem ismerik az érdekelt ország múltját, népének jellemét, főleg egyházának történetét.*

Ezzel szemben a valóság az, hogy alig dolgozta be magát az ország problémáinak ismeretébe, más beosztást kap, s az utód rengeteg idő és fáradság árán próbálkozik - az összefüggéseket alig látva - belehelyezkedni a szituációba.

*8. A hierarchia fokozatai az egyházban elsősorban **officiumot** jelentenek. Ehhez tartozik az alárendeltek testvéri figyelmeztetése, tévedések helyreigazítása, megfelelő útmutatások adása stb. Ha ezeket az elveket a magyar egyház viszonyaira alkalmazom, arra a következtetésre kell jutnom, hogy a Szentszék vagy nem gyakorolja megfelelően ebbeli jogait és kötelességeit, vagy pedig -ami még szomorúbb- elvesztette befolyását a püspökökre.*

*Nem akarok itt részletekbe bocsátkozni, csak utalok a **szellemi, lelki irányítás csaknem teljes hiányára**, a nyilvános botrányok tűrésére, a kánonellenes intézkedésekre, az egyház általános nyomora között bizonyos körök - püspököket sem véve ki - luxusára stb.*

Nem olyan dologról van szó, melyeket csak a rendszer erőszakol a püspökökre, s melyekkel szemben tehetetlenek. Érzéketlenségről, buzgóság hiányáról, bátortalanságról van szó, mely már nem is látja, milyen és mennyi lehetőség van még, hogy igazi kereszténységről tegyünk tanúságot ateista környezetben.

***Nem szabad ezt az egyházat magára hagyni gyengeségeiben sem.** Meg vagyok győződve, hogy ezen a téren a szentszéki diplomáciának komoly feladatai és nagy lehetőségei vannak. Péter hivatását az Úr abban is megjelölte, hogy erősítse meg a testvéreket. Ne csodálkozzunk, ha a legjobbak is belefáradtak a hosszú küzdelembe, főleg az utolsó években, amikor azt kell látniuk, hogy a hivatalos egyház egy reménytelen dialógus jegyében maga építi le az ellenállás régi ideáljait s senki sincs, aki fellépne az egyház belső bomlasztása ellen.*

*Az üldözött egyház több **spiritualitást, több lelkipásztori orientációt** vár a szentszéki diplomáciától. A püspököknek, papoknak tudniuk kell, hogy a Szentszék nemcsak az üres püspöki székek betöltését kíséri figyelemmel, hanem az **egyháziak mindennapos életét és lelkipásztori tevékenységét is**. S tudniuk kell azt is, hogy a Szentszék nem rejti véka alá meggyőződését az állami szervek előtt sem. Csak ez hozhat létre újból **bizalmi légkört** a püspökök és papok, a magyar egyház és a Szentszék között.*

9. Nem kívánok kitérni egyéb problémákra, mint például a működési engedélyek megvonása a papoktól, a világi státusba kényszerített világi és szerzetes papság sorsára, a szerzetesnők helyzetére, a kispapok diszkrimináló katonai szolgálatára stb.

Szeretném remélni, hogy a szentszéki diplomácia ezekről sem feledkezik meg a jövőben. Nemcsak jogi sérelmekről van itt szó, hanem fájdalmas emberi tragédiákról is. Mennyi papi, szerzetesi hivatás ment és megy tönkre az egyháziak részvétlensége, érdektelensége mellett."

Az ugyancsak megkérdőjelezhető püspöki kinevezések kritikájával a prímás nem volt egyedül. A Szentszék iránt mindenkor lojális Zágon prelátus is Kada Lajoshoz 1971. április 12-én írt levelében így nyilatkozott: *„Cheli ma utazott Budapestre, hogy püspöki kinevezésekről tárgyaljon. A kormánynak vannak lehetetlen jelöltjei s úgy tűnik, megint kompromisszumra kerül sor. Lenyelnek olyan embert is, aki más körülmények között soha szóba nem került volna női relációi miatt. A rendőrség ezzel máris fogva tartja őket, de nagyobb érdek miatt a Szentszék esetleg hozzájárul a kinevezéshez. Félek, hogy az amúgy is aláásott morál így egyre süllyed."*[119]

[119] Az eredeti levél fénymásolata a szerző birtokában. 2001 nyarán Kada Lajostól kapta.

4. MINDSZENTY HIVATALFOSZTÁSA (1974)

Amikor Mindszenty „szomorú" bécsi számkivetésébe ment, úgy döntött, hogy a hátralévő éveit és erejét három életfontosságú cél szolgálatába állítja. Mint prímás főpásztori gondjaiba veheti a többszázezer hazátlan magyar katolikust, emlékiratai kiadásával figyelmeztetheti a szabad világot a bolsevizmus növekvő és terjedő veszélyeire, és néha talán alkalma adódik arra is, hogy szószólója legyen a tragikus sorsú magyarság ügyének.[1]

Az első cél érdekében kidolgozott egy tervezetet a magyar külföldi pasztoráció érdekében és arra kérte a Szentszéket, ezt a tervezetet hagyja jóvá és nevezzen ki két segédpüspököt, egyet Európa, egyet Amerika számára. A prímás azonban, mint előre sejtette, Rómából - valószínűleg politikai okokból - még csak választ sem kapott.[2] Így azután maga indult útnak, hogy az öt kontinensen szétszóródott magyarságot felkeresse. Utazásai, amelyekről emlékirataiban röviden maga is beszámol[3], míg a meglátogatott emigrációs magyarokat és nyugati egyházi vendéglátóit hallatlan lelkesedésbe hozták, addig a magyar kommunistákat felbőszítették. Azt a hírt terjesztették,

[1] Emlékirataim 485.
[2] Emlékirataim 486.
[3] Emlékirataim 404-411, valamint Csonka, A száműzött bíboros.

hogy Mindszenty a lelkipásztorkodás címén politizál, mivel a hívekhez intézett beszédeiben a kommunista üzelmekről, az egyházüldözésről sem hallgatott.

1971. ádventi körlevelét, amelyben a „vasfüggönyt" mint ideiglenes osztrák–magyar határt jellemezte, úgy értelmezték, mintha ő kétségbe vonta volna Ausztria és Magyarország közötti határ érvényességét. A magyar kommunisták által befolyásolt és felbőszített osztrák sajtó hadjáratot indított ellene.[4] Ez azután VI. Pál pápát arra indította, hogy 1971. december 14-én egy levelet intézzen hozzá.[5]

Ebben ugyan örömét fejezte ki a prímás lelkipásztori munkája fölött, de felhívta a figyelmét azokra a veszélyekre is, amelyeket nyilatkozatai előidézhetnek, annál is inkább, mivel jelenlegi helyzete bölcsességet és felelősségtudatot követel. Ezzel kapcsolatban említést tett a pápa a prímással szemben tanúsított sok előzékenységéről, majd hivatkozott a prímás áldozatvállalására, engedelmességére és szófogadására az Apostoli Szék iránt. Azután szó szerint így folytatta. *„Mivel valóban súlyos károktól lehet tartani, amelyek nemzeted katolikus egyházát mintegy politikailag magyarázott szavaid következtében érhetik, esdekelve kérünk téged, hogy mielőtt egy beszédet mondasz a nyilvánosság előtt, vagy valamit nyilatkozol, vagy kommentálsz, a szöveget előbb az Apostoli Széknek mutasd be*

4 Emlékirataim, 488-492.

5 Fénymásolata a szerző birtokában. ***Függelék 1.***.

és döntését fogadd el. Az Apostoli Szék gondoskodik róla, hogy a döntésről hamar értesülsz."

Mindszenty bíboros 1972, március 10-én válaszolt a pápának[6]. A teljes levél magyar fordítása így hangzik:

Szentséges Atya!

Szentséged személyes meghatalmazottja, főtisztelendő Zágon József engem ezekben a napokban értesített arról, hogy Szentséged kérésemet, a római cenzúrák visszavétele ügyében, nem teljesíthette. Mivel ő (Zágon) ezt a választ az 1971. június 25. és 27. között készített Pro-memoria bizonyos érveivel akarta bizonyítani, engedje meg Szentséged, hogy ennek a dokumentumnak az értelmét feltárjam.

A nevezett meghatalmazott Szentséged nevében 1971. június 25-én az Amerikai Egyesült Államok követségének épületében többek között a következőket mondta: 'A követség elhagyása új lehetőséget adna arra, hogy Őeminenciája értékes szolgálatot tehessen a magyar egyház számára külföldi és belföldi viszonylatban, emlékiratainak megmentésével, ezek publikálásával előmozdíthatná a magyar egyház és nemzet sorsának jobb megértését, különös tekintettel a Szent István jubileumra és a magyar kereszténység ezer éves fordulójára.' (Pro-Memoria 1. oldal)

Ezután ő a feltételeket a Szentszék részéről ismertette.

*Az **első feltétel** az esztergomi érsekséget és a prímási széket illette. (Én esztergomi érsek és Magyarország prímása maradok, impeditus).*

6 Az eredeti fénymásolata a szerző birtokában. ***Függelék 2.***.

*A **második feltétel** azt kívánta, hogy a követséget és hazámat nyilatkozat nélkül hagyjam el. (Ezt a feltételt kikötés nélkül elfogadtam).*

*A Szentszék **harmadik feltétel**ét főtisztelendő Zágon József így fogalmazta: 'Új helyzetében Eminenciád ne tegyen olyan nyilatkozatot, sem szóban, sem írásban, melye az Apostoli Szentszéknek a magyar kormányhoz való viszonyát zavarná vagy a magyar kormányt és a Népköztársaságot sértené.' Ehhez a feltételhez a következő megjegyzést fűztem: 'A kommunista magyar rendszert, mely a magyar egyház és nemzet romlását okozta, nem fogadom el tárgyalófélként, még kevésbé megnyilatkozásaim bírájaként, esetleges feltételeit visszautasítom. Az egyetlen igényem a rendszerrel szemben: teljes rehabilitációm a Justizmord után. Annak elbírálása, hogy esetleges megnyilatkozásom árt-e a Szentszék és a magyar nemzet viszonyának, kizárólag a Szentszék illetékességébe tartozik. A Szentszék gondoskodjék, hogy a másik fél is, azaz a magyar rendszer és szervei, valamint az elengedhetetlenül feloszlatandó papi békemozgalom, hasonló magatartást tanúsítson velem szemben és ne kényszerüljek valótlan vagy sértő megnyilatkozások cáfolatára'(Pro-Memoria 3. oldal).*

*A **negyedik feltétel**t Szentséged megbízottja a következőkép adta elő: 'Eminenciád tartsa emlékiratait titokban, azokat ne publikálja és intézkedjék, hogy halála esetén azok a Szentszék birtokába jussanak, mely alkalmas időben gondoskodni fog kiadásukról'.*

Ezt a feltételt természetesen nem tudtam elfogadni. Miután főtisztelendő Zágon József ezt az ügyet a Vatikánban megtárgyalta, a Szentszék nevében a lényegesen megváltoztatott negyedik feltételről így nyilatkozott.' Miután Eminenciád tájékoztatott emlékiratainak tartalmáról, nem látok komoly nehézséget arra, hogy ezek, legalábbis jelentős részükben, még Eminenciád életében publikáltassanak. Az emlékiratokat magánál tarthatja, vagy átadhatja olyan papi személynek, aki Eminenciád és a Szentszék bizalmát bírja' (Pro-Memoria 3. oldal).

Ezek, a feltételekhez részemről hozzátett kiegészítések világosan bizonyítják a következőket:

*1. A kommunistáknak azt a jogát, hogy nyilatkozataim a Szentszék és a magyar kormány viszonyának ártanak-e, megítélje, világosan visszautasítottam és tiltakoztam az ellen, hogy a Szentszék nyilatkozataimat kommunista felfogás szerint ítéli meg. Ezért nyilatkozatomnak, hogy 'az elbírálási jog kizárólag a Szentszék hatáskörébe tartozik', értelme ez: A kommunisták jogosultságát ebben az ügyben abszolút és teljesen elvetem. **Ezért nem lehet arra következtetni, hogy én kész lettem volna hogy publikációimat és nyilatkozataimat a kommunisták kívánságának megfelelően egy előzetes cenzúrának vessem alá.***

*2. **Emlékirataim kiadásával kapcsolatban tökéletes szabadságot** igényeltem. Szentséged megbízottja a negyedik eredeti feltételt lényegesen megváltoztatta. **Különben Szentséged megbízottja budapesti megbeszélésünkben egy előzetes római cenzúráról mit sem szólt.***

Ezért nekem Szentséged hozzám 1971. július 10-én írt leveléből arra kellett következtetnem, hogy Szentséged levelem teljes egészében megkapta, tervemet alapos tanulmányozás tárgyává tette, jónak találta és helybenhagyta.

Mindezek alapján biztos voltam benne, hogy emlékirataimat – 15 év munkáját – szabadon nyilvánosságra hozhatom.

Száműzetésemben is a kommunisták támadásainak és mesterkedéseinek vagyok kitéve. Ilyen ellenségeskedések ellen bizonyos segítségre kellett volna számítanom. Az igazság az, hogy senki sem védett meg akkor, amikor a kommunisták pl. körlevelem fondorlatosan eltorzították és engem az újságokban, a rádióban és a televízióban avval vádoltak, a magyar prímás Ausztria integritását kétségbe vonta.

Mit tettem? Ebben a körlevelemben említést tettem 25 éves fogságomról és a magyar nemzet szenvedéséről. Szó szerint ezt írtam: 'Az Úrba vetett bizalommal és reménnyel léptük át a fogság küszöbét és azután az ez idei (jelenlegi) emberek életét kioltó határát a hazának'. Ennek a mondatomnak az igazi és helyes értelme az egyszerű szellemi összefüggésben ez: Előbb átléptem a börtön küszöbét 1956-ban, azután Magyarországot elhagyva 1971-ben átléptem a haza határát, amely jelenleg úgy van megalkotva, hogy Magyarország fiai, akik menekülnek, ott életüket veszthetik.

Az egyetlen igazság: Azt akartam mondani, hogy én is láttam nagy fájdalmamra az elnyomók által létesített vasfüggönyt.

És mit konstruáltak ebből a kommunisták? Ők a szót 'jelenleg' az összefüggésből kivették és 'érvénytelen' szóval helyettesítették, és megpróbálták még a Vatikánt is rászedni. ***És a Szentséged államtitkársága által bevont magyar tolmács átvette befolyásolásukra – amennyiben az okozati összefüggésből kivehető – levelem***

fortélyosan megváltoztatott értelmét ostobán és rosszindulatúan.

A kommunistáknak ezután a rosszindulatú mesterkedése után lett velem közölve – még ha atyai kérésként is – hogy valamennyi írásomat és nyilatkozatomat előzetes cenzúrának kell alávetnem. És ez már azután történt, hogy Ausztria szocialista kancellárja, Bruno Kreisky úr 1971. október 8-án a bécsi parlamentben kijelentette: A magyar prímás nem az osztrák-magyar államhatár érvényességéről, hanem annak jelenlegi állapotáról beszélt.

Szentséged 1971. december 14-én kelt levelét köteles gyermeki tisztelettel, de nagy fájdalommal vettem. Annál nagyobb volt a fájdalom, mivel Szentséged arról a nagy kárról szólt, amelyet én a magyar egyháznak okozhatok. Nagy szomorúságomban azután eszembe jutott: Ez a cenzúra ellentmondani látszik annak a beszédnek, amelyet Szentséged 1971. október 30-án a Sixtusi Kápolnában mondott. A beszéd idején úgy tűnt, a Szentatya nem tart attól, hogy a magyar prímás a vallásnak és az egyháznak ártott volna, vagy ártani tudna, ellenkezőleg, dicsérte tántoríthatatlan hitét és lelkipásztori munkáját.

Szentséged méltóztatott nekem 1971. július 10-én a következőket írni: 'Ez (Magyarország elhagyása) nyilvánvalóan nem fogja az evangélium szorgalmas és hű hirdetésének a végét jelenteni. Még nagyobb érdemet fogsz szerezni Krisztus seregében és az egyház szolgálatában, hiszen új tartózkodási helyeden, amelyet kiválasztasz, erényeid példájával, tanácsaiddal, munkáddal, prédikációiddal igen hasznos lehetsz. 'És most ennek az előzetes cenzúrával hátralévő éveimben akadályozva vagyok abban, hogy a magyar híveket, akik pedig az egész világon szétszórva

mint 'nyáj pásztor nélkül' vannak és akik mindenhonnan kérik és elvárják, az ő lelki és vallási életüket támogassam.

Az előadott okok alapján kérem és könyörgök, kegyeskedjék Szentséged visszavenni ezt az előírt római cenzúrát. Keserű száműzetésemben nagyon remélem, Szentséged nem fogja tőlem ezt a vigasztalást megtagadni.
Szentséged áldott és áldó kezét csókolva
Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek,
Magyarország prímása. "

Mindszenty fenti leveléből kiderül, hogy a Szentszék Zágon prelátust Bécsbe küldte, magyarázza meg a prímásnak az intézkedést és vegye rá arra, hogy azt elfogadja. Nyilvánvalóan nem járt sikerrel Zágon küldetése, hiszen mint a fenti levélből nyilvánvaló, Mindszenty arra kérte a pápát, vonja vissza az előzetes cenzúrát. Mindszenty levele viszont arra késztette VI. Pált, hogy máris néhány héttel később, 1972. április 18-án egy újabb, tisztázó levelet intézzen Mindszentyhez.[7] Szövege magyar fordításban a következő:

„Tisztelendő Testvér.
Ez év március 10-én kelt leveledet megkaptuk és azt hosszan és alaposan tanulmányoztuk. Azt szeretnénk, hogy jól értsd, amit immár többször is szeretett fiunk, Zágon Józsefen keresztül tudomásodra hoztunk: hogy ugyanis mindazt, amit te magas méltóságod és nagy felelősséged figyelembevételével nyilvánosan írsz, mondasz, a nyilvános véleményt különösképpen érinti és írásaidban és szavaidban az Apostoli Szék is érintve van.

Ebből az okból kifolyólag gondoskodni kell arról, hogy a te eljárásod és a miénk között ne legyen ellentmondás. Tehát, hogy bármiféle eltérés el legyen kerülve, szükséges az Apostoli Széket tájékoztatni mindarról, amit nyilvánosan írni vagy mondani szándékozol. Nincs szó cenzúráról, hanem a dolgok szükséges szervezéséről és egy kölcsönös együttműködésről.

Hogy ezt el lehessen érni, az lett javasolva, hogy Rómában 'konzultorokat' állítsunk hivatalba. Ennek ellenére, ha te jobbnak látod, Hozzánk mindenkor direkt fordulhatsz és Nekünk azokat a dolgokat előbb bemutatod, amiről a múlt év december 14-én hozzád írt levélben szó volt, szem előtt tartva azt, amit Zágon József neked utóbb részletesen elmagyarázott.

Nincs ok tehát keserűségre, légy meggyőződve arról, hogy Mi téged a szeretet érzelmeivel kísérünk és miután Mi nemrég lélekben születésnapod ünnepeltük, szívből imádkoztunk érted az Úrhoz.

Megismételve áldott jókívánságainkat – melyeket kifejeztünk – lelki javakat, vigaszt és égi segítséget kérve, adjuk neked, tisztelendő Testvér, szeretetteljesen apostoli áldásunkat.
A Vatikán palotából 1972. április 18-án,
pontifikátusunk kilencedik évében.
Paulus P. P. VI."

7 Az eredeti fénymásolata a szerző birtokában. *Függelék 3.*

Mindszenty bíboros emlékirataiban arról tudósít, hogy néhány levélváltás után hajlandó volt magát alávetni a rendelkezésnek, de nem a kúria alacsonyabb rendű hivatalnokainak.[8] A valóságban azonban a cenzúra csak akkor szűnt meg, amikor a pápa a magyar kormány követelésének engedett és Mindszentyt felmentette az esztergomi érsekségtől.

A prímás kitért pasztorális utazásai alkalmával – mint fentebb már szó volt róla – beszédeiben és interjúiban az otthoni egyház és a magyar nép súlyos helyzetére is.[9] Ez természetesen alkalmat adott a magyar kormánynak arra, hogy újra és újra elszántan fellépjen a Vatikán ellen és követelje a megadott garanciák teljesítését. Fenyegetett és az akciókba még a magyar püspököket is belevonta. Később így számolt be erről a központi bizottság külügyi osztályának a titkára, Pullai Árpád 1974. március 19-én: „Magasra értékeljük, hogy a magyar katolikus püspöki kar 1973 őszén a pápához küldött levélben, amelyet valamennyi püspök aláírt, kérte, hogy Mindszenty Józsefet mentsék fel az esztergomi érseki székből."[10]

A lavina tehát megindult.

1972. október 10-én hozta a bécsi nuncius Mindszenty tudomására, hogy a Szentszék az ő kiutazásakor garanciát adott a kormánynak, semmi olyat külföldön nem tesz, vagy mond, ami a magyar kormány érdekeit sérti. Ez a hír Mindszentyt természetesen módfelett felháborította, elsősorban azért, mert erről Zágon prelátus neki a budapesti tárgyalások alkalmával egy szót sem szólt, holott ez neki kötelessége lett volna. Ha tudott volna róla, ő ezt a feltételt sohasem fogadta volna el. Hiszen mindenképen, bármilyen körülmények között is szenvedő népe között akart maradni és meghalni.[11]

Mindszenty 1972. július 14. és 20. között lezajlott angliai utazása nemcsak az angol magyar katolikusok nagy demonstrációja volt, hanem 130 angol parlamenti képviselő egyértelmű politikai fellépése is a kommunizmus ellen. [12] Ez utóbbi esemény, amelyről Mindszenty természetesen nem tehetett, valamint az emlékiratok publikálásának a bejelentése a magyar kormány fellépését a Szentszékkel szemben még radikálisabbá tette. VI. Pál pápa energikus lépésre határozta el magát.

1972. november 6-án a Szent Officium rangban harmadik emberét, Csertő Sándor[13] prelátust küldte Bécsbe, hogy Mindszentyt jobb belátásra bírja. Zágon prelátus már nem jöhetett számításba, mivel Mindszenty igen rossz néven vette tőle, hogy az 1971-es

8 Emlékirataim 487.
9 Emlékirataim 489.
10 Ólmosi 194-196, 213. Itt:194.

11 Emlékirataim 490.
12 Emlékirataim 491-492. valamint Csonka, 138-140, 315.
13 Csertő Sándor (1913-1982) teológiát Innsbruckban tanult, mint esztergomi egyházmegyés papot 1948-ban jogi tanulmányokra Rómába küldték. Ott jogból is doktorált és mivel nem térhetett vissza Magyarországra, 1953-ban a Szent Officium levéltárosa, majd 1969-ben általános prokuratora lett. 1980 óta apostoli protonotárius és a Szent Péter székesegyház kanonokja volt, vö. Magyar Katolikus Lexikon, 2, Bp. 1995. 426.

budapesti tárgyalások során a garanciát elhallgatta. Mindszenty nem volt hajlandó Zágont többé fogadni. Így küldték azután Csertőt Bécsbe.

Csertő Sándor 1972. november 7-én, 8-án és 9-én folytatott megbeszélést a prímással és erről a következő magyarnyelvű jegyzőkönyvet készítette:[14]

„1972. november 7-i találkozás.

Csertő kifejti a bíboros úr előtt küldetése jellegét és célját. Majd előadta Őeminenciájának a Szentszék aggodalmait a bíboros úr megnyilatkozásaival kapcsolatban, amelyeket a másik oldalon a legnagyobb figyelemmel kísérnek és azonnal tiltakoznak a Szentszéknél, mihelyt valamit találnak, ami a legtávolabbról is érintheti az egyház és az állam viszonyát vagy az otthoni vallási, egyházi helyzetet.

Ugyanerről az oldalról szemére vetik a Szentszéknek, hogy az állammal kötött megállapodást ebben a tekintetben nem tartja be. S ugyanakkor levonják a gyakorlati következtetést: nincsen értelme a Szentszékkel további tárgyalásokat folytatni és megállapodásokat kötni. S nem kizárt, hogy ez a többi kommunista kormány tudomására is jut és a velük való tárgyalás nagyon nehézzé válik.

Őeminenciája:

Mindenkinek van joga nyilatkozni, csak neki nincsen, aki olyan súlyos igazságtalanságokat szenvedett el és akinek erkölcsi kötelessége szavát hallatni. Az otthoni hívők korlátozásokat szenvednek el legszentebb emberi jogaik gyakorlásában, de erről nem panaszkodhatnak. Külföldön élő főpásztoruktól várják, hogy emelje fel szavát védelmükben. S amit mondott, az teljesen megfelel az igazságnak.

Csertő:

Ebben a Szentszéknek nincsen kétsége. De a Szentszék garanciát vállalt az állam felé, hogy Eminenciád elhagyva az országot nem érint olyan kérdést, ami az egyház és az állam viszonyára vonatkozik. Ezért minden megyilatkozásáért nem Eminenciádat, de a Szentszéket marasztalják el s a rezsim az otthoniakon bosszulja meg magát.

Ezért szükséges, hogy Eminenciád megnyilatkozásait ebben a delikát helyzetben összhangba hozza a Szentszék irányelveivel. Ezért kívánja a Szentszék megismerni Eminenciát beszédeit, írásait azok nyilvánosságrahozatala előtt, hogy nincs-e bennük valami, ami miatt a Szentszéket elmarasztalhatnák. A formát Eminenciád határozhatja meg. Eminenciádnak mindig joga van a Szentatyához közvetlenül fordulni.

Hogy a Szentszék tudomással bírjon Eminenciád szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozásáról, az javát szolgálja. Egy esetleges kritika vagy támadás esetén a Szentszéknek módjában lesz alkalmas módon védelmére kelni.

Ezen elvi jellegű megállapítások után kérte a bíboros urat, hogy a gyakorlati módozatokat az eddigi

[14] Az eredeti a szerző birtokában. Csertő nyilván elkészitette a Vatikán számára ennek olasz forditását is.

okmányok értelmében másnap, azaz november 8-án beszéljék meg. Őeminenciája ehhez megadta kegyes beleegyezését.

1972. november 8-i találkozás

Csertő:

Utalt a Szentatya december 14-i kéziratára, melyet Őszentsége intézett a bíboros úrhoz a lelkipásztori körlevelével kapcsolatban. Ebben a Szentatya kérte Őeminenciáját: 'antequam aliquid declares vel commenteris vel antequam aliquid scriptum typis cures edendum, textum Sedi Apostolicae proponas eiusque iudicium expectes'.

Majd utalt a bíboros úrnak március 10-i levelére a Szentatyához. Ebben míg Őeminenciája a leghatározottabban visszautasítja a magyar kommunista rezsim illetékességét annak megítélésében, hogy mi az, ami a magyar egyház és állam viszonyát károsan érinti, elismeri a Szentszék jogát ezekkel a szavakkal: 'Ius diiudicandi, utrum declarationes meae relationem inter S. Sedem et gubernium Hungaricum offenderent, unice et exclusive ad solam Sanctae Sedis competentiam attinet'. S hivatkozik az 1971. június 25-27-i promemória vonatkozó pontjára.

A Szentatya 1972. áprilisi kéziratával indokolja december 14-i intézkedését és interpellálja annak jellegét: Non agitur de aliqua censura, sed de necessaria coniuncta rerum ordinatione et mutua cooperatione... curandum est omnino, ne inter agendi rationem tuam et Nostram ulla sit discrepantia. Ut

ergo quaevis eiusmodi diversitas devitetur, oportet Apostolica Sedes antea certior reddatur de iis, quaez scribere vel puvlice declarare intendis'.

A Szentatya utal az együttmüködés módjára: ad hoc assequendum propositum est, ut Romae 'consultores' quidam instituerentur. A konzultorok személyének a kijelölését a bíboros úrra bízza. A konzultoroknak azért kell Rómában lenniök, hogy ismeretében legyenek a Szentszék intencióinak, vagy ha valamiben kételyük merül fel, tudjanak tanácsért a Szentszékhez fordulni. Ez természetesen nem zárja ki, hogy Őeminenciája, ha szükségesnek vagy hasznosnak ítéli, válasszon ki magának Bécsben is peritusokat és konzultorokat. Emellett a bíboros úrnak, mint minden eminenciás kollégájának jogában áll közvetlenül is a Szentatyához fordulni.

Őeminenciája:

Az ellen, hogy a Szentatya betekintést kapjon írásaiba, megnyilatkozásaiba, nincsen kifogása, de nem akarja, hogy a szentszéki hivatalnokok ítélkezzenek felette.

Brüsszeli, fatimai megnyilatkozásait nem küldötte el a Szentatyának, mert azt gondolta, hogy az eljárási mód azonos lesz a bambergivel, amikor a Szentatya kifejezetten kérte a beszéd szövegét. A fenti esetekben nem érkezett Őeminenciájához semmiféle megkeresés. A jövőben a Szentatya óhajának megfelelően kellő időben eljuttatja hozzá elmondandó beszédeinek, publikálásra kerülő írásainak szövegét.

A bíboros úr lelkipásztori körlevelével kapcsolatban fájlalja, hogy a Szentatya elmarasztalta anélkül, hogy őt előzőleg meghallgatták volna. Ha ezt tették volna, rámutatott volna, szavait mennyire elferdítették, félremagyarázták.

Azt is fájlalja, hogy nem közölték vele a megállapodás szövegét a magyar állam és a Szentszék között. Fölötte döntöttek, nélküle. Pedig ha ismerte volna a megállapodás szövegét, fenntartotta volna döntési jogát, hogy elhagyja-e vagy sem az amerikai követség épületét. Esetleg megkérte volna az Amerikai Egyesült Államok elnökét, hogy vonja vissz azokat a lépéseket, amiket személyével kapcsolatban a Vatikánnál tett.

Most a Szentszék annak a megállapodásnak a betartását kívánja tőle, amit ő nem ismert és amit ismerni joga lett volna, mert emberi jogának a korlátozására vonatkozik.

Neki ugyancsak joga lett volna megismerni azokat az óhajokat, amelyek az amerikai elnök részéről személyével kapcsolatban hangzottak el, mert ezek döntő szerepet játszottak elhatározásában, hogy elhagyja-e a követség épületét, vagy sem.

A bíboros úr gyakorlati nehézséget lát a római konzultorok gondolatával kapcsolatban. Jelenleg nincsen abban a helyzetben, hogy meg tudjon nevezni három olyan papot, akikben száz százalékkal meg tudna bízni. Ezeknek a konzultoroknak állandó kapcsolatban kellene lenniük vele, a szerzővel. Esetleg magyarázatot kellene adnia bizonyos nehezebben

érthető szövegekkel kapcsolatban. De egy szorosabb kapcsolat csak akkor volna lehetséges, ha a konzultorok nem Rómában, hanem Bécsben lennének...

A memoire kézirata magyar nyelven készen van és most van folyamatban annak német fordítása. A mű egyidőben jelenik meg magyar és német nyelven. Az utóbbi annyiban fontos körülmény, hogy a Szentatya közvetlen betekintést nyerhet a kéziratba és ítéletet alkothat annak tartalmáról.

Őeminenciája válasza[15] Bécs, 1972. november 9.

1. 1972. október 10-én tudtam meg a bécsi apostoli nuncius úrtól, hogy a Szentszék 1971 nyarán megállapodott a bolsevista magyar kormánnyal, hogy hazámból történt távozásom után én semmi olyat nem teszek vagy mondok, ami zavarná a bolsevista magyar rezsim és a Vatikán között a jó viszonyt. A szentszéki megbízott ezt az engem súlyosan érintő tényt 1971-ben a tárgyalások egész folyamata alatt elhallgatta előttem.
2. Ha én személyi kiküldöttet kapok tárgyalásra, elvárhatom, hogy minden engem és jövőmet érdeklő ügy ismertetésre kerüljön. Ahogyan közölni kellett volna velem az amerikaiak lépéseit a Vatikánnál személyemmel kapcsolatban, hogy ennek horderejével tisztában le-

[15] Eredeti fénymásolata. A hátlapon Csertő kézírása:"Vecsey urtól kapott példány. 1972. XI. 10. "

gyek. Ha ezeket megkaptam volna, visszariadva a megegyezés tényétől és tartalmától, úgy gondolom, arra a lépésre határozom el magamat, hogy megalázkodva a történt lépések visszavonását kérem. Tudott dolog, hogy én szenvedő népem körében akartam Budapesten meghalni.

3. A megállapodás tényét továbbra is titokban tartották előttem. Az 1971. december 14-i levél pedig ítélkezett felettem megkérdezésem nélkül. Ma is mély fájdalom fog el, ha arra gondolok, hogy ezt egy rosszindulatú sajtótámadás idején megalázó körülmények között kézbesítették ki nekem. De mégis később üzenetekben és levélben is enyhülést véltem felfedezni. Ez abból is látszott, hogy eleinte kérték a szentbeszédek szövegét (pl. bambergi utam előtt), amit már később nem tettek meg.
4. Azt gondolom, hogy amikor a Szentszék megkapta a magyar kommunista rezsim követelését, ezt nekem be kellett volna mutatni. Ez nem történt meg, még csak említést se tettek előttem erről, sőt az utólagos megküldés sem történt meg. Ennek megtörténte nélkül és a megállapodás további ötnegyed évig titokban tartásával kaptam panaszokat, hogy ezt meg azt nehezményezik.
5. A Szentatya szándékait régi tisztelettel fogadom. Mégis meg kell mondanom, hogy a velünk szemben álló tábor a szerződések hosszú

sorát kötötte országokkal, világszervekkel és egyházakkal, de köztudomású, hogy egyetlen egy esetben sem teljesítette vállalt kötelezettségeit, ha azok érdekeivel és ideológiai célkitűzéseivel ellenkeztek. Az ő szerződései az ellenfél behálózására szolgálnak a legtöbb esetben.

Otthon síri hallgatás van. Visszariadok attól a gondolattól, hogy én, aki szabad világban élek, ezt a síri hallgatást nyugodtan folytassam. Ez, úgy vélem, népem teljes letöréséhez vezetne. ”

A fenti üggyel kapcsolatban igen informatív az Egyházügyi Hivatal 1973. október 3-án készített feljegyzése a kommunista párt központi bizottsága számára.[16] Szó szerint így hangzik:

„1973. május 14. és június 21. között Budapesten három alkalommal nemhivatalos megbeszélés folyt a Vatikán megbízottaival az esztergomi szék ügyének rendezéséről. A megbeszéléseket kedvező légkör és a megoldásra való törekvés jellemezte.

A vatikáni megbízottak találkoztak a püspöki kar tagjaival is, akik kivétel nélkül egységesen sürgették Mindszenty József nyugdíjba vonulását és az új esztergomi érsek kinevezését.

16 Ólmosi 191-193, 213.

A megbeszélés során az alábbi eredményre jutottunk:

1. A Vatikán megbízottai javaslatot tesznek a pápának, hogy bírja rá Mindszentyt az esztergomi érseki székről való lemondásra.
2. Az esztergomi érseki szék két alternatív módon lehetséges:
   - Mindszenty lemondása után azonnal új esztergomi érseket neveznek ki,
   - vagy a lemondás után Esztergom önálló apostoli kormányzót kap, akit két év múlva neveznek ki esztergomi érseknek.

A két megoldási lehetőség közül az első mellett szól, hogy azonnal rendeződne az esztergomi érseki szék ügye. Ellene szól, hogy Dr. Ijjas József kalocsai érseknek át kellene engednie a püspöki kar vezetését az új esztergomi érseknek.

A második alternatíva áthidalja ezt a nehézséget. Ijjas József két év múlva 75 éves lesz, és ekkor fel kell ajánlania lemondását a pápának, addig azonban a püspöki kar elnöke marad.

3. Az esztergomi érseki székre jelöltként elfogadtuk Kisberk Imre c. püspök, székesfehérvári apostoli kormányzót (aki jelenleg is ellátja az esztergomi apostoli kormányzói teendőket) és dr. Lékai László c. püspök, veszprémi apostoli kormányzót. Ijjas érsek hivatalos jelölését magas kora miatt nem tudtuk elérni.

Kisberk Imre és Dr. Lékai László számunkra elfogadható jelöltek. Mindketten hívei az állam és az

egyház jó viszonyának, készek a politikai együttműködésre. Kisberk kisebb vezetői képességekkel rendelkezik, kevésbé önálló egyházi vezető, Lékai képzett, az országon kívül is tekintéllyel bíró, egyházpolitikai célkitűzéseink megvalósítására alkalmasabb egyházi vezető.

Javaslat:

1. A politikai bizottság felhatalmazza az Állami Egyházügyi Hivatal elnökét, hogy 1973. novemberében Budapesten vagy Rómában hivatalos tárgyalást folytasson a Vatikán megbízottaival.
2. A tárgyaláson arra kell törekedni, hogy Mindszenty lehetőleg még ez évben nyugdíjba vonuljon. Ennek érdekében az utódlás ügyét rugalmasan kell kezelni. Számunkra mindkét alternatíva és bármelyik jelölt elfogadható. Érdekeinknek jobban megfelel, ha az esztergomi érseki szék betöltése két ütemben történik és dr. Lékai Lászlót nevezik ki.
3. Amennyiben a vatikáni fél felveti a magyar kormány és a Vatikán közötti diplomáciai kapcsolat kérdését, a politikai bizottság és a minisztertanács határozatainak megfelelően adjuk át válaszunkat."

1973. nyarán Mindszenty emlékiratai magyar és német nyelven már nyomdában voltak. Ígéretéhez híven a bíboros a német szöveget és az emlékirat egy jelentős részét olasz fordításban elküldte VI. Pál pápának. A pápa megrendülten olvasta, de figyelmez-

tette Mindszentyt a publikáció veszélyeire, mivel a bíboros személyét és az otthoni egyházat illetően bosszútól tartott.[17] A prímás azonban nem hátrált, hanem egy részletes levélben[18] kitartott álláspontja mellett: Ehhez neki emberi joga van, sőt, mint püspöknek kötelessége, hogy a rágalmakat visszautasítsa. Egyúttal rámutatott a magyar egyház szomorú helyzetére is, ami az 1964-es megállapodás megkötése után semmiben sem fordult jobbra.

Miután a magyar kormány 1973 nyarán és őszén Mindszenty felmentését és ez esztergomi érseki szék újra betöltését a Vatikánnal letárgyalta, VI. Pál pápa 1973. november 1-jén Mindszentyt felszólította, hogy esztergomi érsekségéről mondjon le.[19] Azt írta, ezt „keserű ellenérzéssel terhelve" kell kérnie, és ezzel további fájdalmakkal járul hozzá eddigi szenvedéseihez, de tekintettel kell lennie a 25 év óta árva esztergomi egyházmegye lelkipásztori szükségleteire. A főpásztori irányítás hiánya súlyos kárára lenne a lelkeknek és a magyar egyháznak. Azonkívül lemondása után szabadabban határozhat emlélkiratai kiadásáról.

Mindszenty 1973. december 8-án hosszas megfontolás után válaszolt a Szentatyának.[20] Nemcsak azt hozta a pápa tudomására, milyen személyi okok forognak fenn, hogy a kérésnek ne tudjon eleget ten-

17 Emlékirataim 493.
18 Szó szerint közölve: Emlékirataim 493-494.
19 Emlékirataim 494-495.
20 Emlékirataim 495.

ni, hanem azokról a magyar egyházi visszásságokról is egy részletes listát készített, amelyek „lemondásával és egy új ember kinevezésével a katasztrofális helyzetet csak törvényesítené."

VI. Pál pápa azonban nem befolyásoltatta magát, elhatározása már régen készen volt. A Sixtusi Kápolna sekrestyéjében mondott kijelentése ellenére – „Te esztergomi érsek, Magyarország prímása vagy és maradsz" – azt tudatta 1973. december 18-án Mindszentyvel egy udvarias és érdemeit méltató levélben, hogy az esztergomi széket megüresedetté fogja nyilvánítani.[21]

Mindszentyt a levél nemcsak igen érzékenyen érintette, hanem becsapva is érezte magát. Egy ideig arra is gondolt, visszaadja a Szentatyának bíborosi címét.[22] Írt egy választervezetet és titkárának, Mészáros Tibornak adta, hogy gépelje le. Mészáros emlékirataiban leközölte:[23]

Szentséges Atya!
Nem tudom leírni, mennyire megrendített Szentséged levele. Harmadik elfogatásom 25. évfordulóján kaptam meg. Azok után, amik kijövetelem körül történtek és azon írásbeli és szóbeli biztosítékok után – Tu es aschiepiscopus Strigoniensis, primas Hungariae – amelyekkel egyedül voltam képes népem egyházhű fiai és lelkiismeretem előtt a

21 Emlékirataim 495.
22 Mészáros Tibor, 244.
23 Mészáros Tibor 238-240.

számkivetést vállalni, semmiképpen sem várhattam ilyen értesítést.

A mai magyar rezsim a hűséges papokat félreállítja, élükön a prímással, és az őt kiszolgáló lelkészeket használja fel az egyházi fegyelem és a hitélet szétzüllesztésére.

Szentséged azt reméli, hogy az utód kinevezésével segíthet ezen a szomorú helyzeten. Meggyőződésem, hogy a jelen magyar helyzetben az én letételemmel Szentséged ezt a kitűzött célt nem érheti el. Mert hivalkodás nélkül állíthatom, inkább ismerem a magyar egyház helyzetét, tátongó halálos sebeit és igényeit, mint azok, akiknek információi Szentségedet erre a lépésre indították. Azok a sebek nem 1971-ben, hanem 1948. december 26-án lettek tátongók. Otthon és idekünn is csak nagyobb lesz a zavar, a bizalom pedig a Szentszékhez hü papokban és hívekben még jobban meg fog inogni.

Szentséged dekrétumánál a lelkipásztori motiváció mellett a politikai vonatkozásoktól nem lehet eltekinteni. Nem kétséges, hogy az én letételemmel az istentelen és egyházüldöző rezsim régi vágya teljesül. Már 25 évvel ezelőtt szerették volna ezt elérni, s nem az egyház javára.

A rezsimnek azért is szüksége van sürgősen az én letételemre, hogy abban a hátrányos helyzetben, mely emlékirataim megjelenésével a Mindszenty-ügyben jut, hivatkozhassék arra, a szerzőt időközben a Vatikán dezavuálta.

Elmozdításom politikai vonatkozásai közé tartozik még többek között az is, hogy a rendszer nemzetgyilkos. (Saját hivatalos statisztikájuk szerint a tízmilliós magyar élettestből 15 év alatt 3. 150. 000 magzatot irtottak ki. Ez népem egyharmada.) Az a másik áldozat, amit Szentséged

most kíván tőlem, ezt a rezsimet támogassa? Én juttassam ezt a rezsimet belpolitikai és külpolitikai előnyösebb helyzetbe? Politikai vonatkozása az is az én elmozdításomnak, hogy a rendszer zsarolja a Szentszéket annak a kötelezvénynek az alapján, melynek létezéséről csak 1972. október 10-én értesített a bécsi nuncius úr. A rendszer ezzel akart engem elnémíttatni és most ezzel zsarolja ki az én elmozdításomat. (Több forrásból is jutottak el hozzám információk, hogyan folyik ez a zsarolás főpapok befogásával is).

A döntés keserű emberi vonatkozása pedig az, hogy 85. évemben ér... Stapinac, Beran bíborosok érseki állásukban haltak meg. Én vagyok egyedül azzal büntetve, hogy állásomtól, hazámtól megfosztva, ország-világ előtt megbélyegezve fejezzem be életemet.

Ilyen súlyos lépéshez nem elég az informata conscientia, sem a levélváltás. Ide szabályszerű eljárás kell a vád közlésével, a vádlott és tanúi szabályszerű kihallgatásával, a bizonyítékok átvételével és átvizsgálásával, ítélethirdetéssel.

Miután Szentségednek nemcsak az utolsó leveleit, hanem az elmúlt két évben keletkezett aktákat is gondosan átolvastam, átelmélkedtem, gyóntatóm tanácsát kikértem, és hat jelentős papomat meghallgattam, akik velem együtt biztosra veszik, hogy a Szentséged szándékát megváltoztatja. Más esetben meggondolás tárgyává kellene tennem, hogy azt a bíbort, amit Szentséges második elődje, boldogult emlékű XII. Piusz azzal nyújtott át nekem, hogy én leszek az első, aki annak szimbólumát életemmel pecsételem meg, viselhetem-e tovább."

Mindszenty alapos megfontolás és paptanácsadói véleménye után hajlandó volt a Szentatya döntését

elfogadni.[24] Arra sem gondolt már, hogy a bíborosi tisztséget visszaadja, mivel ez a körülmény további lelkipásztori útjait rendkívül megnehezítette és egyházi vendéglátói részéről a fogadást szinte lehetetlenné tette volna.[25] Mégis tett még egy utolsó kísérletet, hogy a pápát elhatározása megváltoztatására bírja. 1974. első napjaiban azt mondta Mészáros Tibornak: „Menj hát fiam Rómába és próbáld lebeszélni a pápát letételem helyességéről".[26]

Mészáros König bíboroshoz sietett, aki kényszeredetten és ellenérzéssel hallgatta meg, de a telefonhoz nyúlt, és a kagylót azzal adta Mészáros kezébe, hogy Casaroli van a vonalban. Mészáros bemutatkozott és a Mindszenty-ügyben másnapra audienciát kért a Szentatyától. Casaroli erélyes hangon így válaszolt: „Ne jöjjön. Ebben az ügyben a Szentatya nem fogadja." Erre Mészáros is felemelt hangon válaszolt: „Ön dönti el, hogy egy másik bíboros titkárát a Szentatya nem fogadja? Vállalja ezért a felelősséget?" Mire mély hallgatás után Casaroli csak ennyit mondott: „Tessék holnap jönni".

Másnap az általános kihallgatás alkalmával Mészáros Tibor átadta VI. Pál pápának Mindszenty 1974. január 6-án kelt levelét[27], és beszélhetett vele röviden egy különteremben. Megismételte Mindszenty érveit és utalt arra, hogy a prímás letételével és egy új érsek kinevezésével a magyar egyház még inkább a kommunista hatalom kezébe kerül, valamint hogy a hivatalfosztás magának a pápának a tekintélyét is csorbítja. De be kellett látnia, kősziklának beszél. A pápa egy szóval sem reflektált Mindszenty érveire, inkább Izrael történetével példálózott. Hogy az Úr idején a zsidóság is idegen megszállás alatt sínylődött, a népet elnyomták, de Krisztus ajkáról egy szó sem hangzott el a politikai, katonai felszabadításról.

Mészáros így emlékezett. „Mindenki elpárolgott a teremből. Casaroli a legsietősebben, mindjárt az elején. Egyedül álltam a trónja előtt védekezvén, nemet mondva érveire... Mindjobban elszomorodtam, mert láttam, hogy budapesti kommunista tárgyalófeleiben és Kádárban jobban bízik, mint Mindszentyben. Persze mindezt leöntve a magyar bíboros nagyrabecsülésének szószával és vég nélküli fiacskázással. A végén elnémultam. Hallgattam. Talán ez is segített véget vetni ennek a hasztalan harcnak pápai áldással".[28]

Bécsbe visszatérve Mindszenty meglepetés nélkül hallgatta meg titkárának beszámolóját és várta a következő napok eseményeit. Ezek hamar be is következtek. Már 1974. január 14. én VI. Pál pápa egy hosszabb levelet intézett a bíboroshoz.[29] A pápa elő-

24 Mészáros Tibor 244.
25 Mészáros Tibor 244.
26 Mészáros Tibor 240. Az eseményekre a továbbiakban 240-243.
27 Emlékirataim 495. Mindszenty ugyan dátumnak január 7-ét ír, de VI. Pál pápa következetesen január 6-i válaszlevélnek nevezi.

28 Mészáros Tibor 242-243.
29 Fénymásolata a szerző birtokában. Függelék 4.

ször Mindszenty január 6-i levelére és az abban kifejezett fájdalmára reflektált, majd közölte, hogy kizárólag a sürgős lelkipásztori szükségállapot kényszerítette őt döntése meghozatalára. Azután méltatta Mindszenty érdemeit és biztosította arról, hogy érveit gondosan mérlegelte. Mégis, ő más eredményre jutott, és most tőle az Apostoli Szék döntésének méltó tiszteletét várja el. Végül Mindszentyt további nagyrabecsüléséről biztosította és rá apostoli áldását adta.

Ennek a levélnek a postázása után VI. Pál pápa ismét Csertő Sándor prelátust küldte Mindszentyhez Bécsbe. Csertő 1974. január 21-én érkezett meg és a bíborossal folytatott megbeszélését olasz nyelven ötoldalas jegyzékben foglalta össze.[30] Magyar fordítása a következő:

„Jelentés Msgr. Csertő Sándornak Őeminenciája Mindszenty József bíborosnál történt látogatásáról.

1. Január 24-én (1974) érkeztem Bécsbe és azonnal Őexcellenciája Opilio Rossi apostoli nunciushoz mentem, hogy vele a kényes ügyben a modus procedendit egyeztessem. A Szentatya kéziratának olvasása után telefonáltam Őeminenciájának, König bíborosnak, hogy engem, a pápai kézirat hozóját fogadjon. Őeminenciája fogadta az alulírott küldöttet délután három órakor.

[30] Fénymásolata a szerző birtokában. Függelék 5.

2. Őeminenciája a bécsi érsek is figyelemmel olvasta a levelet és a dátumot, mikor menjünk Mindszenty bíboroshoz, 22-én délután három órában jelölte meg. A levél és annak másolata az alulírott birtokában maradt.
3. A beszélgetés végén azonnal Mindszentyhez mentem, aki mindjárt fogadott. Néhány szokásos mondat után közöltem vele jövetelem célját: Őeminenciája König bíboros holnap 15 órakor kíséretemben azért jön, hogy a Szentatyának egy fontos levelét, mint a bíboros január 6-i levelének a válaszát, átadja. A bíboros szívesen adta beleegyezését, hogy eminenciás kollégáját fogadja. Ez alkalommal nem tértem ki a pápai kéziratra, mivel ez König bíboros feladata volt.
4. Január 22-én 15 órakor König bíborossal Mindszenty bíboroshoz mentünk, aki nekünk mint tisztelt és szívesen látott vendégeknek elénkbe sietett. 'Sit ne pacificus ingressus tuus'? ('Békés-e jöveteled?') - volt Mindszenty bíboros tréfás kérdése. Úgy tűnt, legjobb egészségnek örvend, jóllehet kissé félt a Szentatya fontos válaszát megtudni. A pápai irat átadásakor közölte König bíboros, a Szentatya engedelmével ismeri annak tartalmát. Mindszenty bíboros figyelmesen, meditálva olvasta a kéziratot.
5. Azonnal megértette a levél lényegét: a pápai döntés végérvényes igazolását az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításáról. Úgy tűnt, az első

pillanatban számára mindennemű megjegyzés fölösleges.

6. König bíboros a valósághoz hűen megmagyarázta a Szentatya felfogását, amiről mi az érseki székházban Bécsben intenzíven beszélgettünk. Kollégáját biztosította a Szentatya változatlan nagyra értékeléséről. Őszentsége nem kívánja többé a bíboros hozzájárulását megkapni, hanem tekintettel annak belső lelki harcára átvállalja a teljes felelősséget az esztergomi érseki szék megüresedetté nyilvánításával. Ebben a nagyon fontos döntésben őt nem politikai reflexiók irányították, amelyek számára jól ismertek, hanem kizárólag lelki okok, azaz ennek a nagyon idős érsekség drága híveinek 25 év árvasága után egy igazi pásztort adni. Akkor is, ha ez hősi elődjéhez nem elég méltónak mutatkozik.
7. Őeminenciája Mindszenty bíboros a Szentatya szuverén döntését egy olyan döntésnek tartja, amely döntésnek legsúlyosabb következményei vannak. Amikor ő, Mindszenty bíboros beadványát a Szentatyának adta, ezt nem személyi okokból tette ('személyem nem számít'), hanem a magyar egyház javának figyelembevételével, amelynek helyzete rendkívül súlyos, azonkívül az emigrációra való tekintettel. Ezzel a rendelkezéssel a Szentszékkel szemben hűséges papok magatartása megrendül és a bíboros elveszti joghatóságát az emigráció fölött.

8. Mons. Csertő ehhez a ponthoz (a Tanács hozzájárulásával) hozzáfűzte: A Szentszéknek nem áll szándékában jelenleg egy definitív kánoni kinevezést eszközölni, egy új érseket kinevezni. A Szentszék jelenleg egy apostoli adminisztrátort szándékozik kinevezni Msgr. Lékai László, a jelenlegi veszprémi apostoli adminisztrátor személyében. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Szentszék nem tartja magának fenn a jogot, adott időben, talán nemsokára, hogy egy új érseket nevezzen ki
9. Mindszenty bíboros: A Szentatya legújabb kézirata egy jelentős engedményt tesz, ameny-nyiben az esztergomi széket nem tölti be definitív. Ezért ő igen hálás, ha fájdalmát a levél lényeges részére vonatkozólag nem is titkolhatja el. A jelöltet illetően Őeminenciája nem óhajt állást foglalni. Igaz, Lékai titkára volt, amikor ő a veszprémi püspöki széket bírta. Azóta azonban sok év múlt el, sok minden történt. A bíboros igen negatívan ítéli meg Msgr. Lékai egy tettét. Mielőtt Lékai püspökké és apostoli adminisztrátorrá lett kinevezve, a progresszív papok (békepapok) gyűlésén a nép csodálkozására és a hű papok megbotránkozására részt vett. Ezért Őeminenciája a bíboros, a kérdéstől távol kívánja magát tartani. Azzal azonban megelégedett, hogy Msgr. Cserháti pécsi püspök nem jelölt. Cserháti Bécsben már azt a hírt terjesztette, hogy rövidesen ő lesz az érsek, Magyarország prímása. Az új kánoni kinevezések, attól

tart a bíboros, a kommunista rendszerrel szembeni ellenállásnak még az utolsó nyomát is kitörlik. Miközben ő, Mindszenty bíboros, népét az egyház és a nemzet számára megmenteni akarta, nem álltak és állnak a magyar püspökök a kommunista rezsim nyomásának ellen, még akkor sem, ha az isteni törvények betartásáról van szó. Semmit sem tettek, hogy a hírhedett abortusztörvényt meggátolják, amelyik lassan az egész nemzetet tönkreteszi (a világ legrosszabb születési statisztikája). És a legszomorúbb tény: hitoktatás, a katekétika még a püspöki székhelyeken sincs. Ilyen felelősség alól Msgr. Kisberk se húzhatja ki magát, aki tisztelt elődjéhez, Msgr. Shvoyhoz, egy valódi pásztorhoz, méltatlan.

10. Őeminenciája König bíboros kihangsúlyozza, hogy a Szentatya mint a legfőbb pásztor felelősséggel tartozik Isten egész népéért és legfontosabb feladatában a Szentlélek segítségét bírja. A jelen esetben is a teljes felelősséget magára veszi. Ezzel a szuverén cselekedettel akarja a neki oly kedves nemzet egyházi újjászületését, még ha lassan is, lehetővé tenni. Egy ilyen újjászületés érdekében minden utat ki kell próbálni, még akkor is, ha ezek keveset ígérnek.
11. Msgr. Csertő kihangsúlyozza a pápai titok fontosságát. A Nyilvános Ügyek Tanácsa nem akarja, hogy a titkárok ismerjék a pápai levél tartalmát. Ennek a dikasztériának a levelei Őeminenciájának a páncélszekrényében vannak és ezek kizárólag az ő személyes használatára szolgálnak.
12. Mindszenty bíboros megköszöni kollégájának jóságát, türelmét, kedvességét és a bíborosok szívélyesen búcsúznak egymástól.
13. Msgr. Csertő a beszélgetés után azonnal a nunciatúrára sietett, hogy a pápa követét az eseményekről informálja.
14. 1974. január 24. Őeminenciája Mindszenty bíboroshoz mentem, hogy a pápai kézirat átadása után történt eseményeket megtudjam. Őeminenciája a bíboros egész éjjel a pápai levél következményeiről gondolkodott. Azt mondta, világos, hogy ez Kádár személyes diadala. Kádár a Nagy Imre kormány tagja volt a felkelés alatt, és mint ilyen, ő is Mindszenty teljes rehabilitációja mellett volt. Ez az ember, aki számtalan magyar fiatal Oroszországba hurcolásáért és ártatlan emberek haláláért felelős. Ezt az embert egy bíborossal szemben előnyben részesítették - mondja szó szerint Őeminenciája - mint ahogy a Szentírásban Barrabás Jézus előtt elényben részesült. Ez az ember nem tudta elviselni, hogy a magyar bíborost különböző országokban (Németország, Belgium Anglia, Kanada, Amerikai Egyesült Államok stb.) ünnepelték, ahová csak ment, hogy a szegény emigrált hazafiak hitét ezekben az országokban erősítse. Kádár Mindszentynek, mint esztergomi érseknek erkölcsi alapját akarta megsemmisíteni. Megvonva ezt a címet, egyúttal a bíboros szava-

hihetőségét is összetörte, hiszen mondhatja: Látjátok, a bíborost még Rómában sem becsülik. Ez egy fontos dolog, mielőtt a bíboros emlékiratai megjelennek.

15. Msgr. Csertő. Senki sem hisz a kommunistáknak. A magyar forradalom alatti viselkedésük miatt minden szavahihetőségüket elvesztették. A Kádár-rezsim gonoszságai frissek és elevenen élnek a magyarok lelkében. Ellenben az egész világ ismeri Mindszenty bíboros hősies életét és könyvének szavahihetőségét személye mint bíboros, nem pedig mint érsek garantálja.

16. Mindszenty bíboros panaszt emelt ismételten, hogy a Szentatyához és az államtitkársághoz intézett levelére nem kapott választ. A Szentatyát arra kérte, nevezzenek ki két püspököt a magyar emigránsok lelkipásztori szolgálatára Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. Minden nemzet kapott főpásztort, csak a magyar nem. Még a hajdúdorogi ordinárius kérését sem hallgatták meg. Ő egy püspököt, apostoli adminisztrátort kért az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában élő magyar bizánci rítusú katolikusok számára.

Ez szomorú tény. Így nincs, aki a magyarok pasztorációját a hazán kívül szervezhetné. Azok a papok, akik honfitársaik lelki gondozását ellátják, nincsenek méltóan ellátva. Nincs egészségük, koruk és utánpótlásuk biztosítva. Lassan elöregszenek, betegek és képtelenek lesznek a pasztoráció terhét viselni. Nem csoda, hogy az emigráció nemcsak a haza, de az egyház számára is elvész. Ez a két tényező elválaszthatatlan.

Alulírottnak az a benyomása, a bíborosnak az a szándéka, hogy még egyszer válaszol a Szentatya kéziratára.

17. Utolsó pillanatban felmerült még egy nehézség a kinevezés publikációját illetően. Ha a bíboros eddigi címét nem viseli, a hívek és az újságírók kérdezhetik, mi ennek a változásnak az oka. Szükséges lenne a nunciatúra által közölni, hogy Őeminenciája eddig használt címét addig viselheti, míg az új rendelkezés és az új esztergomi apostoli adminisztrátor kinevezése publikálva lesz.

Róma, 1974. január 25.
sacerdos Csertő Sándor"

A fenti jelentésből nemcsak Mindszenty hivatalfosztásának körülményei világlanak ki, hanem a következő tények is:

- VI. Pál pápa 1974. január 14-én kelt levelén kívül még egy sajátkezű kéziratot is küldött Mindszentynek.
- Ebben azt közölte, hogy az esztergomi főegyházmegye üressé nyilvánításán kívül annak vezetésével egy apostoli adminisztrátort kíván kinevezni.
- Csertő Sándort az Egyház Nyilvános Ügyeinek a Tanácsa minden részletkérdésről informálta és felhatalmazta, hogy szóban a pápa jelöltjét az esztergomi érsekségre, Lékai Lászlót megnevezze.

- Egy vatikáni megbízott küldésével és König bíboros bekapcsolásával nyilvánvalóan el akarta a Szentszék kerülni, hogy Mindszenty az ügyet túlreagálja.

Miután a pápa Csertőtől megtudta, hogy Mindszenty a döntést elfogadja, 1974. január 30-án még egy vigasztaló, de semmitmondó levelet írt Mindszentynek.[31] Egyúttal úgy rendelkezett, a dekrétumot 1974. február 5-én - Mindszenty kirakatperének éppen 25. Évfordulóján - hozzák nyilvánosságra.

A pápa eljárása hallatlan nemzetközi felháborodást váltott ki. Még utcai demonstrációkra is sor került a pápa és eljárása ellen, ami a pápaság újabb történetében ismeretlen volt. Neves egyházi férfiak, köztük bíborosok, mint Joseph Höffner kölni érsek, tudósok és egyszerű hívek tiltakoztak szóban és írásban Rómában és a nunciatúrákon. Szemére vetették a pápának, hogy annak ellenére, hogy eljárását egyedül a lelkipásztori körülményekre hivatkozva okolta meg[32], a valóságban mégis a magyar kommunista kormány nyomásának engedett és Mindszenty hivatalfosztásánál a Trienti Zsinat előírását a püspökök felmentésére vonatkozólag nem vette figyelembe. Úgy vélték - főként a magyarok - hogy éppen azt a prímást fosztotta meg a pápa hivatalától, aki a prí-

[31] A levél német fordításban a L'Osservatore Romano németnyelvű kiadásában (Wochenendausgabe in deutscher Sprache) is megjelent Jg. 4. Nr. 7, 1974. február 15- nyilvánvalóan avval a céllal, hogy a német katolikusokat megnyugtassák.

[32] Nemcsak a pápa fenti levele állítja ezt, hanem a vatikáni sajtóiroda is igy nyilatkozott, vö. Katholische Nachrichtrenagentur Bonn, 1974. február 7.

mási hivatal egész története alatt, 1279-től, a legtöbbet szenvedett hitéért, egyházáért és hazájáért.

Az európai magyar katolikusok nevében Ádám György főlelkész és Szőke János, a magyar európai papi szenátus elnöke 1974. február 11-én írtak tiltakozó levelet a pápának és emlékeztették őt arra, hogyan nyilatkozott XII. Piusz pápa Mindszenty kirakatperével kapcsolatban az egyház és a világ előtt. [33]

Evangélikus keresztények megdöbbenve és sajnálattal vették a hírt és a következő, a pápának írt sorokkal adtak kifejezést tiltakozásuknak:[34]

„Már hosszabb ideje megfigyelhető, hogy a Vatikán diplomáciája a szabad világ politikai tévútját járja és a világuralomra törő ateista bolsevizmushoz dörgölőzik. Az Ön eljárásában mi egy kotaut (arcraborulás a kínai császár előtt) látunk a Kreml magyar satrapái előtt. Számunkra, szabad gondolkozó svájciak és európai protestáns keresztények számára Mindszenty bíboros a magyar nép szabadságának a szimbóluma és hű követője annak a törvénynek, amelyet az, akinek a székét Ön jelenleg elfoglalja, Krisztus követőinek ezt parancsolta: 'Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek'(Ap. csel. 5, 29)

Számunkra teljességgel érthetetlen, hogyan semmisíti meg ez az eljárás a kommunizmus érdekében ennek a csodálatra méltó keresztény hazafinak a

[33] Közölve in: Életünk 6. évf. Nr. 3., 1974. március 1. 8-9.

[34] Fénymásolat a szerző birtokában. Függelék 6.

vértanúságát és hogyan lehet egyúttal a hős magyar nép nemzeti és keresztény ellenállásának lelkét elrabolni. Meggyőződésünk szerint ez teljesen ellentmond az Ön egyháza tradíciójának. Értelmezze Ön ezt az írást, mint az ökumenizmus szellemében fogant tiltakozást. "

A jelen sorok írója 1974. február 12-én szomorúságának, aggályainak és megrendülésének a következő, a pápai államtitkársághoz intézett sorokkal - magyar fordításban - adta a Szentszék tudomására: „A Szentatyának ez a döntése - még ha olyan fontos okok is késztették arra - dezavuálja a magyar katolikusok kitartását, aláássa a pápa tekintélyét és az egész világon, főként a magyarok között felekezeti különbség nélkül elkeseredést és rómaellenes érzelmeket kelt. Ennek a döntésnek a következményei máris bizonyítják, hogy ez a döntés egy téves döntés volt".[35]

Mivel néhány hírszolgálati ügynökség azt írta, Mindszenty szabad elhatározásából mondott le érsekségéről - miután erről a bíboros és a Szentszék között egy egyezség született - Mindszenty titkársága egy nyilatkozatot tett közzé.[36] Ebben titkársága megokolta, miért nem mondhatott le Mindszenty hivataláról. Ez a hat pont összegezte a magyar katolikus egyház katasztrofális, elnyomott helyzetét és

[35] Másolat a szerző birtokában.

[36] Emlékirataim 496-497.

annak szinte tökéletes irányítását a pártállam részéről.

Mindszenty - jóllehet szenvedett - nem gyakorolt semmiféle bírálatot. Aznap, amikor a pápai dekrétum nyilvánosságra lett hozva, egyszerű reggelijénél így szólt. „Szegény pápa, mennyi baja van velem".[37] 1974. február 10-én honfitársai előtt kijelentette, továbbra is az a szándéka, hogy a magyar menekülteket gondozza öt kontinensen, még akkor is, ha ez nehezebbé válik, de arra kérte őket, tartózkodjanak mindenféle kritikától a pápát illetően.[38]

Azok közül az iratok közül, amelyek a Szentszéknek lettek Mindszenty hivatalfosztásakor beterjesztve, külön jelentőséggel bír a már többször említett vatikáni tisztviselő, Monsignore Mester István levele Jean Villot bíboros államtitkárhoz 1974. február 9-én.[39] Az irat szövege hordereje miatt teljes magyar fordításban a következő:

„Eminenciás Úr!

Engedje meg Eminenciád, hogy Mindszenty bíboros mint esztergomi érsek hivatali felmentése kapcsán előállt polemikus vitához a magam részéről szerény megjegyzést tegyek. Előrebocsátom, teljes engedelmességgel elfogadom a Szentatya döntését. Az Ön figyelmét nem annyira a bíbo-

[37] Mészáros Tibor, 245.

[38] Vö. Életünk 6. évf. 4. szám, 1974. április 1. 8.

[39] Fénymásolat a szerző birtokában. Ez a másolat P. Werenfried van Straaten birtokában volt, aki hátlapjára ezt irta: „Der hat aber Mut" (Neki aztán van bátorsága). Függelék 7.

ros személyére szeretném fordítani, csupán néhány megjegyzést adok elő az ő perével kapcsolatban. (1. melléklet).

Ami nekem gondot okoz, az az egyház sorsa Magyarországon. Ezért engedje meg, hogy előadjam a következőket:

1. *A Szentszék magatartása a kommunizmussal való összeütközésben – miután a kommunizmus Kelet-Európa országaiban hatalomra került – nem félreérthetetlen. Prelátusok egyre optimista nyilatkozatokat adnak, soha nem hallatszik egy kritikus szó, és a hivatalos orgánumok (L'Osservatore Romano, Radio Vaticana) is mélyen hallgatnak az egyház és a hívek ellen elkövetett eseményekről. Az újságokat és a katolikus folyóiratokat következésképpen ugyanerre ösztönzik, és ezzel egy hamis kép áll elő, mivel a nép azt hiszi, ami valójában nem igaz.*
2. *Tíz év óta jelennek meg hírek magyar püspökök kinevezéséről. Az utca embere ezért sziklaszilárdan meg van róla győződve, hogy az egyház helyzete teljesen normális. A kommunista rendszer ebből hasznot húz és kitűnő propagandát csinál belső és külső használatban. Milyen értékük van ezeknek a kinevezéseknek – legalábbis részben – látható a mellékelt írásból (2. melléklet). Milyen erős a kormány nyomása a püspökökre, az egy másik írásból (3. melléklet) világlik ki*
3. *Így érthető ennek a vitának a hevessége, mivel Mindszenty bíboros hazája egyházának helyzetéről súlyos dolgokat mondott. Mintha csak a mondás igazolódott volna be: 'Il n'y a que la vérité qui blesse.'(Csak az igazság fáj). Éppen a vatikáni rádió hangoztatta a tegnap esti adásában 19:30 órakor a mondottak helyességét. Nos, biztosíthatom Eminenciádat, hogy azok a hírek, amelyek a bíboros nyilatkozatának első öt pontjában állnak és amelyek a sajtónak át lettek adva, megfelelnek a valóságnak, és abban a helyzetben vagyok, hogy minden egyes ott előadott szót bizonyíthatok. Még azt is hozzá kell tennem, hogy a nevezett nyilatkozatban más, igen fájdalmas dolgok nem lettek megemlítve, mint pl. még mindig börtönben sínylődő papok, és ami még rosszabb, nem lettek megemlítve azok a számos papok, akiket a valóságban laikus státusba erőszakoltak, mivel a hatóság megvonta tőlük a szükséges állami 'engedélyt', hogy szent hivatásukat gyakorolhassák.*

Lelkiismeretem, mint magyar pap, bírt arra, hogy ezeket a sorokat írjam és ezeknek nincs más céljuk, minthogy a helyzet tisztázásához hozzájáruljanak.

Mély engedelmességem kifejezésével maradok Eminenciád alázatos szolgája Stefano Mester.

1. Melléklet

Néhány megjegyzés Mindszenty bíboros peréhez.

„...egy eljárásnak és egy ítéletnek alávetve, melyek személyed elleni támadás tetőfokát jelentették és az egész világ figyelmét ráfordították és mindenkiben döbbenetes meglepetést keltett..." A Szentatya levele Mindszenty bíboroshoz 1974. január 30-án.

1948. elején Rákosi Mátyás, a politikai hatalom képviselője Magyarországon, így nyilatkozott: 'Ebben az évben elintézzük a Mindszenty-ügyet'. Ugyanez év júniusában minden katolikus iskolát államosítottak. Mindeszenty bíboros erőteljesen harcolt a törvénytervezet ellen, ez volt utolsó küzdelme az egyház védelmében. Ezután munkáját

gyakorlatilag megakadályozták és szinte fogoly volt saját lakásában Esztergomban. A következő december 16-án tartotta meg a püspökkari konferencia utolsó (általa vezetett) ülését. A püspöki székházat már a rendőrség vette körül. A püspökök szolidarizálták magukat a prímással és megerősítették, hogy ők a prímás magatartását mindenben osztják. December 26-án Mindszentyt letartóztatták. Ezután következett a vizsgálati eljárás, a per és az ítélet. A püspöki kar még két évig kitartott Mindszenty bíboros irányvonala mellett. Amikor 1950 májusában és júniusában a férfi és női szerzeteseket tömegesen deportálták, a kalocsai érsek, Grősz egy egyezményt írt alá a kormánnyal, hogy a legrosszabbat elkerüljék. Ennek ellenére a következő év szeptember 7-én felszámoltak minden szerzetesrendet (négy kivételével 57-ből, egyenként két-két házzal). 1951-ben letartóztatták Monsignore Grőszt is és őt is elítélték államellenes összeesküvés címén. Megjegyzendő, hogy a tartózkodóbb prágai érsek, Beran is az azonos sorsot osztotta, mint Wyszynski bíboros is és a román püspökök is.

Mint értékelte a Szentszék az esetet, elég fellapozni az AAS 1957-es és a L'Osservatore Romano első számait. Annak megítélése, hogy a per botrányos, jogtalan és szégyenteljes volt, minden oldalról, nemcsak katolikus részről, egyöntetű helyeslésre talált.

Ezért merül fel a fájdalmas kérdés, miért hiányzik a Szentatya levelében éppen a lényeg? Miért esik szó 'személyed elleni támadásról', mintha csak evvel azt akarná mondani, hogy ő más magatartással a támadásokat és az elítélést megakadályozhatta volna. Professzor Alessandrini ma, február 8-án a sajtóirodában - az olasz rádió 19:30

órás adása szerint - kijelentette, hogy Mindszenty bíboros 'nem járult hozzá a katolikusok lelki nyugalmához'. A valóság azonban az: Ő védelmezte a keresztények lelkiismereti szabadságát, a lelki béke alapját és ezért szerette őt a nép annyira, hogy a rendszer állandóan egy népfelkeléstől tartott. Ez a harc ideje volt, amit nem ő akart, hanem üldözői. Milyen lelki nyugalmat keres Professzor Alessandrini 25 év után? És miként lehet minden nagy lelkipásztor sorsát nem észrevenni, akik ugyanezt a sorsot osztották, függetlenül attól, hogyan viselkedtek a rendszerrel szemben. Hogyan lehet a szemet hunyni e fölött a tragikus valóság fölött?

Pater Zakar Polikárp, cisztercita január végén Magyarországon volt és találkoznia kellett Kiss Oszkár úrral, a magyar követség ügyvezetőjével. A beszélgetés során neki Kiss a következő megjegyzést tette: 'Az igaz, hogy mi Mindszenty perét ma már másként látjuk, mint annak idején, de nézze, a múlt rendszer hibái...' És nekünk nincs bátorságunk, a dolgokat nevükön nevezni?

Vagy manapság, mivel a Szentszéknek az állásfoglalása a kommunizmus irányában megváltozott, tagadni kell a történelmi tényeket? Ha valaki a történelmi tényeket fel is akarja értékelni, még nincs joga arra, hogy az akkori protagonisták abszolút jóhiszeműségét kétségbe vonja.

2. Melléklet.
A Szentszék által 1964 után kinevezett püspökök.
Ma - 1974. február 14-én - Monsignore Kisberk kivételével minden püspököt a Szentszék a Magyar Népköztársaság kormányával történt megegyezés után nevez ki. A problémák, melyek ezekkel a kinevezésekkel járnak, köztu-

dottak: a kormány ellenállása, azaz különböző személyek visszautasítása és az ebből következő, elkerülhetetlen kompromisszumok.
Ennek ellenére sem lehet hallgatással mellőzni a tárgyalások sovány eredményét a személyek kiválogatását illetően, avval a ténnyel együtt, hogy a Szentszék ezekkel a kinevezésekkel súlyos bírálatnak tette ki magát és amelyek a Szentszéknek presztízs-veszteséget okoztak, valamint a püspöki tekintély bizonyos megvetéséhez vezettek. A következőkben megpróbálom a kinevezéseket különféle kritériumok alapján rendbe állítani.
1. Politikai érdemek alapján.
Azaz a jelenlegi rendszer hűséges kollaboránsait jutalmazza, mint a meghalt Mons. Hamvast, kalocsai érseket és Mons. Brezanóczyt, egri érseket. Mindketten a békepapi mozgalomhoz tartoztak és mint a hatalmon lévők utazó követei működtek Vietnamtól Moszkváig. Amikor 1964-ben Mons. Hamvas érsekké és Mons. Brezanóczy Rotaria-i c. püspökké lett kinevezve, hatalmas sokkot váltott ki a hazai katolikus közvéleményben: a Szentszék jóváhagyja a kollaboránsok magatartását és helyteleníti ezáltal hallgatólagosan azoknak a papoknak a viselkedését, akik az egyházhoz való hűségüket határtalan áldozatokkal bizonyították.
2. Olyan személyek kinevezése, akik ma erkölcsi viselkedésük alapján kifogásolhatók, mint a meghalt Brezanóczyn kívül a kalocsai érsek és a győri apostoli adminisztrátor. A jelentések ezzel kapcsolatban a kinevezések után jöttek forgalomba. Kérdezhető, miért nem tudhattak a 'processus informativus'-szal megbízottak semmit sem róla, jóllehet ezek a dolgok az érintett plébániákon teljesen ismertek voltak? (Híresztelések terjednek a pécsi püspököt illetően is, nem tudom, minek alapján).
3. Olyan személyek kinevezése, akik pszichikailag nincsenek rendben. A korábbi esztergomi apostoli adminisztrátoron, Szabó Imrén kívül ma a következőket érinti: Mons. Fábián, szombathelyi apostoli adminisztrátort, aki fokozott szédülési zavarokban szenved (ezzel kapcsolatban meg lehetne hallgatni Dr. Gyürki László papot, a Pápai Magyar Intézet, Via Giulia, tagját) és az új érseket, Mons. Bánkot, egy komplexekkel teli férfit, akiről a győri papok, ahol ő apostoli adminisztrátor és püspök volt, sokat mondhatnának.
4. Fölösleges kinevezések, amelyek egy nyitott kérdést sem oldottak meg és ismeretlen okokból lettek kivitelezve, mint a meghalt Mons. Zemplén, előbb a Pápai Magyar Intézet, majd a budapesti Központi Szeminárium rektora. Állítólag római érdemei alapján lett megjutalmazva azért, mert a Szentszék küldöttjét Magyarországon kísérte. Valamint Mons. Klempa, korábban veszprémi apostoli adminisztrátor 70 éves korában nyugdíjazása alkalmából. A püspöki méltóság Magyarországon sohasem számított kitüntetésnek.

3. Melléklet
A püspöki hatalom gyakorlása Magyarországon.
A püspöki hatalom gyakorlásának szabadsága a magyar Népköztársaság ígérete volt az 1964. szeptember 15-én aláírt megegyezés aláírásakor, mint ahogy Casaroli Budapestről visszatérése után a L'Osservatore Romanónak mondta.

Ezt az ígéretet nem tartották be. Néhány évvel ezelőtt megpróbálták (a magyar kormányszervek) az 1957/22-es törvényerejű rendeletet megváltoztatni -mely a polgári törvényhozásban az egyházmegyék kormányzását módfelett gátolja – mindenekelőtt a különféle tisztségviselők kinevezését a legfontosabb beosztásokban. Mivel a Szentszék a módosítással nem volt megelégedve, megtagadta hozzájárulását. Ezért az Egyházügyi Hivatal Budapesten a különféle felekezetek képviselőit összehívta, diktált nekik egy-két jelentéktelen változtatást és aláíratta ezt a megegyezést Mons. Ijjassal, a kalocsai érsekkel. Tudomásom szerint a változtatásokat nem hozták nyilvánosságra, és így nem vagyok abban a helyzetben, hogy ennek mértékét értékeljem. Azonban tudom, hogy az eljárás ebben a tekintetben nem változott. Engedtessék meg, hogy alább az elmúlt két év egy-két példáját megemlíthessem.

1. *1972-ben felkeresett engem Mons. Kisberk, székesfehérvári és esztergomi apostoli adminisztrátor. Mivel néhány hónappal előbb egy plébánost elmozdított, megkérdeztem ennek okát, mivel ennek az embernek a buzgósága közismert volt. Azt válaszolta, sajnos ez a polgári hatóság akarata volt. Ezek, mint mondotta, az egyház belső ügyeibe beleavatkoznak és néha olyan nyomást gyakorolnak, hogy ezeknek az egyházjogilag illegális intézkedéseknek nem lehet ellenállni.*
2. *1973. júniusában Mons. Bánk Rómába jött és találkozott Turay nevű papjával, aki akkor a Pápai Magyar Intézet tagja volt a Via Giulián. Mivel Turay tanulmányai befejezése előtt állt, Bánk különféle állásokat kínált neki: helyettes X vagy Y városban. Turay azt válaszolta, egyik helyet sem fogadhatja el, mert mindkét plébános mint aktív békepapok közismertek. Erre Mons. Bánk fenyegető hangon intette és arra figyelmeztette, hogy papszentelése alkalmával neki engedelmességet fogadott. Turay azt válaszolta, ő kész volt engedelmességet fogadni egy olyan püspöknek, aki saját akaratát, nem pedig az Egyházügyi Hivatal akaratát gyakorolja.*
3. *1973-ban a magyar püspöki kar Mons. Cserháti, pécsi püspök, a püspökkari konferencia titkárának aláírásával kérte egyes ünnepnapok törlését, illetve azok áthelyezését hétköznapokra. Ezt a felhatalmazást a magyar püspöki kar megkapta, és az egyházmegyei hivatalos lapok kihirdették. Több pap nekem azt írta, nem merte ezt az intézkedést a hívek ellenállása miatt kihirdetni. Néhány nap múlva azután a püspöki kúriáktól jött a szigorú parancs, az intézkedést ki kell hirdetni. 'Soha nem mutattak püspökeink olyan szorgalmat, mint ebben az ügyben' – írta nekem egy plébános, 'de érthető, hogy mi hajtja őket'.*

A civil hatóságok nyomása a püspökökre nem merül ki csak ezen a területen. Ez sokkal messzebb menő és a püspökök teljes működését felöleli. Ez a nyomás arra van beállítva, hogy őket kifárassza, megalázza és megváltoztassa. Erre elég egy példa, számomra nagyon beszédes.

Mons. Kisberket , amikor Mindszenty bíboros Magyarországot elhagyta, kinevezték esztergomi apostoli adminisztrátornak és az egyik legjobb püspök hírében állott, mivel sikerült neki erkölcsi önállóságát a rendszerrel szemben egészen eddig megőrizni. Mindkét egyházmegyében keményen dolgozott és nekem azt mondta: 'Budapesten sok probléma van, sajnos ezek megoldhatatlanok és

nem függnek akaratomtól'. Súlyosan megbetegedett. Ehhez jött még a kimerültség állapota, amely nemcsak a túlzott munka következménye volt, hanem annak a feszültségnek is a következménye, amelyben élnie kellett. Furcsa nyilatkozatokat kezdett adni a rendszer érdekében. Igyekeztem megérteni. Augusztus 20-án, Szent István ünnepén, amely most már az alkotmány ünnepe, a magyar televízió meginterjúvolta és arra a kérdésre, hogyan ítéli meg az állam és az egyház viszonyát, azt válaszolta: 'Nagyon kielégítően'. (Az interjút az Új Ember újság közölte).

Én azonban azt kérdeztem magamtól, miért mond ő olyat, amiről tudta, hogy valótlan? 'Ezt tudják az interjú készítői és a hallgatók is, legalábbis a katolikusok' – mondta nekem valaki, aki az interjúnál ott volt. Egy püspöknek ebben a rangban még arra sincs joga, hogy hallgasson. Igen, az államhatalom igyekszik mindent 'prostituálni'.

Egy fiatal pap 1972-ben, amikor megpróbáltam a rendszer első céltáblájává vált püspököt megvédeni, nem hallgatott rám. 'Nem. Nálunk egy püspök jelenleg már nem tiszteletreméltó személy. Ő annyira kompromittálva van, hogy én és paptársaim Mons. Belonnak (őt püspöknek nevezték ki, de nem lett felszentelve, hivatalában akadályozva van és jelenleg mint plébános működik) azt mondtuk, addig, amíg ő pap, tiszteletben tartjuk, de tiszteletünket visszavonjuk aznap, amikor püspök lesz. "

A magyar kommunista párt központi bizottsága Mindszenty hivatalfosztásával és a Mindszenty-kérdés lezárásával 1974. március 19-én foglalkozott.

A tagoknak a politikai osztály beszámolója állt rendelkezésükre.[40]

Az irat előbb a Minszenty ügy történetét vázlatosan ismertette. Ebben azonban kidomborította, hogy azért kapott ez évben Esztergom apostoli adminisztrátort – aki előreláthatólag 1976-ban lesz érseknek kinevezve – mivel így Ijjas kalocsai érsek továbbra is a püspöki kar elnöke marad. Mindszenty leváltásával lezárult egy 25 éves ügy. Úgy hagyta el az ország területét, mint bukott politikus. Azzal, hogy egyházjogilag is felmentették érsekségétől, a katolikus egyháznak a szocialista társadalommal szembenálló, már régen vereséget szenvedett reakciós irányzata hírhedt alakjának végleges félreállítása történt meg. Mindszenty már nem jelentkezhetik a nyilvánosság előtt , mint esztergomi érsek és Magyarország prímása. A magyar katolikus közvélemény egyetértéssel vette tudomásul Mindszenty felmentését és új püspökök kinevezését. Különösen a haladó papok fogadták a hírt pozitívan. Az egyházi reakciót azonban meglepte a hír. Többen hangoztatták, a pápa megvárhatta volna Mindszenty halálát. Protestáns és egyházi körökben a Mindszenty-kérdés rendezését az állam egyházpolitikájának sikereként értékelték.

A Mindszenty-kérdés kapcsán a párt nem indított kampányt, mert nem akarta a megoldást támogató, reálpolitikát képviselő vatikáni személyek helyzetét megnehezíteni. Józanabb nyugati körök elismerték: a

---

40 Ólmosi 194-196. 213.

döntés az új nemzetközi realitások felismerésének és elfogadásának a jegyében született. Igaz, összecsaptak a katolikus egyház konzervatív erői és a korszerűbb elveket valló, a vatikáni politika megújhodását követő irányzat képviselői. De a nemzetközi visszhang összességében kedvező. A Vatikánnal történt megállapodás növeli Magyarország tekintélyét, bizonyítja a szocialista rendszer humanitását, készségét az akadályok elhárítására és jól szolgálja az általános enyhülés ügyét.

Már egy nappal a kommunista párt központi bizottságának ülése után, 1974. március 20-án a magyar püspöki kar táviratban fejezte ki VI. Pál pápának Mindszenty hivatalfosztása fölött érzett megelégedését és biztosította őt a püspöki kar szolidaritásáról.[41]

Mindszenty ezután már csak 15 hónapig élt. Nem várt halálát 1975. május 6-án egy venezuelai lelkipásztori út és közvetlen egy prosztata-operáció előzte meg.[42] König bíboros a bécsi Staphansdomban búcsúztatta, ő tartotta 1975. május 15-én a temetési szertartást a Mariacelli zarándok-bazilika magyar kriptájában. Július Döpfner bíboros, müncheni érsek, néhány német és osztrák püspök vett részt a temetésen. De a magyar püspökök közül egyetlen egy sem jelent meg, a bécsi nuncius is mondvacsinált ürüggyel távollétével tündökölt.

[41] *Új Ember* 1974. március 31. 1.

[42] Részletesen Mészáros Tibor 280-291, Csonka 238-262.

Mindszenty azt fűzte végrendeletéhez: „Ha az istentelen kommunizmus csillaga a Magyarok Nagyasszonya és Szent István magyar egéről lehull, vigyék tetememet az esztergomi bazilika kriptájába".[43] Erre 1991. május 4-én került sor az egész magyar nép nem sejtett, hihetetlen nagy részvételével.

[43] Végrendelet közölve in: *Életünk*, 7. évf. 11 szám, 1975. november 1. 1.

5. A VATIKÁN KELETI POLITIKÁJÁNAK TOVÁBBI KIHATÁSAI

5.1 PÜSPÖKI KINEVEZÉSEK

Annak ellenére, hogy Mindszenty bíboros hivatalfosztása miatt a Vatikán keleti politikáját állandó támadások, bírálatok érték, folytatta a Szentszék változatlanul eddigi személyi politikáját. Még aznap, amikor Mindszentyt felmentette a pápa esztergomi érseksége alól, kinevezte a lefolytatott tárgyalások alapján Lékai László címzetes püspököt, eddigi veszprémi apostoli adminisztrátort, esztergomi adminisztrátornak és helyére az eddigi veszprémi segédpüspököt, Kádár Lászlót állította. Egyúttal Kisberk Imre eddigi székesfehérvári apostoli adminisztrátor ott megyéspüspök és Bánk József váci püspök egri érsek lett.

Miközben – mint Csertő Sándor fenti jelentéséből kiderült – Mindszenty a Szentatya iránt hálájját fejezte ki, hogy az esztergomi érseki széket egyelőre csak egy apostoli adminisztrátorral töltötte be, addig ez – amint a központi bizottság idézett iratából kiderül – a kommunista egyházpolitika győzelme volt. Ugyanis ezzel az intézkedéssel a kollaborációra kész és engedékeny, az Egyházügyi Hivatal 1963 óta „Péter" fedőnéven működő ügynöke, Ijjas József kalocsai érsek maradt a magyar püspöki kar elnöke.

Rajta keresztül tehát a hatalom birtokosai könnyen irányíthattak.

De a központi bizottság Lékai és Kisberk püspököket is mint az egyház együttműködésre kész embereit jellemezte. Lékai Mindszentyvel és annak akkori - és most bécsi - titkárával, Mészáros Tiborral együtt 1944-1945-ben a nyilasok sopronkőhidai fogházában volt fogva tartva. Lékai - akkor püspöki szertartásmester - Mészárossal jó barátságban volt. Amikor a prímás Bécsben kerülő úton Lékai tervezett esztergomi kinevezéséről értesült, titokban arra kérte, ne fogadja el a megbízást, mivel ő sem tud az ottani viszonyokon változtatni, és Mindszenty felmentésével szabad utat kap a kommunista hatalom, hogy püspökökről kénye-kedve szerint döntsön. Lékai nem fogadta meg a tanácsot és Mészárosnak később azt mondta: „Te, ezek megváltoztak ám."[1] Így azután Mindszentynek és Mészárosnak tudomásul kellett venniük, hogy Lékai is beépült a rendszerbe.

Az újonnan kinevezett veszprémi apostoli adminisztrátor, Kádár László, korábban cisztercita szerzetes, az Egyházügyi Hivatal beszervezett ügynöke volt „Németh László" fedőnéven. Bánk József váci püspök áthelyezése az egri érsekségre ugyancsak az Egyházügyi Hivatal javára vált, hiszen ő 1961 óta

1 Mészáros Tibor 236-237.

„Professzor" fedőnéven szintén ügynökként is működött. [2]

1975. január 10-én került sor VI. Pál pápa magyar viszonylatban legterjedelmesebb püspöki kinevezésére, a magyar püspöki kar legnagyobb átalakítására. Természetesen ezt is hosszú és számtalan újabb és újabb kombinációval tarkított tárgyalások előzték meg. A pápa tíz püspököt nevezett ki, öt közülük azonban már címzetes, felszentelt püspök volt. Ezek most szabályos püspökséget kaptak. Így lett Endrey Mihály váci, Fábián Árpád szombathelyi, Kádár László veszprémi, Timkó Imre hajdúdorogi, Udvardy József csanádi megyéspüspök.

Az új megyéspüspökök között csak egy számított az egyház hű fiának, a korábban többször félreállított és vidékre száműzött Endrey Mihály. A kormány azért fogadta el a Vatikán javaslatát, mert Endrey már súlyos beteg volt, és előre lehetett látni, hogy a püspökségét nem fogja soká vezetni. 1977-ben halt meg. Endrey mellett még elfogadható volt a Szentszék számára Udvardy József. Mint egykori germanikus szolid teológiai és egyháztörténeti ismeretekkel rendelkezett és jó egyházkormányzónak is bizonyult.

Az új szombathelyi püspökről, Fábiánról az a hír terjedt, hogy korábban még a kommunista párt tagja is volt. Rövidesen elmezavar jelentkezett nála és egyházmegyéjének a kormányzása valóságos ka-

2 Kiszely 134-135.

tasztrófa lett.[3] Az új hajdúdorogi, görög katolikus megyéspüspök, Timkó Imre, már régóta az Egyházügyi Hivatal hőn kívánt jelöltje volt. Mint „Kiss János" fedőnevű ügynökétől, természetesen mindent elvárhatott. [4]

Az eddigi szegedi püspöki irodaigazgató, Pataky Kornél püspöki és győri apostoli adminisztrátori kinevezése is ugyancsak az Egyházügyi Hivatal sikere volt. Korábbi püspöke, Hamvas Endre által támogatva politikai kérdésekben ugyan tartózkodó volt. de haláláig a békepapi mozgalomhoz tartozott. Mint ügynök „Kerekes" fedőnéven működött. [5]

A segédpüspököknek kinevezett papokról, Keresztes Szilárdról (Hajdúdorog) és Kovács Endréről (Eger) nem lehetett semmi negatívumot megtudni azonkívül, hogy természetesen az ő kinevezésüket is el kellett fogania az Egyházügyi Hivatalnak, azaz lojális magatatásukban nem kételkedett. A harmadik segédpüspök, Pálos Iván (Esztergom) azonban „János Pál" fedőnéven mint ügynök regisztrálva volt.

Ezeknek a püspöki kinevezéseknek a legsúlyosabb esetét a győri apostoli adminisztrátor, Kacziba József felmentése jelentette. Őt egy női kapcsolata és lánya születése miatt kellett felmenteni. Ezután Budapesten a katolikus intézmények felügyelője, majd a püspöki kar titkárságának irodavezetője lett.

---

3 Mester István közlése a szerzővel. Ő információját az egyházmegyéből kapta.

4 Kiszely 127-130.

5 Kiszely 118, 121, 123, 129.

A korábbi megállapodások értelmében VI. Pál pápa Lékait 1976. február 12-én esztergomi érseknek nevezte ki, és még ez év május 24-én bíborosi rangra emelte. A törtető Ijjas kalocsai érseknek, akinek most át kellett adnia a magyar püspöki kar vezetését Lékainak, kárpótlásul a pápa trónasszisztensi címet adományozta.

1976. február 10-én Pataky Kornél, másként „Kerekes" ügynök, megkapta Győrt mint megyéspüspök. A békepapi mozgalommal összebarátkozott ajkai plébános, Tóth László is veszprémi segédpüspök lett. Csak egy, a rendszer által már sokszor javasolt, 1947 óta terhelő erkölcsi alapon beszervezett „Hívő" fedőnevű ügynök nem lett püspöknek kinevezve: Semptey László.[6] Mester István a szerzőnek 1976. március 6-án azt írta: „Ha Bonnba visszaérkeztél, légy jó írni onnan egy levelet S. E. Mons. Agostino Casarolinak és fejtsd ki, mit gondolsz Semptey püspökségéről? Légy szenvtelen, száraz, objektív. Azt hiszem, lelkiismereti dolog megtakarítani szegény magyar egyháznak egy ilyen kinevezést. "[7]

1976. március 9-én kelt németnyelvű levelem magyar fordítása szó szerint így hangzik:

---

6 Kiszely 113, 117.

7 Kézirat a szerző birtokában.

„Excellenciás Úr!
Engedje meg nekem, a Bonni Egyetem Katolikus Teológiai Kar kelet-európai egyháztörténeti tanárának - aki a hazai egyház tudományos kutatásában és gyakorlatában ma is szervesen részt vesz -, hogy a bekövetkezendő püspöki kinevezésekkel kapcsolatban állást foglaljak. Személyemről, felfogásomról és tudományos működésemről Őexcellenciáik, Bafile és Kada érsek urak felvilágosítást adhatnak.

A magyar katolikusok jóléte és sorsa döntően a püspöki kar szellemétől függ. Bármennyire is el kell ismerni a Szentszéknek a fáradozásait az utóbbi években evvel kapcsolatban, nem tagadható a tény, hogy a jelenlegi magyar kormány néhány olyan jelöltjét fogadtatta el a Szentszékkel, akik erkölcsi viselkedésük alapján (mint Brezanóczy és Kacziba püspökök), vagy politikai magatartásuk alapján (mint Klempa és Timkó püspökök stb.), vagy mindkettő alapján a szent katolikus egyházat súlyosan kompromittálták. Ilyen püspökök az egyháznak többet ártanak, mint használnak, a magyar katolicizmus hírnevéhez méltatlanok, csalódást okoznak a papság és a hívek táborában, aláássák a Szentszék tekintélyét és megingatják a papság és a hívő népnek a Szentszékbe vetett bizalmát.

Legújabb információim szerint a magyar kormány a budapesti vicarius generalis, Dr. Semptey László személyében egy ilyen jelöltet állított. A Szentszéknek nem szabad ennek a kívánságnak sohasem engednie, hanem **semel pro semper** energikusan el kell utasítania.

1954 és 1959 között a budapesti Központi Szeminárium növendéke voltam, ahol Semptey a prefektusi, illetve a vicerektori tisztet látta el. Akkori püspökömtől, Badalik Bertalantól és az akkori házi személyzettől pozitívan tudom - és ezt mindenkor esküvel megerősíthetem - hogy Semptey úr egy asszonnyal intim kapcsolatban volt és éppen ezért 1957-ben a püspöki kar őt hivatalából el akarta mozdítani. Ezenkívül Semptey úr az Egyházügyi Hivatal besúgója is volt, és az ma is, aki pl. 1959-ben döntő szerepet játszott a budapesti Központi Szeminárium szétzüllesztésében. Az Egyházügyi Hivatal őt mindig a háttérben, 'tartalékban' tartotta, azaz nem engedte, hogy nyilvános szereplésekben kompromittálja magát és így további előrelépését kizárja, hanem azt inkább elősegítse, illetve megvalósítsa.

Semptey úr sem nem jámbor, sem nem egyházias. Ravasz, hazudós, bosszúálló és az egész budapesti klérus körében - mint információim tanúsítják - alapos gyűlöletnek örvend. Püspöki kinevezése a magyar papságnak igen nagy csalódást okozna, püspöki működése az egyháznak mérhetetlenül ártana. A Szentszék óvja meg a magyar katolikusokat ezek és saját érdekében olyan püspököktől, mint Symptey úr volna."

A bonni apostoli nunciustól, Guido del Mestri érsektől 1976. március 26-án azután a következő érte-

sítést kaptam: „Őexcellenciája msgr. Casaroli rajtam keresztül közli Önnel, hogy az Ön március 9-i levelét Semptey László ügyében rendben megkapta". [8]

VI. Pál pápa pontifikátusának utolsó magyar püspöki kinevezései 1978. március 6-án történtek. Ezek három személyt érintettek. Az eddigi veszprémi püspök, Kádár László -mint ügynök „Németh László" - a Vácra visszahelyezett Bánk József -mint ügynök „Professzor" - helyére, az egri érsekségre került. Kádár eddigi helyét mint címzetes püspök és apostoli adminisztrátor Paskai László, korábban ferences szerzetes és a Központi Szeminárium spirituálisa, majd a Hittudományi Akadémia filozófiai tanára kapta meg. Paskai neve - mint annyi másé - az államvédelem III/III-as aktáiban többször is szerepel. A harmadik kinevezett, nyilván a Szentszék jelöltje, az apostoli lelkületű Rosta Ferenc plébános volt. Székesfehérvári segédpüspök lett, teljesen váratlanul azonban röviddel püspökké szentelése után meghalt.

A következő püspöki kinevezések Magyarországon 1979. április 5-én történtek, már az új pápa, II. János Pál uralkodása alatt. Mivel már korábban elő lettek készítve, ezek a kinevezések is VI. Pál kézjegyét viselték magukon.[9] Miután azonban már időrendben nem tartoznak a kijelölt témához, azért ezekről itt már nincs szó.

8 Az eredeti a szerző birtokában.

9 Mindenekelőtt ami Paskai László veszprémi megyéspüspöki és Bagi István esztergomi segédpüspöki kinevezését illeti.

5.2 Kádár látogatása VI. Pál pápánál (1977)

A Magyar Népköztársaság szentszéki kapcsolatainak tetőfokát VI. Pál pápa pontifikátusa alatt kétségkívül Kádár Jánosnak, a magyar szocialista munkáspárt első titkárának a látogatása jelentette a Vatikánban.[10] A találkozásra a pápa és Kádár között mindkét fél kölcsönös kívánságára és hosszabb tárgyalások után került sor. Kádárt feleségén kívül nyolc magas rangú személyiség kísérte, köztük a külügy- és kereskedelmi miniszter, valamint Magyarország római követe.

A küldöttség előbb a Szent Péter templomot és a Sixtusi Kápolnát kereste fel, ahol szakszerű vezetést kaptak. Ezután a küldöttséget a Vatikánba kísérték, ahol olyan protokolláris tiszteletadással - mint pl. a svájci gárda felvonulásával - fogadták őket, ami különben csak államfőknek van fenntartva. Ezután a pápa magánkönyvtárába vezették a csoportot, ahol az ötvenperces magánkihallgatásra Casaroli érsek és Puja Frigyes külügyminiszter jelenlétében került sor.

A beszélgetés elején előbb Kádár a pápa békepolitikáját méltatta, kitért a Helsinki-i és belgrádi konferenciákra, majd a magyar–vatikáni kapcsolatok egyes kérdéséről szólt. Ezzel kapcsolatban az elért eredményeket értékelte, és arra mutatott rá, hogy a még fennálló nyitott kérdéseket is elintézni kívánja a

10 Vö, L'Osservatore Romano, Deutsche Ausgabe Nr. 25, 1977. junius 25 és Magyar Nemzet 1977. junius 10.

magyar fél. Kádár beszéde után bemutatta a pápának feleségét és a küldöttséget.

A pápa ezután egy rövid beszédet intézett a jelenlevőkhöz. Ennek szószerinti szövegét a *L'Osservatore Romano* németnyelvű kiadása június 24-én hozta.[11] A pápa többek között ezt mondta:

„A látogatás, amit Ön ma itt tesz, minden kétséget kizárólag egyedülálló jelentőségű és nagy fontosságú esemény. Jelzi annak a hosszú, de sohasem félbeszakított fejlődésnek a célját, amely az elmúlt 14 évben a Szentszéket és a Magyar Népköztársaságot az eltávolodás és a feszültség hosszú ideje után - amelynek visszhangja még nem teljesen múlt el - lépésről-lépésre egymáshoz közelebb hozták.

Ez a találkozás Nekünk alkalmat ad komoly megfontolásokra. Ön annak a pártján áll, aki a Szentszék, már tisztelt elődünk, XXIII. János részéről megindított kezdeményezését közeledés céljából felkarolta és előmozdította. Magát a kezdeményezést és ennek eredményeit sokan éber és nem ritkán kritikus pillantással, vagy még tanácstalansággal is kísérték. Ezek előbb lelkiismeretünk döntésének, és csak az után a történelem ítéletének vannak alávetve... A katolikus egyház megszokta már az egymást követő változásokat, amelyeket kétezer éves története folyamán megért, és nem retten vissza - mint ahogy a Szentszék sem - olyan döntéseket hozni, amelyek

[11] L'Osservatore Romano, ugyanott 3. oldal. -Továbbá: AAS 69, 2 (1977) 422-424.

bátorságot követelnek... A tapasztalat igazolja véleményünk szerint a megkezdett út helyességét, egy tárgyilagos dialógus útját... Ez azt jelenti, hogy a Szentszék és a magyar egyház készek világosan és őszintén ezen az úton továbbhaladni. "

Az audiencia végén a pápa Isten áldását kívánta a magyar népre, és a látogatóknak kisebb ajándékokat adott: Kádár feleségének egy rózsafüzért.

Kádár látogatása természetesen nem volt mentes kommunistaellenes tüntetésektől. A Szent Péter téren több csoport is tüntetett transzparensekkel Kádár, a „magyar katolikusok tömeggyilkosa" ellen.[12] Egy olasz parlamenti képviselő pedig felszólította a pápát, hogy ezt a „szovjet Quislinget Magyarországon", aki felelős sok száz felkelő, Nagy Imre miniszterelnök és Maléter Pál tábornok kivégzéséért, ne fogadja.[13] A német újságíró, Andreas Rasumowsky azt kérdezte a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* cikkében, hogy a katasztrofális magyar helyzet ismeretében - főként a hitoktatás és a hívők diszkriminálását illetően - nem lett volna-e jobb a dicsérő beszéd helyett egy gondtól terhes szót szólni?[14]

Kádár János látogatása a Vatikánban - Kádár a Mindszenty-perben személyesen is involválva volt - beleillett minden további nélkül azokba a kommunista látogatásokba, amelyek 1963 óta a Vatikánban

[12] Vö. Frankfurter Allgemeine Zeitung 1977. junius 10:"Kádár Rómában".

[13] Frankfurter Allgemeine Zeitung, ugyanott.

[14] Frankfurter Allgemeine Zeitung 1977. junius 11. 10. oldal.

folyamatban voltak. VI. Pál pápának nem volt már régóta semmi gátlása, hogy kommunista vezetőket és gyilkosokat, mint Titót, Gromikót vagy Kádárt a svájci gárda felvonulásával és protokolláris pompával fogadjon. Meggyőződése és reménye - hogy ezzel sikerül neki a rendszert a kommunista államokban fellazítani, vagy egyenesen megváltoztatni - úgy tűnik még ma is, hogy nem volt más, mint mérhetetlen naivitás, illúzió.

5.3 A Vatikán keleti politikájának értékelése az érintettek részéről

A közvetlen érintettek Magyarországon a Vatikán keleti politikáját vegyes érzelmekkel kísérték. Azok a papok és hívek, akik eddig készek voltak minden szenvedést és hátrányt elviselni, egyetértettek ugyan a Szentszék igyekezetével, hogy egy párbeszéd útján a vallásos életet a kommunista országokban megkönnyítse, de kritikusan kérdezték, milyen konkrét javulást hozott nekik a Vatikán kompromisszumhajlandósága. És éppen ezért voltak csalódottak. A Szentszék ugyanis igen sokat feladott eddig követelt pozíciójából, míg a rendszer részéről minden a régiben maradt.

A Vatikán keleti politikáját elsősorban a klérusnak az a jelentős hányada bírálta, amelyik üldözés, vallatás és börtön elviselésével az egyház számára a legnagyobb áldozatot hozta. Ezek a papok úgy érezték, a Vatikán cserben hagyta őket, és nehezen hozott áldozatukat elértéktelenítette. Egy pap, aki „illegális" ifjúsági lelkipásztori munka miatt többször is börtönben volt, az új politikát így értékelte: „A Vatikán politizál, mintha azt akarná mondani, ostobák voltatok, hogy börtönbe mentetek."[15]

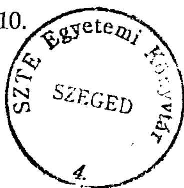
Egy másik pap, aki szegényes kenyerét mint gyári munkás kényszerült megkeresni, így nyilatkozott:

[15] Navalis 109.

„A legnagyobb aggodalommal figyelem a vatikáni eseményeket. Többszörös gyilkosokat és milliók elnyomóit fogadja a pápa pompával, de az üldözötteket, akik pedig a hívek és a papok húsz százalékát teszik ki Magyarországon, nem veszik figyelembe. Ezeknek nincs lehetőségük arra, hogy a szabad világba utazzanak és hangjukat hallassák. Kompromisszumra hajlandó és kompromittált püspököket és a rendszer más papi ruhába bújtatott készséges kiszolgálóit azonban Rómában fogadják, és beszámolhatnak az egyház helyzetéről Magyarországon a hatalom birtokosai kívánságainak megfelelően. De azokat, akik az üldözés nehéz keresztjét hordozzák, és azokat, akik a magyar egyház valódi helyzetének jogos tanúi, azokat figyelemre se méltatják. Mit gondolt volna az a keresztény, aki a Circus Maximus arénájában az oroszlánok előtt állt, ha felnéz a császári trónra és ott Szent Pétert Néróval egy barátságos beszélgetés közben látja?[16]"

A magyar papság és a hívek másik, talán nagyobb része, beletörődött a megváltozhatatlanba, és úgy gondolta, a párbeszéd legkisebb lépése is enyhülést hoz. A Vatikán engedményeit ugyan kritikus szemmel nézte, de ezeket szükségesnek és hasznosnak tartotta. Még 2002-ben is, egyházi körökben úgy gondolták, „A keleti politika értünk és helyettünk

16 Navalis 110.

igyekezett hozzájárulni, minden hibája ellenére is, a diktatúra túléléséhez". [17]

A papság és a hívek legkisebb hányada, a rendszerrel kollaborálók és a békepapok természetesen örültek a vatikáni új politikának, és úgy érezték, a Szentszék utólag nekik ad igazat. A békepapi mozgalom hallgatólagos tolerálása a Szentszék részéről – sőt, vezető békepapoknak, mint Brezanóczynak, Timkónak, Patakynak püspöki kinevezése – elősegítette az illetők különben is ugyancsak laza életvitelét. Többen közülük polgári házasságot kötöttek vagy viszonyban éltek, és a főpásztorok az automatikusan életbe lépő egyházi fenyítékeknek nem tudtak érvényt szerezni, mert abban az Egyházügyi Hivatal meggátolta őket. A vezető békepapok ugyanis valamennyi állam- és pártapparátus teljes védelmét és leghathatósabb támogatását élvezték.

Vezérük, Beresztóczy Miklós már 1971. november 28-án a püspöki kar előtt büszkén mondhatta: „A mi politikánk volt és marad az egyetlen helyes egyházpolitika Magyarországon".[18]

17 Rosdy Pál, Utószó, in:Casaroli 414.
18 Navalis 112.

UTÓSZÓ

1974. február 10-én, mindjárt Mindszenty hivatalfosztása után Fábián Károlytól, erdélyi egyházmegyés paptól, korábbi „germanikustól", a müncheni Szabad Európa Rádió egyházi tudósítójától egy hosszabb levelet kaptam.[1] Ez szó szerint a következő:

„Ha a pápa az alvilág minden ostoba tanácsadóját összehívta volna, akkor sem ejthetett volna mélyebb és fájdalmasabb sebet az ezeréves magyar kereszténységen, mint minapi döntésével. Ennek ellenére döntése nem lepett meg, mert ettől a pápától semmi jót nem várok. Nem. Mert olyan makacsul kapcsolt rá a keleti politika lehető legrosszabb formájára, amire még nincs példa ebben a nyomorult helyzetben.

Kérdésedre, mely szerint a pápa megígérte, hogy Mindszenty bíborost 85 éves koráig meghagyja érseki és prímási méltóságában, kitalált mese. Ez Raffalt könyvében olvasható. Benyomásom szerint innen vette át egy-egy cikk az utóbbi időben. A helyzet a következő: Az *Osservatore Romano* 1971. szeptember 29-i cikkében, a bíboros Rómába érkezése alkalmával kijelentette, a kijövetel nem változtat Mindszenty bíboros egyházi helyzetén. Megmarad esztergomi érseknek és Magyarország prímásának. Amikor a tárgyalások folytak a kijövetele előtt, a Vatikán ezen

1 Eredeti a szerző tulajdonában.

kívül azt is biztosította, hogy továbbra is impeditus, azaz hivatala gyakorlásában akadályozva marad (lásd *Katolikus Szemle* 1971. év 71 oldalán). A bíboros nekem a következőt is elmondta: Amikor 1971. október 23-án együtt misézett a pápával a vatikáni kápolnában, mise után a pápa azt mondta neki: Esztergomi érsek és Magyarország prímása vagy. Utána behívta Zágont, és előtte olaszul is megismételte. Mindszenty megkérte Zágont, írja le ezt neki. Zágon megtette. (Ezt ne használd, mert személyes értesülés.) A Vatikán azonban már a legközelebbi Annuario Pontificióban, azaz 1972-ben megszegte a szerződést, mert a bíboros megkérdezése nélkül elhagyta neve után az impeditus megjelölést és 'fuori sede'-vel helyettesítette. Erre felhívtam a bíboros úr figyelmét. Meglepte a változás, és nyomban tiltakozott. Azt a választ kapta, hogy ez nem jelent semmit, hiszen most valóban 'fuori sede' (székhelyén kívül).

A *Katolikus Szemle* 1971-ben kiadott harmadik számában részletesen megírtam, hogy a Vatikán a Budapesttel való tárgyalások első szakaszában kikerülte a Mindszenty kérdést. Kivette az egyház és az állam viszonyát terhelő problémakörből, és ettől függetlenül, önmagában kezelte. Kijövetele után viszont Budapest volt az, aki a Mindszenty kérdést az állam és egyház viszonya lényeges problémájának tekintette, és a legutóbbi kinevezésekről szóló budapesti jelentés világosan megmondja: 'A kinevezésekre azután került sor, hogy VI. Pál pápa az esztergomi érseki széket, amelyet eddig 1971-ben külföldre távozott Mindszenty József formálisan töltötte be, egyházjogilag is üresnek nyilvánította' (Budapesti rádió déli híradása, 1974. február 5-én). És ebbe a Vatikán belement. Nem volt mersze elutasítani Budapest sürgetését, mely szerint az egyház és állam viszonyának problémaköréből a tárgyalások első pillanatától kezdve otthon kikapcsolták ezt a kérdést, és kihozatala után Budapest újra bekapcsolta. És ki tudja megmondani, még hányszor fog Mindszentyvel zsarolni a jövőben?

A bíborosnak a pápa ígérete értelmében haláláig érseknek és prímásnak kellett volna maradnia. Ennyit ér a pápa hivatalosan adott szava. Ide süllyedtünk az egyházban. A Vatikán újabb nagy engedményt tett, és helyette egyetlen új püspököt sem kapott, mert akiket elmozdítottak eddigi helyükről, korábban kapták kinevezésüket.

Persze arra is kell gondolnunk, hogy a budapesti kormányzat hajtóvadászatot indít külföldön a bíboros ellen. Most nyeregben érzi magát, mert a Vatikán minden kívánságát teljesíti. Hamarosan megindul a Pázmáneum[2] visszakövetelése. A bíborosnak előbbutóbb tovább kell mennie. Nem érdemes megvárnia, míg kiteszik az utcára. De kérdés, ki fogadja be? Hol lesz az a kormány, amelyet Budapest nem tud rávenni a kapcsolatokra vagy üzleti érdekekre való

2 A Pázmány Péter által 1623-ban alapított papnevelő Bécsben mindig is az esztergomi érsek joghatósága alatt állt. Mindszenty hivatalfosztásával és egy új érsek kinevezésével az a veszély állt elő, hogy Mindszentynek a házat el kell hagynia.

hivatkozással, hogy a bíborost távolítsa el vagy ne fogadja be? Azt senki sem kívánhatja tőle, hogy a sok megalázás után Rómába vagy a Vatikánba menjen. Ki ad neki menedékjogot? Eddig vatikáni útlevele van, de ki tudja, meddig?

Amit a cikkben ki kellene emelned, az a végzetes vatikáni keleti politika. Mindszenty ennek az áldozata. VI. Pál minden áron kapcsolatot akar a kommunista rendszerekkel. Amikor egyszer feltette magának a kérdést: Mi a szándékunk Kínával?, azt válaszolta: Csak a kapcsolat. Semmi többet nem akarunk, csak kapcsolatot. Eddig az volt az egyházban, hogy a pápák helytállásra buzdították az üldözötteket. Maguk pedig, ahol tehették, tiltakoztak az üldözések ellen. Valóban hivatásukat teljesítették: Confirma fratres tuos. VI. Pál a csak kapcsolat érdekében lemond az üldözöttek támogatásáról. Nem emeli fel a szavát érdekükben. 1964-ben, amikor a részleges megállapodást aláírták Budapesten, rá néhány hónapra, decemberben széles körű házkutatások és letartóztatások voltak. Egy sereg pap került a rendőrség kezébe. Az egyik hírügynökséggel megbeszéltem: Ugrassuk ki a nyulat a bokorból. Tegyük közzé, hogy a Vatikán tiltakozott a lefogások ellen. A hír bejárta a világot. A Vatikán nyomban válaszolt, hogy nem tiltakozott. Ez kellett nekem. Láttam, hogy a kapcsolat fontosabb, mint az üldözöttek védelme. 1970-ben ugyanez történt. Papokat fogtak le és ítéltek el – a Vatikán hallgatott.

A Mindszenty ügyben VI. Pál elhatározta a felszámolást. 1971. április 16-án fogadta Péter János budapesti külügyminisztert. Péter azzal ment haza, hogy a pápai fogadás nagyon szívélyes légkörben folyt le. A pápa meg sem várta, hogy Péter jöjjön elő a Mindszenty kérdéssel. Már az első negyedórában maga a pápa hozta elő azt mondván: Tudjuk, hogy ez a probléma zavarja a kapcsolatokat, de most hamarosan megoldjuk. Júniusban Zágont küldte Pestre és végül szelíden megparancsolta a bíborosnak, hogy jöjjön ki. Parancsát aggodalmaskodó, a bíborosért aggódó szószba öltöztette, de úgy, hogy ha a bíboros elutasítja, azzal vádolhatta volna, hogy megtagadta az engedelmességet.

Vedd hozzá a csak kapcsolat politikához a litvánok helyzetét. A litván katolikusok súlyos szenvedések árán állják helyüket, Pál pápa soha egyetlen szót nem szól érdekükben. Litvániából jött a kérés: Legalább egyszer mondaná karácsonykor vagy húsvétkor litván nyelven, boldog ünnepet. Mérhetetlen vigasztalást jelentene számukra. Pál pápa soha nem szólalt meg eddig litvánul. Egy szava sem volt eddig a litvánokhoz, de oroszul, kínaiul stb. minden esetben szól. Az elnyomók és üldözők nyelvén kíván boldog ünnepet – mondták a hazulról jött litván üzenetben – de a katolikus litvánokhoz nincs egy szava. Magam láttam Rómában egy falfeliratot: VI. Pál, egy szavad sincs a litván katolikusok számára? Ez sem segített. A kapcsolatok mindennél fontosabbak és azokat nem szabad veszélyeztetni. A kommu-

nisták viszont örülnek, hogy a semmitmondó kapcsolattal szájkosarat tettek a pápa szájára és nyírják az egyházat. Ugyanez áll Csehszlovákiára is. Hány papot ítéltek el az utóbbi időben, nyírják az apácákat, sanyargatják az egyházat, Pál pápa hallgat, mert a kapcsolatban bízik.

Ki látott ilyen diplomáciát? Nem az lenne-e a helyes és a kommunisták szótára szerint is a dialektikusabb, ha a pápa teljes erővel kiállna az üldözöttek mellett, erősítené a helytállókat és ugyanakkor hangoztatná, hogy a kapcsolatok híve. Ezt teszik a zsidók is, és tanulhatna tőlük. Tüntetnek, kiabálnak, ha egy zsidóval történik valami a Szovjetben, és ugyanakkor sürgetik a kivándorlásokat. A kommunistákkal csak így lehet bánni. De mikor tanulják meg ezt a talján vatikáni diplomaták? Normális időben elismerem, hogy jó diplomaták a taljánok, de olyan ellenféllel, mint a kommunisták, hihetetlenül ügyetlenek és der Aufgabe nicht gewachsen. Ilyen a pápa is.

Nem kétséges, hogy Lengyelországban is aláássák a tisztességes küzdelmet, feláldozzák a kapcsolatnak a lengyel Wyszynskit és társait. Eddig egységes volt a lengyel püspöki kar, de kérdés, hogy az marad-e a jövőben, amikor látja majd, hogy hová visz a Vatikán. Tény, hogy Mindszenty elmozdítását a per 25. évfordulóján hozták nyilvánosságra - ami kérlelhetetlen ízléstelenség -, de ezt az ízléstelenséget is vállalták, hogy Wyszynskinek figyelmeztetést adjanak: Vigyázz, ne ugrálj, mert ha Mindszentyt kinyírtam, téged is kinyírlak. És ezt valóban így is értette a lengyel kommunista sajtó és rádió. A Mindszenty kinyírást úgy magyarázta: Lám, milyen fejlett és reális érzékű a vatikáni keleti politika. Őszintén keresi a szocialista országokkal a kapcsolatot, mert még az olyan akadályt is kész elhárítani, mint Mindszenty, de ez nem csak egy országra vonatkozik. És a Vatikán semmit sem szólt ez ellen a magyarázat ellen.

A vatikáni keleti politika jelenlegi formája tehát megtöri a helytállást és mindent az erősen bizonytalan és vézna kapcsolatra épít.

Szolzsenyicin teszi Moszkvában azt, amit a Vatikánnak kellene tennie. Ő az oroszlánveremben sokkal tisztességesebb, mint a Vatikán. Szolzsenyicin bátran védi az emberi értékeket, a Vatikán pedig makacsul kúszik a kommunisták karjaiba. Ki felelős ezért az ostoba politikáért? Elsősorban VI. Pál, mert ő hajszolja munkatársait, köztük az erre a politikára hajló Casarolit.

Az is szégyenletes, amit a pápa január 30-i levelében ír. Úgy tünteti fel Mindszenty bíboros üldözését és perét, mintha az kizárólag a bíboros személye ellen és nem az egyház ellen irányult volna. Szó szerint ezt írja: 'Emlékezetünkbe mélyen bevésődött annak az időnek eleven és szomorú emléke, amikor éppen 25 esztendővel ezelőtt olyan pernek és elmarasztaló ítéletnek vetettek alá, amely a személyed ellen irányuló támadások csúcspontja volt és az egész világ figyelmét a támadókra irányítva, döbbent meglepetést okozott mindenkiben.' Tehát nem a magyar egyházat üldözték, hanem csak a bíborost. És ezért a

személyes üldözésért az akkori hatóságokat terheli a felelősség, nem a rendszert, amely ma is üldözi az egyházat. Ez a vatikáni ócska szóáradat, amitől kavarog az ember gyomra. Szerecsenmosdatás, a bíboros küzdelmének piszkos megtépázása. Ez a vatikáni keleti politika.

Remek cikket lehet erről írni. Magam is fel fogom ilyen értelemben dolgozni. Fontos, hogy elterjedjen ez az elemzés, és rádöbbentsen minden józanul gondolkodó embert, hogy hol tartunk a világ első erkölcsi tekintélyének a politikájában.

Írjatok minél többen a bíborosnak néhány sort, de a pápának is. A magyar kereszténység ezeréves jubileumára olyan sebet ütött rajtunk, amit századokon keresztül sem lehet begyógyítani. A Szentszékre és a pápára eddig tisztelettel és megbecsüléssel gondolt a magyar nép, de most századokra eljátszotta ezt a tőkét. Ez az igazi lelkipásztori probléma a jövőben, és nem az, amelyre a pápa hivatkozik, hogy megalázó döntését igazolja. "

A VATIKÁNI KELETI POLITIKA ÉRTÉKELÉSÉNEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA (1958-1978)

1. A Vatikán elismerte Magyországon azt az egyházra rendkívül hátrányos helyzetet, hogy az egyház az Államegyházügyi Hivatal és az állambiztosági szervek teljes ellenőrzése alatt áll. Ezzel a magatartással azonban tolerálta egyúttal a hivatalos pártpolitikát is, amely minden egyház és vallás felszámolására törekedett.

2. A vatikáni politika félreállította azokat az egyháziakat, akik felvették a küzdelmet, és kizárólag a kormány embereivel és a hatóságok által beszervezett egyházi ügynökökkel tárgyalt.

3. A vatikáni politika azt sugallta, hogy az ellenállás céltalan és értelmetlen, a hozott áldozatokat leértékelte, ami természetesen elkeseredést váltott ki a legjobb hívekben és papokban kül- és belföldön vallási hovátartozásra való tekintet nélkül.

4. A vatikáni politika túlértékelte a püspökök szerepét. Tudása és információi ellenére elfogadott a püspöki kinevezéseknél olyan állami javaslatokat, személyeket, akik politikailag és erkölcsileg kompromittálva voltak.

5. A Vatikán tolerálta a békepapok bomlasztó tevékenységét és kifogásolható életvitelét, 1971-ben pedig felmentette a név szerint kiközösített papokat anélkül, hogy a kiközösítés okától, a politikai szerepvállalástól megváltak volna és - előírás szerint - bűnbánatot tartottak volna.

6. A Vatikán nem tiltakozott nyilvánosan sem Nyugaton, sem Keleten a továbbfolytatódó egyházüldözés ellen, ezáltal - főként Nyugaton - szinte megtévesztette a közvéleményt.

7. A Vatikán keleti politikája feláldozta az egyház hű fiát, Mindszenty bíborost, aki ennek a politikának az útjában állt. 1964-ben ugyanis egy 'aid-mémoire'-ban, majd VI. Pál pápa 1971-ben személyesen is garantálta Péter János külügyminiszternek, hogy amennyiben Mindszenty bíboros kiutazhat Magyarországról,

a.) ő egyszer s mindenkorra rehabilitáció nélkül hagyja el az országot,
b.) semmit sem tesz, mond , ír, ami a Népköztársaság érdekeit sérti,
c.) nem avatkozik bele a magyar egyház ügyeibe,
d.) két éven belül meg lesz fosztva esztergomi érsekségétől, amennyiben nem hajlandó lemondani,
e.) és egy ellenőrzött helyen - kolostorban - tartózkodik.

Miközben a budapesti tárgyalások során a Szentszék 1971-ben jegyzőkönyvben biztosította Mindszentyt teljes szabadságáról Nyugaton, a fenti garanciákat előtte elhallgatta. Ezekről a magyar prímás csak tizenöt hónappal később, Bécsben értesült.

Végkövetkeztetés: Ezek a tények a Vatikánnak egy olyan nem őszinte - mondjuk ki nyíltan hazug - keleti politikájáról tesznek tanúbizonyságot, amilyenre a pápai diplomácia egész történetében nincs példa.

RÖVIDÍTÉSEK

AAS	Acta Apostolicae Sedis. Vatikán.
Bp.	Budapest
Casaroli	Casaroli , Agostino: A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok,1963-1989. Bp. 2001.
Csonka	Csonka, Emil: A száműzött bíboros. Mindszenty az emigrációban. San Francisco-München 1976.
Emlékirataim	Mindszenty, József: Emlékirataim. Bp. 1989.
Kiszely	Kiszely, Gábor: Állambiztonság 1956-1990 Bp. 2001.
MÉL	Magyar Életrajzi Lexikon. Bp.
Mészáros	Mészáros, István: Mindszenty és az „Ostpolitik". Bp. 2001.
Mészáros Tibor	Mészáros, Tibor: Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései. Pécs 1997.
MO	Mindszenty Okmánytár. (kiadó: Vecsey József) I-3. München 1956-1957.
Navalis	Navalis, Carlo (Fábián Károly): Friede durch Friedenspriester? In:Verlag J. W. Naumann(kiadó): Kardinal Mindszenty, das Gewissen der Welt. Würzburg 1972. 61-125.

NJ	Napi Jegyzetek. Mindszenty, József: Napi Jegyzetek. Budapest, amerikai követség 1956-1971. Vaduz 1979.
Ólmosi	Ólmosi, Zoltán: Mindszenty és a hatalom (40 fakszimile a Politika-Történeti Intézet Levéltárából). Bp. 1991.
Salacz	Salacz, Gábor: A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje 1948-1964 (Disssertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, 9) München 1988.

FORRÁSOK, IRODALOM

Nem nyomtatott források:

Mindszenty Alapítvány Levéltára. Budapest. Mindszenty iratkatalógus és bibliográfia 1995. (Mintegy 1. 600 irat és 96 könyv és 248 tanulmány jegyzéke. Nyomtatva, de nem publikálva).

Adriányi Gábor magánlevéltára, Königswinter.

Nyomtatott források:

Acta Apostolicae Sedis (AAS) 29, 40, 41, 48-51, 53 kötetek. Vatikán 1937-1957.

Acta Synodalia Sanctissimi Concilii Oecumenici Vaticani II. Vatikán 1970.

Ólmosi, Zoltán (kiadó): Mindszenty és a hatalom. Bp, 1991. (40 fakszimile a Politika-Történeti Intézet levéltárából).

Vecsey, Lajos (kiadó): Mindszenty Okmánytár. 1-3. kötet. München 1956-1957.

Irodalom:

Adriányi, Gabriel, Mindszenty als Symptom, in: Zeitbild 5(1974) 8-9.

Ugyanő, Ein Zeichen des Widerspruchs. József Kardinal Mindszenty, in:Der Donauraum 21, (1976), 81-90.

Ugyanő, Die Führung des ungarischen Episkopates nach dem Zweiten Weltkrieg. in: Ugyanő (kiadó): Die Führung der Kirche in den sozialistischen Staaten Europas. München 1979. 107-129.

Ugyanő, Die Geschichte der Friedenspriesterbewegung in Ungarn. in: Malek, Roman-Prawdzik, Werner (kiadók): Zwischen Autonomie und Anlehnung. Die Problematik der katholischen Kirche in China, theologisch und geschichtlich gesehen. Veröffentlichungen Des Missionspriesterseminars St. Augustin bei Bonn. 37. kötet). Nettetal 1989, 75-86.

Ugyanő, Miért és hogyan hagyta el Mindszenty József a budapesti amerikai nagykövetséget? In: Török, József (szerk.): Mindszenty József emlékezete (Studia Theologica Budapestinensia, 13). Bp. 1995. 73-89.

Ugyanő, A prímási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben. in: Vigilia 63(1998), 425-428.

Ugyanő, Unbeugsam im Widerstand. Vor 25 Jahren starb der ungarische Primas Mindszenty. in: Katholische Nachrichten Agentur 16-17, (2000), 2-4.

Beresztóczy, Miklós, A katolikus békemozgalom húsz éve. Bp. 1970.

Casaroli, Agostino, A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok 1963-1989. Bp. 2001.

Csonka, Emil, A száműzött bíboros. Mindszenty az emigrációban. San Francisco-München 1976.

Gergely, Jenő-Izsák, Lajos (kiadók): A Mindszenty-per. Bp. 1989.

Gergely, Jenő, A Mindszenty-per. Bp. 2001.

Hainbuch, Friedrich: József Kardinal Mindszenty. Versuch einer Bibliographie, in: Ungarn-Jahrbuch 10(1979) 311-322.

Hetényi,Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1-3 kötet Abaliget 1992–1996, 4. kötet: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. Bp. 2000.

Hummel, Karl-Joseph, (szerk.) Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958-1978. Paderborn 1999.

Ispánki, Béla, Az évszázad pere. Megszólal a tanú. Torontó 1987.

Kiszely, Gábor, Állambiztonság 1956-1990. Bp. 2001.

Lehnert, Pasqualina, Ich durfte ihm dienen. Würzburg 1983.

Lengyel, László-Várszegi, Asztrik: Beszélgető könyvecske. Bp. 1999.

Mészáros, István: Boldogasszony éve 1947-1948. Mindszenty bíboros evangelizációs programja. Bp. 1994.

Ugyanő, „Állok Istenért, egyházért, hazáért". Írások Mindszenty bíborosról. Bp. 2000.

Ugyanő, Mindszenty és az „Ostpolitik". Bp. 2001.

Mészáros, Tibor, Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései.

Mindszenty, József, Emlékirataim. Bp. 1989. Pécs 1997.

Morel, Julius, Handbuch des ungarischen Katholizismus . Wien 1975.

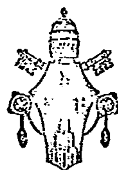
Navalis, Carlo (Fábián Károly), Frieden durch Friedenspriester? In: Verlag J. W. Naumann (kiadó), Kardinal

Mindszenty, das Gewissen der Welt. Würzburg 1972. 61-125.
Raffalt, Reinhold, Wohin steuert der Vatikan? München 1973.
Saád, Béla, A zsinat budapesti szemmel. Bp. 1967.
Salacz, Gábor, A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje 1948-1964. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, 9). München 1988.
Schambeck, Herbert (szerk.): Agostino Kardinal Casaroli. Wegbereiter zur Zeitenwende. Berlin 1999.
Stehle, Hansjakob: Die Ostpolitik des Vatikans. München-Zürich 1-2. kiadás 1975, 1977, Harmadik kiadás ezen a címen: Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten. Zürich 1993.
Szántó, Konrád, Az egyházügyi hivatal titkai. Bp. 1990.
Török, József(szerk.): Mindszenty József emlékezete (Studia Theologica Budapestinensia, 13) Bp. 1995.
Zizola, Giancarlo, L'utopia di Papa Giovanni. Assisi 1973.

FÜGGELÉK

Valamennyi irat Adriányi Gábor magánlevéltárából

1. VI. Pál pápa Mindszenty bíboroshoz 1971. július 10.
2. VI. Pál pápa Mindszenty bíboroshoz 1971. december 14.
3. Mindszenty bíboros VI. Pál pápához 1972. március 10.
4. VI. Pál pápa Mindszenty bíboroshoz 1972. április 18.
5. VI. Pál pápa Mindszenty bíboroshoz 1974. január 14.
6. Csertő Sándor feljegyzése Mindszenty bíborossal folytatott tárgyalásáról 1974. január 25-én.
7. Svájci protestánsok tiltakozása VI. Pál pápánál 1974. február 7.
8. Mester István beadványa Jean Villot bíboros – államtitkárhoz 1974. február 9-én.

Venerabili Fratri Nostro

IOSEPHO S.R.E. CARDINALI MINDSZENTY

PAULUS PP. VI

Venerabilis et dilectissime Frater Noster,
salutem et Apostolicam Benedictionem

Litterae, quas die VI huius mensis ianuarii ad Nosmet Ipsos perferendas curavisti, quasque omni cum animi intentione et erga te observantia legimus, Nos intima affecerunt poena; et in hac repercuti visi sumus dolorem, quem nuntius Nostri decreti de Strigoniensi archidioecesi tibi attulit.

Hunc sane - eheu! - praevidimus dolorem. Quodsi nihilo secius, et quamvis te maxima veneratione et peculiari benevolentia prosequimur, ad id inducti sumus, hoc fecimus non ut novam prorsus amaritudinem ad illas adiungeremus, quibus egregii Ecclesiae propugnatoris iam nobilis vita premitur, sed quia, post maturam aegramque considerationem, supernaturalibus pastoralibusque rationibus unice nisam, Nostra supremi Pastoris conscientia de necessitate Nos persuasit officium implendi, quod ob Ecclesiae servitium et utilitatem vitari nequibat.

Sicut ad te scripsimus, Nostris erat in votis ut in hoc rerum iudicio Nobiscum consentires, atque ut tecum, sicut et poenam, ita et pondus portaremus gravis huiusmodi a Nobis suscepti consilii.

Attamen nullo modo a te invitam consensionem obtinere voluimus, quae tuis persuasionibus esset contraria.

Nos ipsi igitur, etsi cum dolore et anxia sollicitudine, eiusmodi onus in Nos recepimus, divino confisi auxilio quod Petro eiusque Successoribus, vel indignis, in apostolici mandati perfunctione promissum est.

Novimus equidem, te in tua agendi ratione a nullo emolumento vel personali commodo duci. Novimus tuum erga Ecclesiam amorem talem esse, ut paratus sis pro ipsa omnium rerum iacturam facere, quemadmodum tot annos et per tam calamitosos eventus testimonia dedisti.

Non igitur humanae aestimationis cura, vel alienae opinionis timor procul dubio te moverunt, ut postulatis Nostris obniteretis, sed tuum iudicium sive de Ecclesiae vitae condicionibus in tua archidioecesi et in tua Natione, sive de remediis quae ipsa poscit. Hanc tuam sententiam Nobis saepius aperuisti, neque omisimus eam ponderare in tota sua gravitate et omni cum reverentia, quam tuae experientiae, tuo rerum usui, tuaeque pastoralis officii conscientiae debebamus.

Quodsi ad aliam pervenimus conclusionem - quam, post novam attentamque considerationem factam et post consilia quaesita, omni conscientia aestimamus a Nobis immutari non posse - id minime fecimus ob minorem considerationem rationum, quas adduxisti, neque ob minus erga

te obsequium. Attamen, in re tam difficili tamque perplexa, quae Nostra pastoralia munera erga Ecclesiae statum, nunc et in posterum, neque in Hungaria tantum, directo implicat, Nos obstringi sentimus ut, maxima quidem reverentia, a te iterum postulemus, ut iudicio huius Apostolicae Sedis te remittas et animi sensibus, quos erga te nutrimus, fidem attribuas.

Quod ad Nos attinet, maiore usque obligatione tenebimur ut etiam in posterum hosce Nostros sensus, omnibus quibus poterimus modis, tibi exhibeamus, ita ut honorem tuum plene tueamur et omnes certiores faciamus de grato animo, quo Ecclesia te prosequi pergit, qui pro ipsa proprias vires ipsamque vitam impendisti atque impendis. Neque putamus fore ut sacrificium, a te aequo animo et fide inspirante suscipiendum, tuae personae magnitudinem ulla ratione minuere possit apud eos omnes qui te vel admiratione vel inimicitia prosequuntur. Immo exemplum tuum, mirum in modum erit nobile atque pretiosum, hoc scilicet tempore, quo erga Ecclesiae auctoritatem reverentia et obsequium, sui abnegatio et propriae utilitatis abiectio tantopere periclitantur.

Opinamur autem venerabiles Pastores, quorum mentionem fecisti, Cardinalem Stepinac et Cardinalem Beran sanctae recordationis, quorum commoto admiratoque animo memoramus totale erga Ecclesiam et hanc Apostolicam Sedem devovendi se studium, se simili sacrificio haud subtracturos fuisse, ubi rerum adiuncta - quae, ut vera dicamus, in eorum condicionibus alia fuerunt - id postulassent.

Ideo confidere pergimus, fore ut ne in posterum quidem tempus Nobis umquam deficiant nedum tua devotio, de qua tam illustria conspeximus testimonia, vel preces, quibus egemus et de quibus ex imo pectore gratias agimus, sed tuorum consiliorum auxilium et adiutrix opera, ad quam exercendam peculiare titulum habes, cum ad Sacrum Cardinalium Collegium pertineas.

Certi sumus te longe afuturum esse, ut mundum in opinionem perducas, te a Nobis quasi abalienari velle, immo credimus te edificans exemplum daturum esse, et fraternae tuae coniunctionis cum Christi Vicario, et illius animorum communionis, quae omne personale iudicium, vel legitimum, superat, ut, quo meliore possumus modo, etiam in difficillimis rerum condicionibus, Ecclesiae et animis, a Christo redemptis, simul inserviamus.

Nostra ad te hodierna salutatio magis quam numquam antea, si possibile esset, plena est caritatis. Et magis sincera paternaque est Nostra benedictio, quam ad te toto corde mittimus.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, die XIV mensis Ianuarii, anno MCMLXXIV, Pontificatus Nostri undecimo.

Paulus PP. VI

Venerabili Fratri Nostro
Iosepho S.R.E. Card. Mindszenty
Archiepiscopo Strigoniensi

PAULUS PP. VI

Venerabilis Frater Noster,
salutem et Apostolicam Benedictionem

Animo penitus commoto tuas obsequii plenas litteras accepimus, per quas edocti sumus abs te consilium susceptum esse praesentem tuae commorationis sedem relinquendi.

Quod consilium tuum, ut par erat, diligenter Nobiscum consideravimus, illudque ratum habentes et confirmantes, te certiorem facere cupimus Nos iam nunc gaudium praecipere, quod cor Nostrum afficiet, cum Nobis licebit te praesentem amplecti atque Nostrae in te venerationis amorisque sensus coram significare.

Nos minime fugit, quantum oneris et doloris afferat tibi discessus a patrio solo, in quo ortum habuisti ac tanto cum

religionis studio et egregia officii conscientia uberes profudisti sacerdotii tui divitas, nullis curis nullisque parcens periculis ac laboribus, ut Dei gloriam et spirituale christiani populi bonum promoveres.

Cum in asperrimis temporum adiunctis Primatis munus in Ecclesia Hungarica tibi fuit concreditum, minime dubitasti, Dei ope confisus, tantae gravitatis pondus generose suscipere, fide intrepida et amore erga Christum et Ecclesiam ductus. Nunc autem magno Nobis solacio sane est nosse te, in hoc tuo proposito ineundo, eadem fide eodemque erga Christum et Ecclesiam amore esse permotum. Idque – ut pro certo habemus – quo tibi onerosius erit, eo pretiosiorem acceptioremque Deo efficiet oblationem dolorum tuorum pro Ecclesia ipsamque vitam tuam, quae hostiae est simillima.

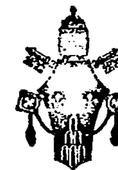
Haec, ut patet, finem haud profecto imponent laboribus Evangelii operarii sollertis atque fidelis. Adhuc magni pretii opera tibi danda est in militia Christi et in famulatu Ecclesiae, cui quidem – etiam in novo, quem elegeris, commorandi loco – exemplo virtutis tuae, consilio, opere, precatione

valde prodesse poteris.

Interea autem, dum adventum tuum paternae caritatis affectu praestolamur, Deiparae Virginis Mariae praesidio enixis te precibus commendamus, ac tibi, Venerabilis Frater Noster, Apostolicam Benedictionem, superni auxilii auspicem, peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, die X mensis Iulii, anno MCMLXXI, Pontificatus Nostri Nono.

Paulus PP. VI

Venerabili Fratri Nostro

IOSEPHO CARDINALI MINDSZENTY

Archiepiscopo Strigoniensi

Gaudemus sane, quod nunc, in novo domicilio convenienter collocatus, animo sereno iam frui potes quiete et otium capere, quo facultas praebetur nobilibus rebus vacandi, orationi imprimis et studiis. Hungari etiam - non levis solacii causa - amore te prosequuntur et reverentiae tibi officia exhibent, de quorum vita spirituali te semper praestitisti sollicitum. Zelus eiusmodi pastoralis sine dubio te impulit, ut nuper, sacri temporis Adventus oblata occasione, epistulam, quemadmodum certiores facti sumus, ad sacerdotes et christifideles Hungaros dares.

Ad hoc quod attinet, animadvertendum est ea, quae in solitis rerum adiunctis bonum est facere, scribere vel dicere, in extraordinariis temporibus reddi posse minus opportuna atque nociva.

Nota est tibi condicio, non solum multum prudentiae, sed etiam susceptae responsabilitatis observantiam postulans, in qua Apostolica Sedes post profectionem tuam ex Hungaria et ratione etiam habita eorum, quae nunc agis, versatur.

Praeterea non te latet, quanto dilectionis affectu te complectamur et

et quanta sit existimatio et opinio, quam de te habemus. Qua de causa facile intelleges Nos aegre omnino illas exhortationes et suasiones nunc iterare debere, quas tibi iam adhibuimus, cum recens magno cum gaudio Nostro te convenimus; quarum familiarium congressionum iucunda apud Nos viget memoria. Cum vero perspectam habeamus fidem tuam firmissimam et spiritum tuum sacrificii, oboedientiae et observantiae non deficientis erga Apostolicam Sedem, scimus Nos a te, ut a filio obsequenti, petere posse ea, quae sequuntur:

Cum reapse timenda sint gravia damna, quibus affici possit Ecclesia Catholica in dilecta Natione tua, utpote consecutura ex verbis a te prolatis, maxime ex iis, quae in partem politicam accipi queant, enixe te rogamus, ut, antequam sermonem in publico habeas, item antequam aliquid declares vel commenteris vel antequam aliquod scriptum typis cures edendum, textum Sedi Apostolicae proponas eiusque iudicium exspectes. Eiusdem Sedis Apostolicae erit hoc tibi quam celerrime fieri poterit significare.

Denique instantibus sollemnibus nataliciis, vehementer optamus, ut Filius Dei homo factus omni te gaudio cumulet, ubertim soletur, desideria tua benigne adimpleat.

Quorum bonorum auspex sit Apostolica Benedictio, quam tibi, Venerabilis Frater Noster, amanti animo impertimus.

Ex Aedibus Vaticanis, die XIV mensis Decembris, anno MCMLXXI, Pontificatus Nostro nono.

Paulus PP. VI

Vindobonae, die 10. Martii 1972.

Beatissime Pater !

Delegatus personalis Sanctitatis Tuae, R.mus D. Josephus Zagon, in his diebus me certiorem fecit Beatissimum Patrem mihi revocationem censurae Romanae petenti non potuisse satisfacere. Cum ille hoc responsum supremum rationibus de "Pro Memoria" de diebus 25-27.Junii 1971 excerptis probare studuerit, humillime peto Sanctitatem Tuam, ut mentionem huius documenti illustrare mihi permittat.

Delegatus nominatus in aedibus Legationis Statuum Federatorum Americae Budapestinensis in nomine Sanctitatis Tuae die 25.Junii 1971 discessum a legatione mihi inter cetera his verbis quoque commendavit:

> Discessus a legatione Eminentiae Tuae possibilitates novas dare posset, ut Ecclesiae Hungaricae tum in interna tum in externa relatione egregiam operam praestaret. Eminentia Tua liberatione et editione Memorabilium suorum conferre posset, ut sors Ecclesiae et Nationis Hungaricae melius intelligatur, praesertim hoc tempore, quando millennium Sancti Stephani et Christianitatis Hungaricae celebratur. (Pro Memoria de diebus 25-27.Junii 1971, pag.1.)

Et postea ille conditiones a parte Sanctae Sedis coram me explicavit.

Prima conditio Sanctae Sedis attinebat Archiepiscopatum Strigoniensem et Primatiam Hungariae. (Ego remanebo Archiepiscopus Strigoniensis et Primas Hungariae impeditus.)

Secunda conditione postulabatur, ut legationem et Patriam in silentio relinquerem. (Me ad hanc conditionem acceptam accommodavi.)

Tertia conditio Sanctae Sedis a R.mo D. Josepho Zagon mihi hoc modo explicata erat:

> Eminentia Tua in nova situatione sua ne faciat tales in scriptis vel in verbis declarationes, quae relationem Sanctae Sedis et gubernii Hungarici turbare aut gubernium Hungaricum et Rempublicam Popularem offendere possent.

Ad hanc conditionem addebam quod sequitur:
Regimen Communistarum Hungarorum, quod Ecclesiae et Nationi Hungaricae detrimentum afferabat, in tractationibus

partem legitimam non accipio, et eo minus id accipio arbitrum declarationum mearum; conditiones eius repudio. A regimine tantum unum postulavi: totam pro iniuriis in Justizmord mihi illatis rehabilitationem.

Ius diiudicandi, utrum declarationes meae relationem inter S.Sedem et gubernium Hungaricum offenderent, unice et exclusive ad solam Sanctae Sedis competentiam attinet.

Sancta Sedes attamen impendiat,ut etiam pars altera, i.e. gubernium Hungaricum...erga me se gerat simili modo,ne ad refutandas enuntiationes falsas et iniuriosas necessitate essem coactus.

(Pro Memoria de diebus 25-27.Junii 1971, pag.3.)

Conditio quarta a delegato personali Sanctitatis Tuae coram me ita exposita erat:

Eminentia Tua habeat occulta Memorabilia sua; illa typis ne imprimat, sed tradat ea testamento hereditatem Sanctae Sedis, quae tempore opportuno, post mortem Eminentiae Tuae, curam habebit, ut haec typis imprimantur.

Talem conditionem naturaliter non potui accipere. Et tunc R.mus D.Josephus Zagon de re cum Vaticano colloquebatur et tertia die in nomine S.Sedis hanc conditionem quartam - essentialiter immutatam - coram me his verbis explicavit:

Postquam Eminentia Tua me de materia Memorabilium suorum informaverat, non video difficultatem maiorem,ne haec in partibus saltem maioribus adhuc in vita Eminentiae Tuae typis imprimi possent.
Eminentia Tua potest Memorabilia sua apud seipsum habere aut tali sacerdotali personae tradere, cui Eminentia Tua et Sancta Sedes fiduciam habent.

(Pro Memoria de diebus 25-27.Junii 1971, pag.3.)

Haec supplemanta conditionibus a me addita demonstrant manifeste quae sequuntur:

1. Quoad declarationes a me factas ius Communistarum diiudicandi, utrum hae relationem inter S.Sedem et regimen Hungaricum offenderent, aperte reiiciebam atque firmiter intercedebam, quominus S.Sedes declarationes a me factas ad nutum Communistarum diiudicaret. Itaque mens huius sententiae meae "Ius diiudicandi...ad solam S.Sedis competentiam attinet" est haec: Competentiam Communistarum in hac re absolute et totaliter repudio. Exinde ergo concludere non potest, acsi ego publicationes et declarationes a me factas alicui praeviae censurae - voluntatem Communistarum obsequenti - subiicere promptus fuissem.

2. Quoad editionem Memorabilium meorum plenam libertatem postulavi. Delegatus personalis Sanctitatis Tuae ex hac causa

conditionem originalem quartam essentialiter immutavit. In ceteris nominatus delegatus in nostris colloquiis de aliqua praevia censura Romana coram me Budapestini nullam mentionem fecit.

Et deinde ex litteris Sanctitatis Tuae die 10.Julii 1971 mihi missis videre potui Beatissimum Patrem plenas meas litteras accepisse atque consilium meum diligenter consideravisse illudque ratum habuisse et confirmavisse.

Ex quibus omnibus pro certo habebam: Memorabilia mea - opus 15 annorum - typis imprimere libere potero.

Nec in exilio insidiae et machinationes Communistarum mihi desunt. Contra tales inimicitias aliquod adiutorium exspectabam. Verumtamen nemo me defendit, quando e.g.Communistae sensum epistolae pastoralis meae dolose detorquentes me in ephemeridibus, radio et televisione accusabant: Primas Hungariae integritatem Austriae in dubium vocavit.

Quid feci? In hac epistola pastorali brevissimam mentionem feci de captivitate mea 23 annorum et de miseriis Nationis Hungaricae. Verbotenus hoc scripsi: "Cum fiducia et spe in Domino transgressi sumus carceris limen et deinde temporalem (praesentem), verumtamen vitam hominum exstinquentem, patriae nostrae finem". Mens vera propriaque huius meae sententiae in tali intellectu facili contextu est haec: primum transgressus sum limen carceris (anno 1956) et postea progrediens ex Hungaria (anno 1971) transgressus sum etiam finem Patriae, qui ad praesens tempus hoc modo extructus est, ut filios Hungariae fugientes vita privare aptus sit.

Id tantum verum est:ita volui declarare: Et ego vidi - magno cum dolore meo - velum ferreum ab oppressis exstructum.

Et quid fecerunt agitatores Communistarum? Eripuerunt ex contextu vocem "temporalem" et transtulerunt in "non validum" et interim studebant Vaticanum quoque decipere. Et interpres Hungaricus a Status Secretaria Sanctitatis Tuae adhibitus sub influxu eorum - quantum ex nexu causarum perspici potest - mentem epistolae meae dolose deformatam ab illis aut stulte aut dolose accepit.

Post hanc malevolam machinationem Communistarum exivit praeceptum,quamvis more paterni petitoris - ut omnia mea scripta et dicta censurae praeviae Romanae subiiciantur. Hoc factum est,postquam cancellarius socialista Austriae,Dominus Bruno Kreisky die 8. Decembris 1971 in Senatu Vindobonensi ad interpellationem alicuius deputati enuntiavit: Pri-

mas Hungariae non de validitate finis Austriaco-Hungarici, sed de forma temporali eiusdem finis menti.nem fecit.

Sanctitatis Tuae litteras de die 14. Dcembris 1971 debito cum honore filiali, verumtamen magno cum dolore accepi. Acerrimus hic dolor erat, cum Beatissimus Pater locutus esset de gravibus damnis, quae a me Ecclesiae Hungaricae inferri possent. Id quoque in magno meo dolore in mentem meam venit: haec censura contraria esse videtur orationi die 30. Octobris 1971 in Sixtina habita, in cuius decursu Beatissimus Pater nequaquam anxius videbatur, acsi Primas Hungariae religioni et Ecclesiae nocuisset aut nocere posset; e contrario eius fides intrepida et activitas pastoralis laudabatur.

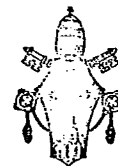
Beatissimus Pater mihi die 10.Julii 1971 hoc scribere dignatus est: "Haec, ut patet, finem haud profecto imponent laboribus Evangelii operarii solertis et fidelis. Adhuc magni pretii opera tibi danda est in militia Christi et famulatu Ecclesiae, cui quidem - etiam in novo, quem elegeris, commorandi loco - exemplo virtutis tuae, consilio, opere, praecatione valde prodesse poteris." - Et nunc hac censura praevia frustratus sum in residuo annorum meorum, quando ex undique fideles Hungarici, qui sunt "grex sine pastore", in toto orbe terrarum dispersi, desiderant atque postulant, ut vitam eorum spiritualem et religiosam promovere valeam.

Rationibus his allatis humillime peto et deprecor Sanctitatem Tuam, ut hanc mihi praescriptam censuram Romanam revocare dignetur. In exsilio meo acerbissimo bene et firmiter spero, ut Beatissimus Pater mihi hoc solatium non deneget.

Sanctitatis Tuae manus benedictas et benedicentes deosculans

Joseph Card. Mindszenty

Archiepiscopus Strigonien
Primas Hungariae.

Venerabili Fratri Nostro

IOSEPHO S. R. E. CARDINALI MINDSZENTY

Archiepiscopo Strigoniensi

Venerabilis Frater Noster,

Allata est ad Nos epistula, abs te die 10 mensis Martii hoc anno data, quam diu diligenterque ponderavimus.

Velimus probe comprehensum habeas id, quod iam pluries - atque etiam per dilectum filium Iosephum Zagon - tibi significavimus: scilicet, quidquid tu, in amplissimo dignitatis et responsabilitatis gradu constitutus, palam scribas vel dicas, peculiare obtinere momentum ad publicam opinionem, et iisdem scriptis ac verbis tuis Apostolicam hanc Sedem implicari.

Quapropter curandum est omnino, ne inter agendi rationem tuam et Nostram ulla sit discrepantia. Ut ergo quaevis eiusmodi diversitas devitetur, oportet Apostolica Sedes antea certior reddatur de iis, quae scribere vel publice declarare intendis. Non agitur de aliqua censura, sed de necessaria coniuncta rerum ordinatione et mutua cooperatione.

Ad hoc assequendum propositum est, ut Romae "consultores" quidam instituerentur; verumtamen, si ita praefers, poteris Nos semper directo

adire ea Nobis prius ostendens, quae epistula, a Nobis die 14 mensis Decembris superiore anno ad te data, statuta sunt, atque rationem habens illarum rerum, quas Iosephus Zagon tibi postmodum accuratius explanavit.

Nullus ergo sit amaritudini locus: pro certo habeas Nos sincero dilectionis affectu te prosequi; quo quidem animo praesertim diem natalem tuum recens commemoravimus, impensas preces ad Dominum pro te fundentes.

Fausta omina iterantes, quae tunc protulimus, ac bona spiritualis solacii et caelestis auxilii tibi precantes, Benedictionem Apostolicam tibi, Venerabilis Frater Noster, amantissime impertimus.

Ex Aedibus Vaticanis, die XVIII mensis Aprilis, anno MCMLXXII, Pontificatus Nostri nono.

Paulus PP. VI

Rapporto

sulla visita del Mons. Sándor Csertő all'Em.mo Signor Jozsef Cardinal Mindszenty.

1. Il 21 gennaio u.s. sono arrivato a Vienna e sono recato immediatamente all'Ecc.mo Nunzio Apostolico, mons. Opilio Rossi per concordare con Lui il modus procedendi nel delicato affare. Dopo aver letto autografo del Santo Padre, telefonò all'Em.mo Sig. Cardinale Franz König chiedendolo di ricevere il latore dell'autografo pontificio. Sua Eminenza ricevette lo sottoscritto inviato pomeriggio alle tre.

2. Anche l'Em.mo Arcivescovo di Vienna lesse attentamente la Lettera e destinò la data per andare trovare il Cardinal Mindszenty il 22 gennaio, pommeriggio alle 15. La Lettera e la copia sono rimaste sempre nel possesso del sottoscritto.

3. Finito il colloquio sono recato immediatamente dal Card. Mindszenty, il quale mi ricevette immediatamente. Dopo alcune frasi convenzionali, gli communicai lo scopo della mia venuta: L'Em.mo Card. König domani alle 15 verrá, accompagnato da me, per consegnare una lettera importante del Santo Padre contenente la risposta al riccorso del Porporato in data 6 genn. u.s. Il Porporato diede volontieri il suo consenso di ricevere il suo Em.mo Collega. In tale occasione non sono entrato in merito dell'autografo pontificio essendo stato questo compito del Card. König.

4. Alle 15 del giorno 22 gennaio siamo recati con Card. König al Kard. Mindszenty il quale è venuto incontro al suo venerato e gradito ospite. "Sitne pacificus ingressus tuus"? fu la domanda scherzosa del Card. Mindszenty il quale sembrava essere in ottima saluta, anche se un pò teso per conoscere la risposta importante del Santo Padre. Alla consegna della Lettera Pontificia, Card. König notó di conoscere, con permesso di Sua Santità, il contenuto della medesima. Il Card. Mindszenty lesse attentamente, con meditazione l'Autografo.

5. Egli ha capito immediatamente la sostanza della lettera: conferma definitiva della sovrana decisione per dichiarare Sede Vacante la sede arcivescovile di Strigonia. Gli sembrava, nel primo momento, superfluo ogni commento.

6. Card. König spiegava molto fedelmente la mente del Sommo Pontefice, di cui abbiamo parlato intensamente nella Curia di Vienna.

Egli assicurava suo em.mo Collega dell'immutata stima del Santo Padre. Sua Santità non volle più ottenere il consenso del Suo Cardinale, ma vedendo il suo conflitto interno, il Santo Padre assume le piena responsabilità nel dichiarare vacante la sede strigoniense. Egli in tale importante decisione non fú nessun modo guidato dalle riflessioni politiche, da Lui ben conosciute, ma soltanto ed esclusivamente dai motivi spirituali, cioè dare ai cari fedeli dell'antichissima arcidiocesi un vero Pastore già difatto mancante da venticinque anni. Anche se questo non sarà degno al suo eroico Predecessore.

7. L'Em.mo Card.Mindszenty ritiene la sovrana decisione del Sommo Pontefice di gravissime conseguenze. E quando lui, Card.Mindszenty, fece il suo riccorso, lo fece non per motivi personali ("la mia persona non conta"), ma per il bene della Chiesa in Ungheria, la cui situazione è gravissima, ed in emigrazione. Con tale provvedimento la posizione dei sacerdoti fedeli alla Santa Sede sarà ancora più indebolita ed il Porporato perderà ogni titulo giuridico verso emigrazione.

8. Mons.Csertő a questo punto aggiungeva (semper con permesso del Consiglio): la Santa Sede perora non intende di fare una provvisione canonica definitiva, nominando un nuovo arcivescovo. Essa perora si limita di nominare un ammdinistratore apostolico nella persona dell'Ec.mo Mons.Ladislao Lékai, attualmente amministrato ap.di Veszprém. Cio fa, anche con riguardo alla persona del Cardinale di cui il nominato candidato è stato segretario quando lui è stato Vescovo di Veszprém. Cio naturalmente non vuol dire che la Santa Sede non si riserva di nominare un nuovo arcivescovo, tempore opportuno, forse neanche lontano .

9. Card.Mindszenty: nel recente autografo il Santo Padre fece una notevole concessione di non provvedere per la sede di Esztergom definitivamente. Per questo lui è molto grato, anche se non può nascondere il suo dolore per la parte sostenziosa.
Circa il Candidato, Sua Eminenza non vuol prendere alcuna posizione. E' vero che egli è stato suo segretario, quando aveva la sede di Veszprém, ma d'allora sono passati tanti anni, sono sucesse molte cose. Molto negativamente giudica il Porporato un gesto di mons.Lékai. Questo prima essere nominato vescovo, amministratore apostolico, prese parte alla adunanza dei sacerdoti progressisti (membri del movimento della pace) all'ammirazine del popolo e allo scandalo dei sacerdoti fedeli. Per tale motivo l'Em.mo Card. vuol rimanere fuori questione. E' contento che non sia candidato mons.Cserhati, Vescovo di Pécs, il quale già sparse

voce a Vienna di diventare fra poco arcivescovo, primate d'Ungheria. Con il nuovo provvedimento canonico, teme il Cardinale, verrà cancellata ultima traccia della resistenza verso il regime communista. Mentre Egli (Card.Mindszenty) voleva salvare il suo popolo per la Chiesa, per la Nazione, i Vescovi ungheresi non resistevano e non resistono alla pressione del regime communista, nemmeno quando si tratta di osservare la legge divina: non hanno fatto nulla per impedire la famosa legge dell'aborto, che pianpiano distrugge l'intera nazione (pessima statistica della natalità tutto il mondo). Tristissimo fatto: istruzione religiosa, la catechesi, manca proprio nelle sedi vescovili. Di tale respponsabilità non esime nemmeno il mons.Kisberk, il quale non è degno al suo venerabile predecessore, mons.Svoy il quale era un vero pastore.

10. L'Em.mo Card.König sottolinea che il Sommo Pontefice è il Supremo Pastore, responsabile per tutto il popolo di Dio ed assistito in questo compito importantissimo dallo Spirito Santo. Anche in questo caso si assunse la piena responsabilità. Con questo sovrano gesto vuol rendere possibile la rinascita, anche se lenta, della Chiesa in quella nazione Gli cosi cara. Nell'interessa di tale rinascita bisogna provare ogni via possibile, anche poco promettente.

11. Mons.Csertő sottolinea l'importanza del segreto pontificio. Il Consiglio per gli Affari Pubblici non vuole che i segretari siano messi al corrente sul contenuto della lettera pontificia. Le lettere provenienti da questo Dicastero siano conservati nella cassa forte di Sua Eminenza e servino esclusivamente al suo uso personale.

12. Card. Mindszenty ringrazia la bontà, la pacienza, la carità fraterna del suo Em.mo Collega e i due Porporati si congedano cordialmente.

13. Mons.Csertő dopo il colloquio si è recato immediatamente alla Nunziatura per mettere al corrente del risultato l'Ecc.mo Rappresentante Pontificio.

14. 24 gennaio 1974.
Mi sono recato di nuovo dall'Em.mo Cardinal Mindszenty per vedere glù ulteriori sviluppi dopo la consegna dell'autografo Pontificio.

L'Em.mo Cardinale rifletteva tutta la notta sulle ripercussioni della lettera Pontificia.
Cio, disse a me, è equivalente con il trionfo personale del Kadar. Questo signore è stato membro del governo Nagy, al tempo della risurrezione ungherese, e come tale anche lui è stato in favore della piena riabilitazione del Card.Mindszenty. Questo signore, il quale è responsabile per la deportazione di innumerevoli ungheresi giovani in Russia e per la morte di migliaia dègli innocenti, ha vinto! Lui è stato preferito a un Cardinale,dice verbalmente Sua Eminenza, come nella Sacra Scrittura quando Barabbas è stato preferito a Gesù. Quest'uomo non poteva supportare che il Cardinale d'Ungheria si festeggiato in vari paesi (Germania, Belgio, Inghilterra,Canada, Stati Uniti, Africa ecc.) dove questo si recava per rinforzare la fede dei poveri connazionali emigrati in quei paesi. Kadar ha voluto sottrarre la base morale al Card.Mindszenty, come Arcivescovo di Esztergom. Sottrato questo titulo ha distrutto anche la credibilità del Porporato, potendo dire: vedete il Porporato non è stimato nemmeno a Roma. Questo è stato importante prima che escano le Memorie del Cardinale.

15.Mons.Csertö Nessuno crede piu ai communisti. Loro per il loro atteggiamento durante la rivoluzione ungherese ecc. hanno perduto ogni credibilità. I malfatti del regime Kadar sono molto freschi e vivono nelle anime degli ungheresi. Invece tutto il mondo conosce la vita eroica del Cardinal Mindszenty a la credibiòità del suo libro viene garantito dalla persona del Porporato (e non in prima linea del arcivescovo).

16.Card.Mindszenty si è lamentato ripetutamente che non ha ricevuto risposte alle sue lettere inviate al Santo Padre e alla Segreteria di Stato.
Egli ha chiesto al Santo Padre la nomina di due Vescovi per la cura degli emigrati ungheresi in Europa ed negli Stati Uniti d'America.Tutte le nazioni hanno ottenute Presuli, eccetta la nazione ungherese.

Nemmeno la richiesta dell'Ordinario di Hajdudorog fu accolta. Egli ha chiesto un vescovo, visitatore apostolico per gli ungheresi cattolici di rito byzzantino, residenti negli Stati Uniti d'America e in Canada.
E'un fatto molto doloroso. Cosi manca qualcuno che potrebbe organizzare la cura pastorale degli ungheresi fuori della patria. I sacerdoti i quali si occupano della cura dei loro connazionali, non hanno la sostentazione onesta, non sono assicurati per caso di vecchiaia,di malattia. Non è provveduto per la sucrescenza.Pianpiano diventano anziani, malati, incapaci di portare il peso pastorale. Non si puo meravigliare che gran parte degli emigrati si perdono nonsoltanto per la patria, ma anche per la chiesa. Questi due elementi sono inseparabili.
Il Porporato è qualificato nel nuovo Annuario Pontificio, come anche nei precedenti, Cardinale fuori sede. Cio non corrisponde alla realtà. Egli è impedito anche attualmente per tornare alla sua sede. Per correggere tale sbaglio ha scritto ripetutamente alla Segreteria di Stato, senza ottenere alcuna risposta.

17.Ebbi l'impressione che il Porporato abbia l'intenzione scrivere ancora una volte all'autografo del Santo Padre.

18. Nell'ultimo momento si emerse la difficoltà circa la pubblicazione del provvedimento. Se il Cardinale non usa più il titolo finora usato, i fedeli, i giornalisti possono chiedere spiegazione per tale cambiamento. Sarebbe necessario di comunicare tramite della Nunziatura che Sua Eminenza puo usare i titoli finora usati finchè non sarà pubblicato il nuovo provvedimento e la nomina del nuovo amministratore di Strigonia.
Roma il 25 gennaio 1974.

Sac. Sándor Csertö.

DIE EUROPA-BURSCHENSCHAFT ARMINIA ZU ZÜRICH

S.H.
Papst Paul VI.
Vatikan
Rom

Zürich/Schweiz, den 7.Februar 1974

Eure Heiligkeit !

Mit Bestürzung und tiefem Bedauern haben wir durch Presse, Rundfunk und Fernsehen zur Kenntnis nehmen müssen, dass Sie den Primas von Ungarn,

EXZELLENZ KARDINAL JOSZEF MINDSZENTY,

als Erzbischof von Esztergom abgesetzt haben.

Seit geraumer Zeit ist zu beobachten, dass die Diplomatie des Vatikans den politischen Irrweg der freien Welt mitgeht und sich bei dem nach der Weltherrschaft greifenden atheistischen Bolschewismus anbiedert. Wir erblicken in Ihrer jüngsten Massnahme einen Kotau vor den Satrapen des Kreml in Ungarn.

Für uns freiheitlich denkende Schweizer und protestantische Christen Europas ist Kardinal Joszef Mindszenty das Symbol des Freiheitswillens des ungarischen Volkes und ein treuer Befolger jenes Gebotes; das der, dessen Stuhl Sie zur Zeit einnehmen, den Nachfolgern Christi auferlegte:

" Man muss GOTT mehr gehorchen, denn den Menschen. "
(Apostelgeschichte Kap.5, Vs.29)

Es ist uns völlig unverständlich, wie hier im Interesse des Kommunismus das Martyrium dieses bewundernswerten christlichen Patrioten zunichte gemacht und damit zugleich das heldenhafte ungarische Volk der Seele seines nationalen und christlichen Widerstandes beraubt wird. Das steht unseres Erachtens in krassem Gegensatz zur Tradition Ihrer Kirche.

Verstehen Sie Dieses Schreiben als Protest aus jenem oekumenischen Geist, dem zu dienen auch wir als eine europäische Burschenschaft uns gerufen fühlen.

Den Respekt vor dem Hohen Amt Eurer Heiligkeit verbinden wir mit dem Ausdruck unserer ausgezeichneten Hochachtung !

Für die Konvente der Europa - Burschenschaft
ARMINIA ZU ZUERICH :

Dr.med.H.Manz, x	Walter H.Hefti, xx	Pfr.Gerd Zikeli, xxx
Erster Sprecher	Zweiter Sprecher	Dritter Sprecher

Stefano Medter
Piazza Pio XII,3.

Roma,9 febbraio 1974.

Eminenza,

Mi permetta di rivolgermi a Vostra Eminenza,facendo le mie modeste osservazioni in margine alla polemica sorta in seguito allo esonero del Card.Mindszenty dal suo ufficio di arcivescovo di Esztergom. Premetto che io, con piena obbedienza,accetto la decisione del Santo Padre, e non vorrei nemmeno trattenere troppo la Sua attenzione sulla figura del Cardinale; allego solo poche Note sul suo processo (All I).

Ma ciò che mi preoccupa è la sorte della Chiesa in Ungheria; perciò mi permetto di farLe presente quanto segue.

1°) L'atteggiamento della Santa Sede nei confronti del comunismo,arrivato al potere nei paesi dell'Est-Europa,non è privo di equivoci. Ci sono delle dichiarazioni dei vari Prelati,impostate sempre sull'ottimismo,mai una parola di critica; invece esiste un alto silenzio degli organi ufficiosi (Osservatore Romano,Radio Vaticana) sui fatti accaduti contro la Chiesa e contro la fede. I giornali e le riviste cattoliche italiane sono quindi incoraggiati sulla stessa linea; si crea così un'atmosfera falsa perchè la gente crede ciò che non corrisponde alla verità.

2°) Ormai da dieci anni vengono fatte delle nomine vescovili in Ungheria.L'uomo della strada è quindi arciconvinto che,ormai, la situazione ecclesiastica è del tutto normale. Il regime comunista se ne approfitta,ne fa una ottima propaganda sia ad uso interno che ad uso esterno. Quanto valgano tali nomine,almeno in parte, appare dalla nota acclusa (All II); quanto è forte la pressione dei governanti sui Vescovi,si vede da un'altra Nota (All.III).

A Sua Eminenza
il Sign.Card.JEAN VILLOT
Prefetto del Consiglio per gli
Affari Pubblici della Chiesa

Al Card.Villot/continuazione - 2 -

3°) Si comprende, quindi, la vivacità di queste polemica, perchè il Card.Mindszenty ha detto cose gr vissime sulla situazione della Chiesa in patria. Come se si avverasse il detto: "Il n'y a que la verité qui blesse". Appunto la Radio Vaticana nel notiziario di ieri sera, ore 19.30 ha espresso i suoi dubbi circa l'esattezza dei dati. Ora io Le dico che le notizie contenute nei primi cinque punti della dichiarazione del Card. Mindszenty, riportata dalla stampa, sono vere, ed io sono in grado di provare la verità di ogni parola ivi contenute. Anzi devo aggiungere che in quella dichiarazione non sono stati toccati altri punti molto dolorosi come quello dei sacerdoti tuttora incarcerati, e ciò che è più grave, non si accennò ai numerosissimi preti, ridotti effettivamente allo stato laicale, perchè le Autorità hanno tolto ad essi il dovuto "permesso statale" di esercitare il S.Ministero.

La mia coscienza di sacerdote ungherese ha dettato queste righe che non hanno altro scopo di portare un contributo a chiarire la situazione.

Con sensi di profondo ossequio mi confermo

di Vostra Eminenza

um.mo servitore

Stefano Nestey

"... sottoposto ad un processo ed a una condanna che furono l'apice dei crescenti attacchi mossi contro la tua persona, e richiamarono l'attenzione del mondo intero, causando in tutti l'attonita sorpresa..." lettera del Santo Padre al Card.Mindszenty, 30.1.1974.

Nell'inizo dell'anno 1948 il plenipotenziario detentore del potere politico, in Ungheria, Mátyás Rákosi, dichiarò: "In quest'anno liquideremo il caso-Mindszenty". Nel mèse di giugno dello stesso anno furono statalizzate tutte le scuole cattoliche; il Card.Mindszenty combatteva energicamente contro la progettata legge; questo fu la sua ultima battaglia in difesa della Chiesa. In seguito egli praticamente fu impedito nelle sue attivitá, quasi prigioniero nella sua residenza di Esztergom. Il 16 dicembre successivo si tenne la ultima Conferenza Episcopale a Esztergom; la residenza fu già circondata dalla polizia. I Vescovi fecero una dichiarazione di solidarietá e affermarono di condividere in tutto l'atteggiamento del Primate. Il 26 dicembre fu arrestato, poi la istruttoria e processo e la condanna. L'Episcopato, ancora per due anni si tenne fermo sulla linea del Card.Mindszenty. Quando nei mesi maggio-giugno 1950 furono deportati i religiosi e le religiose in massa, l'Arcivescovo Grősz di Kalocsa, firmó l'accordo con il Governo per evitare il peggio; ma ció nonostante il 7 settembre successivo furono soppressi tutti gli Ordini religiosi /fatta eccezione di 4, su 57, ciascuno con due case/. Nel 1951 fu arrestato anche Mons.Grősz, condannato egli pure per cospirazione contr lo Stato.- Si nota che pure il mite Arcivescovo Beran di Praga ebbe la stessa sorte, e anche il Card.Wyszynski, come pure i Vescovi della Romania.

Come fu considerato il caso dalla Santa Sede basta vedere i primi fascicoli dell'annata AAS del 1957, e le pagine dell'Osservatore Romano. Il consenso di condannare il processo, come scandaloso, anti-giuridico, ingiurioso, fu unanime, e non soltanto da parte cattolica, ma da tutti.

Si domanda, quindi con dolore, perchè nella lettera del Santo Padre manca proprio l'essenziale: che il Card.Mindszenty subì un processo iniquo, e che egli fu condannato perchè difendeva la Chiesa? Perchè si parla di "attacchi mossi contro la tua persona", come se fosse insinuato che con un altro atteggiamento egli avrebbe potuto evitare gli attacchi e la condanna. Il Prof/Alessandrini avrebbe detto nella sala di stampa oggi /8 febbraio/, - stando alla notizia del radiogiornale italiano letto alle ore 19.30, - che il Card.Mindsznty "non ha contribuito alla

/8.2.74-

serenitá di anima dei cattolici". E' vero: Egli difendeva la libertà delle coscienze dei cristiani /che è la base della serenità/, e come tale fu amato dal suo popolo, tanto che il regime in quell'epoca aveva paura da una sollevazione di massa. Furono tempi di guerra, voluta però non da lui, ma dai persecutori. Che serenitá cerca il Prof.Alessandrini, - dopo venticinque anni. E come mai non vedere ~~che~~ la sorte di tutti i grandi Pastori, i quali subirono la stessa sorte,- indipendentemente, come essi si comportarono nei confronti del regime. Come si può chiudere gli occhi davanti a quella drammatica realtà?

P.Policarpo Zakar dei Cisterciensi,fine di gennaio,è stato in Ungheria,ed ha dovuto incontrare il Sign.Oszkár Kiss /che fu consigliere dell'Ambasciata ungherese a Roma/ e conversando,il Kiss gli diceva: "E' vero che noi oggi consideriamo il processo di Mindszenty con altri occhi di allora; ma sa,gli errori del regime passato..." E noi non abbiamo il coraggio di chiamara bianco che è bianco, e nero che è nero?

Oppure, poichè oggi la Santa Sede ha una altra orientamento nei confronti del comunismo, bisogna negare la storicità dei fatti? E anche se uno volesse rivalutare i fatti della storia, non ha il diritto di disputare sulla perfetta buona fede dei protagonisti di allora.

7.2.74.

[signature]

Vescovo di Pécs,Segretario dell'Episcopato,ha chiesto la soppressione o risp. il trasferimento di diverse feste infrasettimanali. La facoltá fu concessa e pubblicata nei bollettini diocesani. Molti preti mi hanno scritto di non aver avuto il coraggio di rendere pubblico tale provvedimento per la resistenza dei loro fedeli. Invece da parte delle Curie,pochi giorni dopo, è venuto l'ordine perentorio di eseguire fedelmente il provvedimento."Mai i nostri Vescovi erano cosi zelanti come in questo affare - mi scrisse un parroco,- ma si capisce chi è chè li spinge".

Ma la pressione dei governanti civili sui Vescovi non si esaurisce in questo campo; essa è molto più ampia,comprende tutta l'attivitá dei Vescovi, e mira di stancarli,di umiliarli e di alterarli.Basti un solo esempio, per me molto eloquente.

Mons.Kisberk,nominato Amministratore di Esztergom nel momento quando il Card.Mindszenty lasciò l'Ungheria, fu considerato come uno dei più bravi Vescovi che, fino a quel momento,riusciva conservare la sua autonomia morale nei confronti del regime.Lavorava duramente nelle due diocesi; poi mi disse: a Budapest ci sono tanti problemi,ma purtroppo insolubili,non dipendenti dalla mia volontà. Egli si è ammalato gravemente,ora è sopraggiunto anche un esaurimento: che non è dovuto soltanto al troppo lavoro,ma alla tensione in cui egli doveva vivere.E cominciò fare delle dichiarazioni strane, a favore del regime.Cercai capirlo. Il 20 agosto 1973 /festa di Sto Stefano,ora festa della costituzione/ egli fu intervistato dalla Televisione ungherese,e alla ultima domanda: come egli giudica il rapporto fra la Chiesa e lo Stato,egli dichiarò: molto soddisfacente. /L'intervista fu pubblicata nel settimanale Uj Ember/. "Ma io mi domandavo: perchè egli dice queste cose?, quando sa di non dire la veritá? lo sa anche l'intervistatore, lo sanno anche gli ascoltatori,almeno i cattolici", - cosi mi raccontò uno che assisteva alla intervista in Ungheria. Un Vescovo,in quella dignità,ormai non ha nemmeno il diritto di tacere. - Si,il potere statale cerca di "prostituire" tutti.

Un giovane sacerdote nell'estate del 1972, quando io cercavo di difendere i Vescovi, come il primo bersaglio del regime, non mi dava retta. "No,da noi un Vescovo non è ormai una persona onesta; è talmente compromessa,che io e i miei confratelli abbiamo detto a Mons.Belon /Vescovo nominato,ma non consecrato,tuttora impedito,fa parroco ora/: Noi la rispettiamo fino al giorno finchè rimane sacerdote, e ritireremo il nostro rispetto,quando diventerà Vescovo".

7.2.'74.

[signature]

4. Nomine inutili che non hanno risolto alcuna questione aperta ma furono fatte non si sa per quale motivo: il defunto Mons.Zemplén, prima Rettore del P.Istituto Ungherese a Roma, poi Rettore del Seminario Centrale di Budapest; si dice che egli fu premiato cosi per i suoi servizi resi a Roma, e per aver accompagnato l'inviato della S.Sede in Ungheria; Mons.S.Klempa, ex-Amministratore Apostolico di Veszprém, settantenne, in occasione della sua messa in pensione. La dignitá vescovile non fu mai considerata in Ungheria, come una onorificenza.

8.2.74.

Il governo dei Vescovi in Ungheria

La libertá di governare fu una delle promesse che il Governo della Repubblica popolare ungherese fece,nel momento della firma dello accordo del 15 settembre 1964, - come lo stesso Mons.A.Casaroli, reduce da Budapest, dichiarò sulle pagine dell'Osservatore Romano.

Tale promessa non fu mantenuta. Si fece un altro tentativo per modificare il decreto-legge n.22 del 1957-che, nell'ordinamento civile, vincola in modo assai eccessivo il governo delle diocesi,particolarmente nello spazio vitale: nelle nomine degli ecclesiastici a diversi e importanti ufficio,-qualche anno fa. La Santa Sede non avendo giudicato soddisfacente la modifica, non dette il suo consenso; quindi l'Ufficio Statale per gli Affari Ecclesiastici di Budapest convocò i rappresentanti delle diverse confessioni religiose ungheresi e dettò qualche modifica leggera e fece firmare tale accordo, da parte cattolica,da Mons.Ijjas, Arcivescovo di Kalocsa. Quanto io sappia, tale modifica non fu resa di pubblica ragione, quindi non sono in grado di giudicare l'entità. So però che la prassi non è cambiata. In seguito mi permetto citare qualche esempio,preso dagli ultimi due anni.

1. Nel 1972 venne a trovarmi Mons.Kisberk,Amministratore di Székesfehérvár e di Esztergom. Poichè egli ha rimosso,proprio qualche mese,un parroco dalla sua carica,gli ho chiesto: per quale motivo /essendo noto lo zelo di quel sacerdote/? Egli mi ha risposto: purtroppo era volontà delle autoritá civili; esse, mi ha spiegato, ingeriscono negli affari interni della Chiesa e,alle volte, la loro pressione è talmente insistente che non si può evitare provvedimenti,canonicamente, illegali.

2. Nel 1973,nel mese di giugno,Mons.Bánk venne a Roma e parlò al suo sacerdote Turay, allora membro del P.Istituto Ungherese di Via Giulia, e poichè egli stava per terminare i suoi studi, gli prospettò diverse destinazioni: essere viceparroco in X o in Y città. Il Turay rispose di non voler accettare tali destinazioni,perchè ambedue parroci erano noti per la loro attivitá spinta come preti della pace.Al che Mons. Bánk,in tono minaccioso,lo avvertì: Tu,nel momento della ordinazione,mi hai promesso obbedienza. Il Turay rispose: si ed io sono disposto di mantenere la mia promessa a un Vescovo che fa la sua volontá e non quella dell'Ufficio statale per gli Affari EE.

3. Nel 1973 l'Episcopato ungherese,con la firma di Mons.Cserháti

Il governo dei Vescovi/continuazione - 2 -

Vescovo di Pécs,Segretario dell'Episcopato,ha chiesto la soppressione o risp. il trasferimento di verse feste infrasettimanali. La facoltá fu concessa e pubblicata nei bollettini diocesani. Molti preti mi hanno scritto di non aver avuto il coraggio di rendere pubblico tale provvedimento per la resistenza dei loro fedeli. Invece in parte delle Curie,pochi giorni dopo, è venuto l'ordine perentorio di eseguire fedelmente il provvedimento."Mai i nostri Vescovi erano cosi zelanti come in questo affare – mi scrisse un parroco,– ma si capisce chi è chè li spinge".

Ma la pressione dei governanti civili sui Vescovi non si esaurisce in questo campo; essa è molto più ampia,comprende tutta l'attivitá dei Vescovi, e mira di stancarli,di umiliarli e di alterarli.Basti un solo esempio, per me molto eloquente.

Mons.Kisberk,nominato Amministratore di Esztergom nel momento quando il Card.Mindszenty lasciò l'Ungheria, fu considerato come uno dei più bravi Vescovi che, fino a quel momento,riusciva conservare la sua autonomia morale nei confronti del regime.Lavorava duramente nelle due diocesi; poi mi disse: a Budapest ci sono tanti problemi,ma purtroppo insolubili,non dipendenti dalla mia volontà. Egli si è ammalato gravemente,ora è sopraggiunto anche un esaurimento: che non è dovuto soltanto al troppo lavoro,ma alla tensione in cui egli doveva vivere.E cominciò fare delle dichiarazioni strane, a favore del regime.Cercai capirlo. Il 20 agosto 1973 /festa di Sto Stefano,ora festa della costituzione/ egli fu intervistato dalla Televisione ungherese,e alla ultima domanda: come egli giudica il rapporto fra la Chiesa e lo Stato,egli dichiarò: molto soddisfacente. /L'intervista fu pubblicata nel settimanale Uj Ember/. "Ma io mi domandavo: perchè egli dice queste cose?, quando sa di non dire la veritá? lo sa anche l'intervistatore, lo sanno anche gli ascoltatori,almeno i cattolici", – cosi mi raccontò uno che assisteva alla intervista in Ungheria. Un Vescovo,in quella dignità,ormai non ha nemmeno il diritto di tacere. – Si,il potere statale cerca di "prostituire" tutti.

Un giovane sacerdote nell'estate del 1972, quando io cercavo di difendere i Vescovi, come il primo bersaglio del regime, non mi dava retta. "No,da noi un Vescovo non è ormai una persona onesta; è talmente compromessa,che io e i miei confratelli abbiamo detto a Mons.Belon /Vescovo nominato,ma non consecrato,tuttora impedito,fa parroco ora/: Noi la rispettiamo fino al giorno finchè rimane sacerdote, e ritireremo il nostro rispetto,quando diventerà Vescovo".

7.2.'74.

[signature]

TARTALOMJEGYZÉK

„Azóta, hogy 1961. május 16-án Nyugat-Berlinen keresztül a szabad világba menekültem, intenzíven foglalkoztat hazám egyházának története és jelene. Már 1961. július elején beszámolhattam róla a Pápai Államtitkárságon. Mint a Pápai Magyar Intézet növendéke, 1961 és 1963 között konfrontálódnom kellett XXIII. János pápa új keleti politikájával is.

A bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán 1971-ben történt habilitációm után úgy döntöttem, és ezt Mindszenty bíborossal Bécsben is megbeszéltem, hogy elkövetkező tudományos munkámat két cél szolgálatába állítom. Egyrészről igyekszem tanítványaimat és az érdeklődő közönséget otthoni egyházam mozgalmas történetével és szomorú jelenével megismertetni, másrészről pedig igyekszem kutatásaim és publikációim révén az elnyomott és hallgatásra ítélt magyar egyháztörténet-írás segítségére sietni.

2400.– Ft

ISBN 963-9568-34-1

A Mindszenty-ügy
A VATIKÁN KELETI POLITIKÁJA ÉS MAGYARORSZÁG 1939–1978

ADRIÁNYI GÁBOR

A VATIKÁN KELETI POLITIKÁJA ÉS MAGYARORSZÁG 1939–1978

A Mindszenty-ügy

